

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР
საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია
КОМИССИЯ ПО ИСТОЧНИКАМ ИСТОРИИ ГРУЗИИ

საქართველოს ისტორიის წყაროები

ეპიგრაფიკული ქვებები და ხელნაწერთა მინაწერები

VIII

კორიდეთის საბუთები (X—XIII სს.)

გამოსაცემად მოამზადა
ვალერი სილოგავა

წიგნში ქვეყნდება კორდეთის ხელნაწერი ბერძნული ოთხთავის (IX ს.) X—XIII სს. მინაწერი ქართული ისტორიული საბუთები, რომლებიც მოთავსებულია ხელნაწერის გვერდების აშოებზე, ან ძირითადი ტექსტისაგან თავისუფალ ფურცლებზე. 12 ისტორიულ საბუთად დაჯგუფებული ეს მინაწერები მნიშვნელოვანი წყაროა სამხრეთ საქართველოს ისტორიისათვის.

წიგნში გამოქვეყნებული მასალა საინტერესოა და განათვალისწინებელი, როგორც სპეციალისტების ისტორიკოსებს, ფილოლოგების, სამართლისმცოდნეების, ისე ჩვენი ქვეყნის წარსული დინტერესებული მკითხველისათვის.

В книге публикуются древнегрузинские исторические документы X—XIII вв., приписанные на полях страниц, или же на свободных от основного текста листах, пергаменного греческого рукописного четверолава IX в. Эти приписки, соответственно содержанию, группируются в виде 12 документов. Они являются важным источником для изучения истории южных областей Грузии.

Издание рассчитано как на специалистов — историков, филологов, правоведов, так широкий круг читателей, интересующихся прошлым нашей страны.

მთავარი სარედაქციო კოლეჯია:

შ. ძიძიგური (მთავარი რედაქტორი), მ. აბაშიძე, ზ. ალექსიძე, რ. კიკნაძე (მთ. რედ. მთადგილე), ვ. მელიქიშვილი, ვ. ნადარეიშვილი, თ. ყაუხჩიშვილი, ვ. ძიძიგური, ე. ხოშტარია, ვ. ჯიბლაძე.

სერიის რედაქტორი **ზ. ალექსიძე**
ტომის რედაქტორი **ნ. შოშიაშვილი**

ГЛАВНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Ш. В. Дзидзигური (главный редактор), М. Д. Абашидзе, З. Н. Алексидзе, Г. Н. Джигладзе, В. И. Дзидзигური, Р. К. Кикнадзе (зам. главного редактора), Г. А. Мелкишияни, Э. В. Хоштария.

Редактор серии **З. Н. Алексидзе**
Редактор тома **Н. Ф. Шошиашвили**

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნ. დოქტორი **გ. ალასანიძე**
ისტორიის მეცნ. კანდიდატი **დ. კლდიაშვილი**

კ $\frac{0503020906}{M 607(06)-90}$ 134—50 © გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1989

ISBN 5—520—00647—4

წიგნის ტყვეობა

— კორიდეთი სახელია სოფლისა, რომელიც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, აჭარაში, მდ. ჭოროხის მარცხენა შენაკადის — მურღულას ნაპირზე, ძანსულის თემში მდებარეობს. დღეს ეს ტერიტორია თურქეთის საზღვრებშია.

კორიდეთის ღმრთისმშობლის ეკლესიაში IX ს-დან XIV საუკუნემდე ინახებოდა ბერძნული ოთხთავის ხელნაწერი ეტრატზე; XIV ს-დან ეს ხელნაწერი ზემო სვანეთში, კალის თემის წმ. კვირიკეს ეკლესიაში (სვანურად — „ლაგურკა“) დასტურდება; ხოლო ამჟამად ხელნაწერი თბილისში, კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში ინახება. ოთხთავის ხელნაწერის ფურცლების ამიებზე, ან ძირითადი (სახარების) ტექსტისაგან თავისუფალ სხვა ადგილებში, სხვადასხვა დროს მოუთავსებიათ, მიუწერიათ, სხვადასხვა შინაარსისა და დანიშნულების ტექსტები ქართულ და ბერძნულ ენებზე¹ როგორც ერთ, ისე მეორე ენაზე შესრულებული მინაწერების უმეტესი და უმნიშვნელოვანესი ნაწილი ისტორიულ საბუთებს, იურიდიულ აქტებს წარმოადგენს.²

✓ საბუთების მოთავსება ხელნაწერი წიგნების, განსაკუთრებით ოთხთავის (სახარების) ხელნაწერების ფურცლების ამიებზე და მათი ასეთი სახით დაცვა და შენახვა ეკლესიებში, ძველ საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული იყო. მაგ., საქართველოს ერთ-ერთი ისტორიული რეგიონიდან — სვანეთიდან, ისტორიულმა საბუთებმა ჩვენამდე, ბირითადად, მხოლოდ ასეთი სახით მოაღწია³. სამხრეთ საქართველოდანაც მრავალი შემთხვევაა ცნობილი ისტორიული საბუთების ხელნაწერი წიგნების ფურცლების ამიებზე მოთავსებისა⁴; ასევე იყო ეს გავრცელებული საქართველოს სხვა კუთხეებშიც.⁵

✓ ასეთი საბუთები, რომელთაც, ჩვეულებრივ, მინაწერი ისტორიული საბუთები ეწოდება, ამჟამად ათეულობით ხელნაწერზე რამდენიმე ასეულია აღრიცხული⁶ მათში, ისევე, როგორც სხვა, დამოუკიდებელ, ცალკე წერილობითი ძეგლების სახით გაფორმებულ და მოღწეულ საბუთებში, წარსულის მრავალფეროვანი სურათი და ცხოვრების სხვადასხვა მხარეა წარმოდგენილი და ასახული; ასეა ეს კორიდეთის ოთხთავზე მიწერილი საბუთების შემთხვევაშიც.

✓ საბუთების ერთი ნაწილი კორიდეთის ეკლესიის კუთვნილი სამფლობელოების ამ ეკლესიისადმი შეწირვის⁷ ან შეწირულის დამტკიცებისა და განახლების⁸ აქტებია, რომლებიც გაცემულია ამ მხარის მმართველი, ან მფლობელი

¹ სვანეთის წერილობითი ძეგლები. ტ. I, ისტორიულ საბუთები და სულთა მატრიანები, თბ., 1986.

² სამხრეთ საქართველოს ისტორიის მასალები (XIII—XV სს.). ტექსტები და გამოკვლევები მომზადებულია ქრისტინე შარაშიძის მიერ, თბ., 1982.

ხელისუფლების მიერ; მეორე ნაწილი — ამავე ეკლესიის გარკვეული სახის გადასახადისაგან („სატანატრო“) გათავისუფლების საბუთებია, ხოლო რამდენიმე საბუთი კერძო აქტს წარმოადგენს. ეს საბუთები X—XIII სს. განეკუთვნება. ერთი საბუთი ხელნაწერის ფურცლების ამიებზე მისი უკვე სვანეთში მოხვედრის შემდეგაა მიწერილი XIV—XV სს. და იგი წარმოადგენს კალის ჯევის ერთობისა და თანადგომის დაწერილს.

✓ კორიდეთის ოთხთავის ეს მინაწერები აქამდე რამდენჯერმე იყო გამოცემული. მათგან ყოველმხრივ სანიმუშოა აკად. ნ. მარის მიერ 1911 წელს რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის მოამბეში განხორციელებული პუბლიკაცია იგი სანიმუშოა და გამორჩეული არა მარტო ამ მინაწერებას სხვა გამოცემებთან შედარებით, არამედ საერთოდ ხელნაწერებზე მოთავსებული მინაწერების გამოცემის მეთოდების, პრინციპებისა და ხერხების თვალსაზრისით. ფილოლოგიური სასიათის მაღალმეცნიერულ გამოკვლევასთან ერთად, განუზომლად ზრდის ამ გამოცემის მნიშვნელობას ის, რომ მას ახლავს მინაწერების ფოტოასლები, შესრულებული მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე, რაც მათი შესწავლის საშუალებას იძლევა დედნის, თვით ხელნაწერის, მოხმობის გარეშეც.

დღემდე არსებული ყველა პუბლიკაციისაგან განსხვავებით, წინამდებარე გამოცემაში ეს მინაწერები, მათი ტექსტები, დალაგდა საბუთებად და ამრიგად, 20 მინაწერი განაწილდა 12 საბუთის ტექსტად. ისინი მომზადდა „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის“ გამოცემის ამჟამად მიღებული პრინციპების შესაბამისად. ამ პრინციპების მიხედვით მინაწერების ტექსტების გამართვამ გამოიწვია მათი ერთობ გადატვირთვა ტექნიკური ნიშნებით და ამის გამო, ეს ტექსტები ძნელად აღსაქმელი შეიქნა. ამიტომ, გამოცემის I დამატებაში წარმოვადგინეთ საბუთების ტექსტები ტექნიკური ნიშნების გარეშეც და ამის შედეგად, ამ მეტად საინტერესო მასალის გაცნობა შეუძლია არა მარტო სპეციალისტებს, არამედ საერთოდ ნებისმიერ მკითხველს.

როგორც აღინიშნა, კორიდეთის ოთხთავის ფურცლებზე ბერძნული მინაწერები და მათ შორის საისტორიო საბუთებიც მოიპოვება. ისინი X—XIII სს. თარიღდებიან. ეს მინაწერებიც, მათი სიძველისა და მნიშვნელობის გამო, არაერთხელაა გამოცემული. მათ შორის განსაკუთრებული მაღალი მეცნიერული ღირსებით გამოირჩევა ცნობილი პალეოგრაფისა და პაპიროლოგის, ელინისტ გრიგოლ წერეთლის მიერ 1937 წელს განხორციელებული გამოცემა. გრ. წერეთელმა ცალკე წიგნად გამოსცა თავისი დაკვირვებები (ტექსტოლოგური, პალეოგრაფიული, ლინგვისტური) კორიდეთის ოთხთავის ხელნაწერის შესახებ. ამ გამოცემაში დიდი ადგილს უჭირავს ოთხთავის ბერძნულ მინაწერებს — დადგენილია ყველა, ცხრა მინაწერის ტექსტი, რომელთაც ახლავს გამომცემლის სათანადო კომენტარები. წიგნი დაწერილია და გამოცემულია გერმანულ ენაზე (თუმცა, მისი სათაური ქართულ-რუსულია; გერმანული სახელწოდება მხოლოდ წიგნის კონტრტიტულზეა აღნიშნული). მას ახლავს ვრცელი რეზიუმეები რუსულ და ქართულ ენებზე, რომლებშიც, სხვა ცნობებთან ერთად, წარმოდგენილია ბერძნული მინაწერების ტექსტების თარგმანები. ისინი, ისევე, როგორც ამ ხელნაწერის ქართული მინაწერები, მჭიდროდაა დაკავშირებული კორიდეთის ეკლესიასთან. ამიტომ, ხელნაწერში მოთავსებული მთელი საისტორიო მასალის ერთად და სრულად წარმოდგენის მიზნით, საჭიროდ ჩავთვალეთ წინამდებარე წიგნის II დამატებად გამოგვეცა გრ. წერეთლის წიგ-

ნის ქართული რეზიუმე, რომელშიც, როგორც აღინიშნა, ბერძნული მინაწერი ტექსტების თარგმანებიცაა მოცემული (ამ გამოცემისათვის ისინი განსხვავებული შრიფტით გამოყვავით სხვა ტექსტისაგან და მითითების გასამარტივებლად დაენომრეთ).

კორიდეთის ოთხთავის მინაწერი ქართული ისტორიული საბუთების პუბლიკაცია, როგორც აღინიშნა, „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსის“ პრინციპების მიხედვით მომზადდა, ე. ი. როგორც მასალა, საისტორიო წყარო, შემდგომი კვლევისათვის. ამ პრინციპების შესაბამისად, ყოველი საბუთი წარმოდგენილია დაწერილებითი არქეოგრაფიულ-კოდიკოლოგიური აღწერილობით, ხელნაწერში მისი მდებარეობის ზუსტი ტოპოგრაფიის აღნიშვნით, საბუთების წარმოდგენილი და ამ გამოცემაში მიღებული დათარიღებების დასაბუთებით, ტექსტების გამოცემათა სრული ბიბლიოგრაფიით, კრიტიკულად დადგენილი ტექსტითა და წინა გამოცემებთან ყველა კითხვასხვაობის აღნიშვნით. გამოცემას დართული აქვს სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი — საძიებლები და საბუთების ტექსტების ფოტოასლები.

წინამდებარე წიგნი ერთი რომელიმე რეგიონის ერთ ხელნაწერზე მოთავსებული მინაწერი საბუთების ცალკე გამოცემის პირველი ცდაა. ასეთივე ცდაა იგი კორიდეთის ხელნაწერზე მოთავსებული მინაწერების საბუთებად დალაგებისა და გამოცემისა. დღის წესრიგშია სხვა ასეთი პუბლიკაციების განხორციელება მომავალში და ამით ჩვენა ისტორიოგრაფიის წყაროთა ბაზის შემდგომ გაფართოება და განმტკიცება.

კორიდეთის ოთხთავის ხელნაწერი და მისი მინაწერები

1. ხელნაწერის მოკოვებისა და შესწავლის მოკლე ისტორია

✓ კორიდეთის ბერძნული ოთხთავი წარმოადგენდა კორიდეთის ღმრთის-მშობლის ეკლესიის კუთვნილებას და აქედან მიიღო თავისი სახელწოდება. ✓ ს. კორიდეთი მდებარეობს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, აჭარაში (ყოფილი ბათუმის ოლქის ართვინის მხარეში, ძანსულის თემში), მდ. კორიონის მარცხენა შენაკადის მურლულას ნაპირზე¹.

✓ ოთხთავი გადაწერილია IX ს-ში (გრ. წერეთელი², ე. ვრანსტრემი³), ბერძნული ასომთავრულით. ბერძნული დამწერლობა, რომლითაც ხელნაწერია შესრულებული საერთო ბერძნული დამწერლობისაგან განსხვავებულია და მას სპეციალისტები ბერძნული ასომთავრული დამწერლობის ქართულ დუქტუსს უწოდებენ⁴ ცნობილია ბერძნული ოთხთავის კიდევ ერთი ხელნაწერი (IX ს-სა), შესრულებული ამავე დუქტუსით⁵.

✓ XI ს-ში, როგორც ამას ხელნაწერის 73v ზედა ნაწილში მოთავსებულ⁶ მინაწერი გვაშეცნობს, ოთხთავი შეუმოსავს ვინმე პიტერიონს⁷:

„ს(ა)ხ(ე)ლითა ღ(მრ)თის(ა)თა და მ(ეო)ხ(ე)ბითა წ(მი)დისა ღ(მრ)თ(ის)-მშ(ო)ბ(ე)ლის(ა)თა, წ(მი)დისა იოვანე ნ(ა)თლისმც(ე)მლის(ა)თა და შეწევნი-თა წ(მი)დისა გ(იორგ)ისითა და ყ(ოველ)თა წ(მი)და(თ)ა(თ)ა. მც. ც(ო)დ(ე)ლი პიტერიონ, ღირს ვიქმენ შემოსად ამით წ(მი)და(თ)ა ოთხთავთა, ს(ა)ლ(ო)-ც(ე)ლ(ა)დ თავისა ჩემისა და მშობელთა ჩემთათ(ვ)ს — მ(ი)ქ(ა)ელის(ვ)ს და სალომეს(ვ)ს, ა(მ)ენ“⁷.

1 ს. კორიდეთი მარი ბროსეს სენთში ეგონა (Brusset, 1872, p. 243). მისი მდებარეობა პირველად განსაზღვრა სწორად დ. ბაქრაძე (Бахрадзе, 1887, с. 26—27). შემდეგში იგივე დადასტურეს ნ. მარმა (Marr, 1905, с. 24; Marr, 1911, с. 211) და კირიონ ეპისკოპოსმა (Кирион, 1905, с. 366).

2 წერეთელი, 1937, გვ. 1, 33, 66.

3 Гранстрем, 1959, с. 192; უფრო ადრე ე. ვრანსტრემი კორიდეთის ხელნაწერს VIII ს-ით ათარიღებდა: Гранстрем, 1950, с. 223.

4 Гранстрем, 1950, с. 223; არსებობს, აგრეთვე, ბერძნული ასომთავრულის კობტური, დასავლეთეგრობული და წინარესლავური დუქტუსები: Гранстрем, 1950, с. 223.

5 ხელნაწერთა ინსტიტუტი, Gr — 27; Гранстрем, 1950, с. 223.

6 ამ მინაწერს ნ. მარმა X—XI სს. ათარიღებდა (Marr, 1911, с. 224).

7 მინაწერის უკანასკნელი პუბლიკაცია: Marr, 1911, с. 223—294, таб. II.

✓ XII ს-ში ოთხთავი ხელახლა შეუკაზმავთ ერისთავთ-ერისთავის ბეშქენის ბრძანებით: ✓

„ეგ ოთხთ(ა)ავი და ერთი ს(ა)ხ(ა)რ(ე)ბ(ა)ე გ(ა)ნთესული, კორიდული, და-შლილი ვპოვე უ(ა)მთა სიგარძოთა მე, ე (რ ი ს თ ა ვ თ)-ე(რ ი ს თ ა ვ) მ (ა) ნ ბ ე შ ქ ე ნ . შევკაზმე ესე ოთხთავი: მოვკვდე ჯ(უარ)ითა და ცუარითა; ს(ა)-ხ(ა)რ(ე)ბ(ა)ე მათესი სადავად შეემოსე. აწ, ვინცა იკითხვიდეთ და იმსახურებ-ღეთ წ(მიდა)თა ამ(ა)თ წიგნთა, ლ(ო)ცვასა მომიკსენეთ ც(ო)დვილი ესე და-ულირს(ი), რომელსა ღიდად მეკმარების შე(ენ)დ(ო)ბ(ა)ე დღესა მ(ა)ს გ(ა)ნცი-თხვის(ა)სა“⁸.

ხელნაწერი, როგორც ჩანს, XIV ს-მდე, სანამ მას სევანეთში, ს. კალაში გადაიტანდნენ, ს. კორიდეთში ინახებოდა⁹.

✓ XIV ს-დან 1869 წ-მდე კორიდეთის ოთხთავი ინახებოდა ლაგურკაში ✓ წმ. კვირიკეს X—XI სს. ეკლესიაში, რომელიც მდებარეობს ს. კალაში, ზემო სევანეთში. აქვე, ლაგურკაში ინახებოდა, აგრეთვე, ისეთი ცნობილი და ძვირ-ფასი ქართული ხელნაწერები, როგორცაა ეტრატზე დაწერილი ლექციონარი X ს.-სა და ქალაღზე დაწერილი იადგარი XII ს-სა¹⁰.

1853 წ. კორიდეთის ოთხთავი ლაგურკაში აღმოაჩინა ბართოლომეიმ¹¹, რომ-ლისგანაც ხელნაწერის არსებობა ცნობილი გახდა გელათის სიძველეთა დამტა-ცებლის¹² ქუთაისის გუბერნატორის გრაფ. ვლ. ვ. ლევაშოვისათვის.

✓ 1860 წელს ლაგურკაში ხელნაწერს გაეცნო დ. ბაქრაძე¹³. ✓

✓ 1869 წელს გრაფ ვლ. ლევაშოვმა კორიდეთის ოთხთავი 50 მან. გირაოთი ლაგურკიდან წამოიღო¹⁴. ✓

✓ 1870 წელს ხელნაწერი უკვე ხელთ ჰქონდა გრაფ პანინს პეტერბურგში, სა-დაც ხელნაწერს ა. თ. ბიჩკოვის მეშვეობით გაეცნო მ. ბროსე¹⁵. ✓

⁸ Мapp, 1911, с. 237, таб. VIII. მინაწერის ავტორი, ერისთავთ-ერისთავი ბეშქენ, უნა-იოს ბეშქენ II (იხ. აქვე, მინაწერებში მოხსენებულ პირთა გენეალოგიური ტაბულა — გვ. 17). მინაწერში, ალბათ, აღნიშნულია ის კედლური ვერცხლის ჭვარი ჭვარცმის რელიეფური გამოსა-ხულებით, რომელიც დღესაც ამკობს ხელნაწერის უკანა ყდას. ჭვარზე მოთავსებულია XII ს-ის ასომთავრული წარწერა, ორ სტრიქონად: „აჲ ქრისტე შეუღე ჰურიათაი“ (იხ. აქვე ხელნაწერის აღწერილობა, გვ. 11). ჭერის წარწერა გამოსცა მ. ჯანაშიელმა (Ижанишвили, 1908, с. 234; ჯანაშიელი, 1909, გვ. 75).

⁹ ამის მაჩვენებელია ის, რომ ხელნაწერის ამიგებუ მოთავსებული და ულოდ კორიდეთის თემში შესრულებული მინაწერი საუბოები, ქრონოლოგიურად XIII ს-ის დასაწყისამდე აღწევს. ამავე დროს, დაწერილი კალის ჯევისა ერთობის შესახებ (ინგოროევა, 1941, გვ. 70, № 71, სპანეთის წერილობითი ძეგლები, I, გვ. 220, № 141) თარიღდება XIV—XV სს-ით. ნ. მარცი თელის, რომ ხელნაწერი კორიდეთიდან კალაში XIII—XIV სს. შემდეგ გადაიტანეს (М.: ирр. 1911, с. 236).

¹⁰ პირველი — 1930-იანი წლებიდან ინახებოდა კ. მარქსის სახელობის რესპუბლიკური სა-ხელმწიფო ბიბლიოთეკის რარიტეტში (ჩიკვაშვილი, 1964, № 40), ამჟამად გადაცემულია ხელნა-წერა ინსტიტუტში რესტავრაციისათვის; მეორე ხელნაწერი ამჟამად ინახება მესტიის მუზე-უმში.

¹¹ Бартоломей, 1855, с. 163—164.

¹² ამირანაშვილი, 1968, გვ. 3—4.

¹³ დ. ბაქრაძე აღნიშნავდა — „В монастыре св. Квирикe и Ивлиты (Кирика и Ивли-ты), в Кальском обществе, находится рукописное греческое Евангелие, неизвeстно откуда сюда занeсeнное“ (Бақраძე, 1861, с. 37). მოგვიანებით, როგორც აღინიშნა (იხ. აქვე, შენ. 1), დ. ბაქრაძემ პირველმა განსაზღვრა სწორად ხელნაწერის წარმომავლობა.

¹⁴ კარბელაშვილი, 1903, გვ. 2.

¹⁵ Brosset, 1872.

V კალის მცხოვრებთა მოთხოვნით, ლევან ციოყის ძე და დე შქელიანი სი და იმერეთის ეპისკოპოსის გაბრიელის (გერასიმე ქიქოძის) ჩარევის შემდეგ, ხელნაწერი დააბრუნეს საქართველოში. გაბრიელ ეპისკოპოსმა ხელნაწერი შესანახად მოათავსა გელათის მონასტერში¹⁶ ამის თაობაზე მღ. პ. კარბელაშვილი გადმოგვცემს შემდეგს: „რამდენიმე წელიწადი გასულა და სახარების დაბრუნება ფიქრდაც არავის მოსდიოდა. დაიწყეს კალელებმა ჩოჩქოლი — ჩენი სალოცავი სახარება მოკვიტანეთო. ამიტომ კეთილშობილებით სავსე ლევან დადიშქელიანს ერთი განგაში აუტეხია სატახტო ვაზეთებში. ამის გამო გაბრიელ ეპისკოპოსს მიუშარათავს არზით დიდის მთავრის მწიგნულის [იყოლოზის] ძისათვის; სახარება დაუბრუნებიათ და გაბრიელისათვის ჩაუბარებიათ“¹⁶.

1901 წ. კირიონ ეპისკოპოსმა, რომელიც მაშინ საქართველოს საეგზარქოსოს ღრობითი მმართველი იყო, ხელნაწერს მიაკვლია გელათის მონასტრის ალურიცხავი ხელნაწერების გროვაში. მან ხელნაწერი თბილისში გადაიტანა, საეკლესიო მუზეუმში (რომელიც მოთავსებული იყო სიონის ეზოში) და ხელნაწერს მიეცა № 993.

ამის შემდეგ, თბილისის ვაჟთა პირველი გიმნაზიის გერმანული ენის მასწავლებლის პასტორ გ. ბერმანის მეშვეობით, ხელნაწერი სამუშაოდ გადაეგზავნათ ლაფციცხვეში პროფ. კ. რ. გრეგორის და ბერლინში პროფ. ზოდენს (სანამ ხელნაწერი გერმანიაში მოხვდებოდა, პროფ. ზოდენისათვის მისი ტექსტის პირის გადასაწერად ხელნაწერზე მოსკოვში იმუშავა ბერლინის უნივერსიტეტის დოცენტი რ. ვაგნერმა).

1904 წ. როდესაც მოსკოვის საიმპერატორო არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ ხელნაწერის გამოცემა გადაწყვიტა და ამ მიზნით თბილისში საგანგებოდ ჩამოვიდა საზოგადოების თავმჯდომარე გრაფინია პრასკოვია უვაროვა, მას აქ ხელნაწერი არ დახვდა.

მოსკოვის საიმპერატორო არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ სახელმწიფოს კუთვნილი ძეგლისადმი ასეთი მოპყრობა (მისი დაუყოთხავად ვაგზავნა საზღვარგარეთ) არასასურველად და უკანონოდ მიიჩნია და დაუყოვნებლივ მიიღო ზომები ხელნაწერის სამშობლოში დასაბრუნებლად. თბილისში ჩამოტანის შემდეგ ხელნაწერი კვლავ მოათავსეს საეკლესიო მუზეუმში.

ამის შესახებ ვაზეთ „ცნობის ფურცელში“ (1904. XI. 17, № 2673), „ახალი ამბების“ ვანყოფილებაში გამოქვეყნდა ხელმოწერილი ცნობა, რომელშიც აღნიშნულია, რომ „საქართველოს საეკლესიო მუზეუმმა მიიღო ძველი ხელნაწერი ბერძნული სახარება. ეს სახარება სენათში ინახებოდა, შემდეგში გელათის მონასტერში გადაიტანეს და ბოლოს მუზეუმს გამოეგზავნა 13 ძვირფას ხელნაწერთან ერთად. სახარება, როგორც ფიქრობენ, დაწერილია მე-5—8 საუკუნეში. სახარებას ბევრად წარწერები აქვს ძველის ქართლის მხედრობით. როგორც წარწერებიდან ჩანს, ეს ხელნაწერი ერთ დროს სამცხე-საათაბაგოშიც უნდა ყოფილიყო“. ამ ცნობაში, როგორც ვხედავთ, ისტორიულ-ქრონოლოგიური ხასიათის ზოგიერთ უზუსტობებთან ერთად, მოკლედ, მაგრამ სწორად არის გადმოცემული ხელნაწერის თავგადასავლის ძირითადი ფაქტები, მისი პეტერბურგსა და საზღვარგარეთ ვაგზავნის გამოტოვებით.

თბილისში ხელნაწერის გამოცემაზე მუშაობდნენ ივ. ევსევი, ი. ტარაბრინი და ვ. შჩეპკინი. ივ. ევსევის გამოკვლევას წაემძღვარა პროფ. ზოდენის პატარა

¹⁶ კარბელაშვილი, 1903, გვ. 2; შტრ. MAK, XI, c. 2.

შესავალი წერილი და კორიდეთის ოთხთავის მარკოზის თავი ფოტოტიპირად გამოიცა 1907 წ. MAK-ის XI ნაკვეთში¹⁷.

ეს პუბლიკაცია ჩვენი საკითხისათვის განსაკუთრებით საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ ტაბულებზე აისახა თორმეტიდან იმ ოთხი საბუთის ფოტოები, რომლებიც მარკოზის თავის ტექსტის შემცველი გვერდების აშვიებზეა მოთავსებული [იხ. საბ. № 2 (73v), № 3 (74r-v), № 7 (75v—76r), № 9 (76v—78r), № 11 (121v—122r)] და ფაქტიურად, ამით განხორციელდა, როგორც მათ, ისე საერთოდ ქართული ისტორიული საბუთების ერთ-ერთი პირველი ფოტოპუბლიკაცია.

საეკლესიო მუზეუმის გაუქმების შემდეგ ხელნაწერი გადაეცა ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებას (A-993); ხოლო 1958 წლიდან კორიდეთის ოთხთავი დატულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში, ბერძნული ხელნაწერების ფონდში, შიფრი Gr.-28; 249 ფ.; ზომა — 29×24 სმ.; ხელნაწერი დაზიანებულია დასაწყისში და ადგილ-ადგილ ფურცლები აკლია; ფურცლების კიდები შემოცრეცილია: ზედა ყდა არა აქვს შერჩენილი; ქვედა ყდა — ტყავადაკრული ხის ფიცარი, დამუშავებული საგულდაგულოდ. ყდის შუაში დაკრულია ვერცხლის ჯვარი (11,5×10 სმ.) ჯვარცმის გამოსახულებით. ქრისტეს თავს ზემოთ, ფირფიტაზე ჩაქდებულია წარწერა:

სა : ქი : შიღფ
ნი : სიძიხცნი

ა(ეს)ვ ქ(რისტ)ე — მეუფე პურიათაი.

ქვედა ყდის შიდა პირზე მოთავსებულია მეღნიტო შესრულებული მინაწერი სამ სტრიქონად, ბერძნული, კობტური, სომხური და ქართული ასოებით¹⁸. მისი ტექსტი, როგორც ჯერ კიდევ მ. ბროსემ აღნიშნა¹⁹, წარმოადგენს ფსალმუნის ნაწყვეტს — 39, 8—9. მინაწერის წაკითხვები დააზუსტა ნ. მარმა. ქართული მხედრული ტრანსკრიპციით ის შემდეგი სახით იკითხება:

„თავსა წიგნთასა წერილ არის (!) ჩემთვის. ყოფად ნებისა შენისა“²⁰.

კორიდეთის ოთხთავის გარშემო შექმნილი ლიტერატურიდან²¹ აღსანიშნავია რამდენიმე გამოკვლევა:

1. ივ. ევსევიისა და ზოდენის შესავალი წერილები, დართული მარკოზის თავის ზემოთ აღნიშნული ფოტოტიპირი გამოცემისადმი. ამ წერი-

¹⁷ დამატებით ხელნაწერის თავგადასავლისათვის იხ. MAK, XI, c. III, 2.

¹⁸ Mapp, 1911, c. 238. рис. 6 (c. 239).

¹⁹ Brosset, 1872, pp. 281—282.

²⁰ Mapp, 1911, c. 238.

²¹ Бартоломей, 1855, c. 163—164; Бакрадзе, 1861, c. 57; Brosset, 1872, pp. 269—282; Кирион, 1904; Кирион, 1905, c. 266—273; MAK, XI, 1907; ჯანაშიელი, 1908, გვ. 4; Джанашивили, 1908, № 993; ჯანაშიელი, 1909, გვ. 74—87; Mapp, 1911, c. 211—240, таб. I—VIII, рис. I—6; ИКОИМАО, III, 1913, отд. II (Протоколы...) c. 38, № 6; Beerman und Gregori, 1913; ყუბანიშვილი, 1924, გვ. 83—86; წერეთელი, 1937; Гранстрем, 1950; Гранстрем, 1959, c. 191—194. აქ არ ვასახელებ ი. ჯავახიშვილის, ნ. ბერძენიშვილის და ა. შანიძის იმ ნაშრომებს, რომლებშიც ზოგიერთი ქართული მინაწერი განხილულია როგორც საეკლესიო მასალა. თითოეული მათგანი იხ. შესაბამისი საბუთების ლეგენდების ბიბლიოგრაფიულ ნაწილში.

ლების მიზანს წარმოადგენს ოთხთავის ტექსტის გამოკვლევა. პროფ. ზოდენის მიერ ჩატარებული გამოკვლევის შედეგები გრაფინია პ. უეაროვას მიერ რეზიუმირებულია შემდეგი სახით:

«Проф. Зоден ссылаясь на свой капитальный труд «Тексты Нового Завета в древнейшем достижимом для нас виде» (Die Schriften des Neuen Testaments in ihrer ältesten erreichbaren Textgestalt», 1902, 1906), доказывает: что Коринтское Евангелие (050 по обозначению Зодена) по своему тексту ближайшим образом родственно с двумя списками: один из них — Codex Catabrigiensis (05 по обозначению проф. Зодена), другой — текст, изданный Hoskier'ом (133 по обозначению проф. Зодена), при чем текст Коринтского Евангелия составляет связующее звено между 05 и 133: что все три рукописи — представители своеобразного типа, которым всего вернее передается текст, установленный в Кесарии Панфилом и Евсевием около 300 года; что этот Кесарийский текст, в свою очередь, всего ближе к первоначальному евангельскому тексту»²².

2. ოთხთავის ქართული მინაწერების პუბლიკაცია განხორციელებული ნ. მარის მიერ²³. მასში გამოქვეყნებულია ოთხთავის ყველა, 24 ქართული მინაწერი. მათი ერთი ნაწილი (20 მინაწერი) წარმოადგენს საბუთებს (ზოგი საბუთის ტექსტს, ხოლო ზოგიც მის დამტკიცებას, განახლებას ან ხელრთვის). ისინი ნაწილდებიან 12 საბუთად²⁴.

3. მეტად მნიშვნელოვანია აკად. ივ. ჯავახიშვილის დაკვირვებები ხელნაწერის მინაწერი ქართული საბუთების ტექსტების შესახებ, რომლებიც წარმოდგენილია მის ნაშრომში „ქართული სამართლის ისტორია“ (1929); კერძოდ, მან ეს საბუთები გამოიყენა ძველი საქართველოს სისხლის სამართლის ისეთი საკითხის შესწავლისას, როგორცაა „საბუთების მოპარვა-მოსპობა“, ხოლო სამოქალაქო სამართლის საკითხებიდან, როგორცაა „ნასყიდობის კანონიერების წესები“, ან საბუთის „სამოსამშლელო“ საჯალურის გადახდა და სხვ. (იხ. მისი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. VII, თბ., 1984, გვ. 230—232, 312, 320).

4. გრ. წერეთლის მიერ განხორციელებული პუბლიკაცია ოთხთავის ბერძნული მინაწერებისა²⁵. აქ, გამოქვეყნებულია და კომენტირებული ოთხთავის ყველა, 9 ბერძნული მინაწერი.

გრ. წერეთელი აღნიშნავს, აგრეთვე, მ. ბროსესელი გამოკვლევისა²⁶ და 1913 წ. ბერლინში გამოცემული კორინთის ოთხთავის ტექსტისა და მისადმი დართული გამოკვლევის²⁷ მნიშვნელობათა შესახებაც²⁸.

²² МАК, XI, 1907, с. XVI.

²³ Мapp, 1911, с. 211—240; таб. I—VIII, рис. 1—6.

²⁴ დანარჩენი ოთხი მინაწერის ტექსტს ვაქეყენებთ წინამდებარე შესავალში.

²⁵ წერეთელი, 1937, 73 გვ., 3 ტაბ. როგორც ზემოთ აღინიშნა, გამოკვლევის ძირითადი ტექსტი დაწერილია გერმანულ ენაზე; ახლავს ვრცელი რეზიუმეები რუსულ და ქართულ ენებზე, ხელნაწერის ბერძნული მინაწერების ტექსტების თარგმანებით.

²⁶ ქართული მინაწერების პირველი პუბლიკაცია: Brosset, 1872.

²⁷ Beerman und Gregori, 1913.

²⁸ წერეთელი, 1937, გვ. 3.

2. ხელნაწერის მინაწერი საბუთების დათარიღება

✓ კორიდეთის ოთხთავის აშეებზე მოთავსებული ქართული საბუთებუ პირველად დაათარია მ. ჯანაშვილმა. № 1 საბუთის უკანასკნელ სტრიქონში მან შეცდომით წაიკითხა „ქსა მა“ (ე. „ქრონიკონსა მა“) და საბუთის თარიღად 821 წელი აღნიშნა²⁹ V. მარმა გაასწორა მ. ჯანაშვილის შეცდომამ და საბუთის უკანასკნელი სტრიქონი წაიკითხა, როგორც „დღოსი-ყანელმან“³⁰. ნ. მარს, გარდა ერთისა, კორიდეთის ოთხთავის აშეებზე მოთავსებული საბუთები კონკრეტულად არ დაუთარიღებია, მაგრამ, ზოგადად ეს საბუთები და მათ შორის, როგორც ჩანს № 1 საბუთიც XIII ს-ში შედგენილად მიაჩნდა³¹.

✓ ექ. თაყაიშვილმა შენიშვნაში, რომელიც მან დაურთო კორიდეთის ოთხთავის მინაწერების ჯანაშვილისეულ მცირე პუბლიკაციას, ვარაუდის სახით („თუ ჩვენ არ ვცდებით“-ო, აღნიშნავს ის) გვიხიარა № 1 საბუთის დათარიღება 821 წლით³². ხოლო, დანარჩენი საბუთების თარიღის შესახებ ექ. თაყაიშვილმა აღნიშნა — ხელის მიხედვით უძველესი მხედრული მინაწერები უფრო მეტადმეტე და მეტორმეტე საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდნენო³³.

ს. ყაუხჩიშვილი № 1 საბუთს, მის გავრძელებაზე მოთავსებული ბერძნული მინაწერის თარიღისა და ამ უკანასკნელის (ბერძნული მინაწერის) შესრულების ტექნიკურ მხარეზე დაყრდნობით³⁴, X ს-ით, ან XI ს-ის დასაწყისით ათარიღებს³⁵.

დანარჩენი საბუთების კონკრეტული თარიღები წარმოადგინა მხოლოდ მ. ჯანაშვილმა. ამათგან, ერთი საბუთის (№ 8) მ. ჯანაშვილის მიერ X ს-ით დათარიღების³⁶ აშკარა უზუსტობა აღნიშნა ჯერ კიდევ ნ. მარმა³⁷. მან საბუთში მოხსენიებული „დავით მეფე“ მიიჩნია, ან რუსულანის ძე დავით IV ნარინად (იმერეთში მეფობის წლები — 1259—1293). ან ლაშას ძე დავით ულულ (1247—1276), ხოლო „ბერძენთა მეფე გიორგი“ — ტრაპიზონის კეისარ გიორგი I კომნენოსად (1266—1280). ამის მიხედვით, ნ. მარმა, № 8 საბუთის თარიღი განსაზღვრა 1266—1269, ან 1266—1280 წლებით³⁸. რადგან ს-

²⁹ მ. ჯანაშვილი, 1908, № 34, გვ. 4; Джанашивили, 1908, с. 236, 246; ჯანაშვილი, 1909, გვ. 77, 86.

³⁰ Mapp, 1911, с. 214—215, 237.

³¹ Mapp, 1911, с. 216.

³² ძს, წ. 1, განყ. III, გვ. 88.

³³ იქვე, გვ. 88.

³⁴ ბერძნულ მინაწერს ათარიღებენ X ს-ით, ან XI ს-ის დასაწყისით. მისი შესრულების დროს ქართული მინაწერი ხელნაწერის გვერდზე უკვე არსებობდა; ბერძნული მინაწერის დასაწყისი უშუალოდ მისდევს ქართული საბუთის ტექსტის ბოლო სტრიქონის უკანასკნელ სიტყვას (იხ. ტაბ. 1). ბერძნული მინაწერის ტექსტი (ქართული, რუსული და გერმანული თარგმანებით), მისი დათარიღება და მასში დასახელებული გურგენ კომენის ბაგრატი III-ის თანამედროვე მოღვაწის გურგენ კლარჯთან გაიგივების შესაძლებლობის შესახებ: წერეთელი, 1937, გვ. 10, 60—63, 72.

³⁵ ყაუხჩიშვილი, 1924, გვ. 84—86; გეორგია, VII, 1967, გვ. 11—14, 10, შენ.

³⁶ Джанашивили, 1908, с. 235, 238; ჯანაშვილი, 1909, გვ. 76, 78.

³⁷ Mapp, 1911, с. 216.

³⁸ Mapp, 1911, с. 217. ამას მხარს უჭერს, როგორც მინაწერის პალეოგრაფიული ნიშნები (XIII ს. II ნახ.), ისე ტექსტის მონაცემები (ეკროლ, ამირსპასალარი, ამირახორი, რომლებიც უფრო XII ს-ის დასასრულისა და XIII ს-ისათვის დამახასიათებელი სამოხელეო ინსტიტუტებია და ამაზე აღრე არ გვხვდებიან).

ბუთი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში შედგა, მასში დავით რუსუ-
დანის ძე უნდა იხსენიებოდეს და საბუთიც 1266—1280 წწ. დათარიღ-
დება. სხვა საბუთების თარიღები მ. ჯანაშვილს განსაზღვრული აქვს მათში მოხ-
სენიებული პირების მის მიერ შედგენილი გენეალოგიური ტაბულის მიხედვით.
ამ ტაბულას მან დაურთო ქრონოლოგიური ცნობები. ეს ცნობები წარმოადგე-
ნენ ჯანაშვილისათვის დასაყრდენს საბუთების დათარიღებისას. საბუთებში
დასახელებული პირების გენეალოგიური ტაბულა მ. ჯანაშვილს წარმოდგენილი
აქვს შემდეგი სახით:

„იოვანე ჰიასძე (X ს.)

ბეშქენ I ერისთავთ-ერისთავი († დაახ. 1045. — ქართ. ცხ. I, 224; H. G. I, 318)
მურვან I († დაახ. 1070 წ. ქართ. ცხ. — 222) მუულღე მისი აჯათა

ბეშქენ II = ბეჟა († 1118 წ.)

მურვან II (XII საუკ.) მუულღე მისი ელი

ყოთლ არსლანი, რომელიც თამარ მეფეს წინადადებას აძლევდა შემოეღო საქართველოში
პარლამენტისებური მმართველობა“³⁹.

კორიდეთის ოთხთავის აშეებზე მოთავსებული საბუთების დათარიღებისა-
თვის უნდა მივმართოთ მათ პალეოგრაფიულ ნიშნებს. 1266—1280 წწ. დათა-
რიღებული № 8 საბუთის, აგრეთვე, მხედრული დამწერლობით შესრულებული
ხუცელესი ქართული ისტორიული დოკუმენტების პალეოგრაფიული ნიშნების
შედარება კორიდეთის სხვა მინაწერი საბუთების პალეოგრაფიულ ნიშნებთან
საშუალებას გვაძლევს, ეს უკანასკნელი საბუთები, ზოგადად, XII—XIII ს-ით
დავათარილოთ. მეორე მხრივ, ექვს საბუთში (№№ 2—4, 6, 7, 9) წარმოდგენი-
ლი პირების (როგორც ჩანს, ერთი ფეოდალური სახლის წევრების) სწორი
გენეალოგიის დადგენა საშუალებას მოგვცემდა ამ საბუთების თარიღი უფრო
კონკრეტულად განვეცხადებინათ. 1266—1280 წწ. დათარიღებულ № 8 საბუთში
მოხსენიებული ჟან ჩიას ძე და მისი შვილი ბეშქენი, როგორც ჩანს, №№ 2—4,
6, 7, 9 საბუთებში მოხსენიებული ფეოდალური სახლის წევრები არ უნდა იყე-
ნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ჟან ჩიას ძის ვაჟის სახელი ბეშქენი, ამ საგვარეუ-
ლოშიც ჩანს გავრცელებული. ამავე დროს, №№ 2—4, 6, 7, 9 საბუთში წარ-
მოდგენილი ფეოდალური სახლის გენეალოგიის დადგენისას, უნდა დავუშვათ,
რომ ორ, ან რამდენიმე საბუთში დასახელებული პირების (უმთავრესად საბუ-
თების გამცემების) თანადროულ მოღვაწეობას ადგილი არ ჰქონდა.

XII—XIII ს-ში შედგენილი ამ საბუთებიდან, სხვებთან შედარებით მეტი
არქაულობით გამოირჩევა № 3 საბუთის („დაწერილი ბეშქენის კორიდელ
ხუცესთადმი“) პალეოგრაფიული ნიშნები. ეს არქაულობა (პირველ რიგში,
1260—1280 წწ. დათარიღებული საბუთის პალეოგრაფიულ ნიშნებთან შედა-
რებით) მდგომარეობს შემდეგში: ა. ხანის გადმოცემა არა ნუსხური (სურ. 1),
ან მხედრული (სურ. 2), არამედ გარდამავალი (სურ. 3) მოხაზულობით;

³⁹ ძს, წ. I, განყ. III, გვ. 76; შდრ. Джанашивили, 1908, с. 235. თუ როგორ ნაწილდება
აქ მოხსენიებული პირები კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ შესაბამის საბუთებში და ამის მიხედ-
ვით, თუ როგორ ათარიღებს მ. ჯანაშვილი ამ საბუთებს იხ. თითოეული საბუთის ლეგენდის
სათანადო ადგილას.

ბ. ც-ანის გადმოცემა (სურ. 4) მოხაზულობით, მიუხედავად იმისა, მას სიტყვაში ა-ნი მოსდევს თუ არა (XII ს-ის მეორე ნახევრის დასაწყისიდან თუ ც-ანს ა-ნი მოსდევს ის გადმოცემულია არა სურ. 4, არამედ სურ. 5 მოხაზულობით); გ. ო-ნის გადმოცემა, როგორც ამოტრიალებული — სურ. 6, ისე განივი ხაზის სახით — სურ. 7 (ეს მომენტიც უფრო XII ს-ის I ნახ. მანიშნებელია). ყველა ეს ნიშანი, მინაწერის დამწერლობისათვის დამახასიათებელ სხვა ნიშნებთან ერთად, საშუალებას გვაძლევს № 3 საბუთის თარიღი XII ს-ის I ნახ. განესაზღვროთ.

« ზ ლ ე ე ა —

სურ. 1 სურ. 2 სურ. 3 სურ. 4 სურ. 5 სურ. 6 სურ. 7

№ 3 საბუთში იხსენიებიან მისი გამცემი ბეშქენი, ბეშქენის „ძისალი“ („ძის ცოლი“) ხუაშაქი, ბეშქენის შვილიშვილი „ძისწული“) ბექა, საბუთის დამამტკიცებელი ბეშქენ II, რომელიც ბეშქენ I-ს პაპობით მოიხსენიებს. საბუთში მოხსენიებულ ბექასა და ბეშქენ II-ეს მ. ჯანაშვილი ერთსა და იმავე პირად მიიჩნევს⁴⁰. მაგრამ, როგორც ჯერ კიდევ ექ. თაყაი-შვილმა აღნიშნა, „ბექა და ბეშქენ ერთი და იგივე პირი არ არის, არამედ ძმებია“⁴¹. ამავე დროს მ. ჯანაშვილმა ისინი შეცდომით, მურვან I-სა და აბათას შვილებად მიიჩნია⁴². ამრიგად, № 3 საბუთში წარმოდგენილი პირების გენეალოგია შემდეგი სახით წარმოგვიდგება:

ბეშქენ I (№ 3 საბუთის გამცემი; XII ს. I ნახ.)

7 + ხუაშაქი (XII ს-ის შუა ხანები)

ბექა ბეშქენ II (№ 3 საბუთის დამამტკიცებელი, XII ს. II ნახ.)

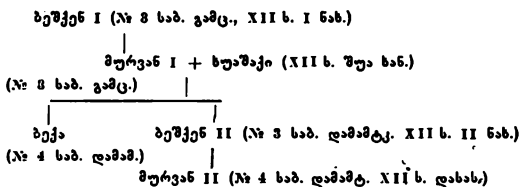
როგორც აღინიშნა, № 3 საბუთი ქრონოლოგიურად წინ უძღვის სხვა საბუთებს. ამიტომ, საჭიროა სხვა საბუთებში დაიძებნოს რომელიმე პირი ბეშქენ I-ის მემკვიდრეებიდან. ასეთი პირია ბექა, რომელიც ამტკიცებს № 4 საბუთს. ხოლო ამ საბუთში დასახელებულია შემდეგი პირები: ბექა — დამამტკიცებელი საბუთისა, მისი მამა — საბუთის გამცემი მურვანი, ე. ი.

⁴⁰ ჯანაშვილი, 1909, გვ. 76.

⁴¹ ძს, წ. 1, განყ. III, გვ. 88.

⁴² იქვე. უნდა აღინიშნოს, რომ მურვან I-ის მეუღლის სახელი „აბათა“ კორიღეთის ოთხთავის მინაწერების ყველა პუბლიკაციაში, მ. ბროსედან დაწყებული და ნ. მარის ჩათვლით, აგრეთვე, ამ მინაწერების შესახებ გამოკვლევებში, შეცდომით წაკითხულია, როგორც „აგათა“ („Agatha“, „Arata“). მინაწერებში ეს სახელი ორჯერ გვხვდება; თუ გარდაამავალი მხედრულით შესრულებულ № 2 საბუთის ტექსტში თითქოს მხოლოდ „აბათა“ წერია (ნ. მარის აქ „აგათას“ კითხულობდა სიტყვის დასაწყისში ა-ს აღდგენით), მხედრული დამწერლობით შესრულებულ № 9 საბუთის ტექსტში ამ სახელის, როგორც „აბათას“ წაკითხვა, არავითარ ევსს არ იწვევს (მდრ. აქვე, ტბ. 3 და 20).

ბუაშაქის მეუღლე და ბეშქენ I-ის ძე, და საბუთის ძეორე დამამტკიცებელი მურვანი (II), რომელიც ამტკიცებს თავის პაპის („პაპის ჩემისა“) — მურვანი I-ის მიერ გაცემულ საბუთს. ამ მონაცემებით გენეალოგიური ტაბულა შემდეგი სახით შეივსება:

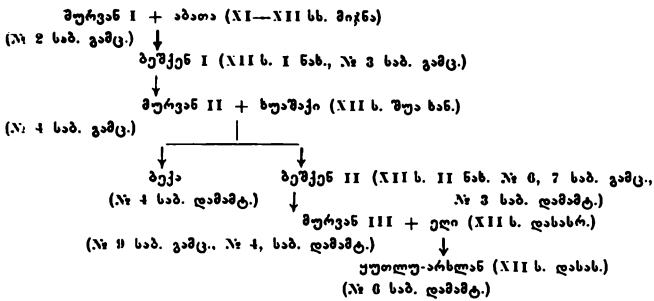
ასეთია ამ ფეოდალური საგვარეულოს გენეალოგიური ტაბულის ძირითადი ბირთვი. დანარჩენ სამ საბუთში (№№ 6, 7, 9) მოქმედ პირებად (საბუთის გამცემად, ან დამამტკიცებლად) გვევლინებიან ბეშქენ II და მისი ძე მურვან II, მურვან II-ის მეუღლე ელი⁴³ და კიდევ ერთი პირი — ყუთლუ-არსლანი, ძე შურვან II-ისა, დამამტკიცებელი ბეშქენ II-ის მიერ გაცემული № 6 საბუთისა.

რაც შეეხება მურვანისა და აბათას მიერ გაცემულ (№ 2) საბუთს, მას დედნის სახით არ მოუღწევია; ის კორიდეთის ოთხთავიდან ამოკვეთეს. ამ საბუთის განსაახლებლად მურვან II (XII ს-ის დასასრ.) საგანგებო საბუთიც შეადგინა — № 9. მურვანისა და აბათას მიერ გაცემულმა № 9 საბუთმა, როგორც ეს ნ. მარმა აღნიშნა, მოაღწია დედნის შინაარსის არც თუ ზუსტად გადმოცემული პირის სახით⁴⁴, რომელიც, როგორც ჩანს, შეადგინეს მურვან II-ის დროს (XII ს. დასასრ., ამას მინაწერის პალეოგრაფიული ნიშნებიც ეთანხმება). მურვანი და აბათა უთუოდ ბეშქენ I-ის შშობლებია, რადგან მათ მიერ გაცემულ (და კორიდელ ხუცესთა მიერ დაკარგულ) საბუთს ანახლებს უკვე მურვან II. მურვან I-ის მეუღლეს ხუაშაქი ერქვა, ამიტომ მურვანისათვის, რომელსაც მეუღლედ ჰყავს აბათა და რომელიც XII ს-ის I ნახ. მოღვაწეა, წარმოდგენილ გენეალოგიურ ტაბულაში ადგილი რჩება მხოლოდ ბეშქენ I-ის წინ.

ამრიგად, კორიდეთის ოთხთავის აშიებზე მოთავსებულ №№ 2—4, 6, 7, 9 საბუთებში მოხსენიებული პირების გენეალოგიური ტაბულა წარმოგვიდგება შემდეგი სახით:

⁴³ მურვან II-ის მიერ გაცემულ № 9 საბუთს ამტკიცებს ვინმე ელი („ქ. ამა, პატრონისა ბრძანებისა, მე, ელცა მამტკიცებელი ვარ“). მ. ჭანაშვილმა ელი მიიჩნია მურვანის მეუღლედ, მიუხედავად იმისა, რომ დამტკიცების ტექსტში არ არის აღნიშნული ელის დამოკიდებულების შესახებ მურვანისადმი; ეს მოსაზრება სწორი უნდა იყოს. ჩვეულებრივ, მსგავსი ფორმულით, რომელშიც არ არის აღნიშნული დამოკიდებულება საბუთის გამცემისადმი, ამტკიცებენ, ან ხელს ურთავენ მეუღლის მიერ გაცემულ საბუთებს მათი თანამეცხვარეები (იხ. კახა თორელის თანამეცხვარის, ხათუთას ხელრთვა კახას მიერ 1260 წ. რკონის მონასტრისადმი გაცემულ დაწერილზე; ხათუთას დამტკიცება ძაგან აბულეთის ძის მიერ 1259 წ. შიომღვიმისადმი გაცემულ დაწერილზე (ქსდ, II, № 23, გვ. 65, [2]; № 24, გვ. 72; ქისკ, I, № 33, გვ. 153, [2]; № 31, გვ. 141, [5]).

⁴⁴ Marr, 1911, с. 225, прим. 1, таб. II, прим.

გენეალოგიურ ტაბულაზე წარმოდგენილი ფეოდალური სახლის საბუთები ნაწილდება შემდეგ ჯგუფებად: თიხჩეს ყოფილი მამულის — თიხჩეთის, ანუ თიხჩიეური პარტახტის კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი შეწირულების დაწერილები (№№ 2, 9), კორიდელ ხუცესთადმი დაწერილები სატანუტრო დრახის „გაშუების“ შესახებ (№№ 3, 7), კორიდელთადმი „ახალი ბეგრის“ დადების საბუთი (№ 6) და ერთი კერძო საბუთი მიქაელ ხუცესისადმი მისივე კერძო მამულის „მკუიდრად მიცემის“ შესახებ (№ 4).

ქრონოლოგიურად ყველა ამ საბუთს წინ უსწრებს თიხჩეს დაწერილი დოკუმენტი და გიორგისადმი, რომლითაც იგი ირემეთს თავისი „კერძის ნახევარს“ გადასცემს მათ (№ 10). როგორც ჩანს, თიხჩეს გარდაცვალების შემდეგ პარტახტად დარჩენილი მისი კერძი — თიხჩიეური პარტახტი, ანუ თიხჩეთი ჯერ მურვან I-მა და აბათამ შესწირეს კორიდეთის ღმრთისმშობელს (№ 2), ხოლო შემდეგ ეს შეწირულება, რომლის შესახებ საბუთი ოთხთავიდან ამოკვეთილი აღმოჩნდა, განაახლეს და ახალი დაწერილით დაამტკიცეს მურვან III-მ და ელიმ (№ 9). საინტერესოა, რომ საბუთის ამოკვეთის, ანუ დაკარგვისა და ახლის შედგენისათვის მურვან III კორიდელ ხუცესებს გამოართვა 50 ბოტანატი და აბათ „ფურცლისა ამოკუეთაი გაუშუა“. როგორც ჩანს, გადასახადის ზომა — დაკარგული საბუთის განახლებისა და ახლის შედგენისათვის, ანუ „საველის-ფლო“, როგორც მას ამავე საბუთში ეწოდება, მტკიცედ განსაზღვრული არ ყოფილა და მისი ოდენობა კელისუფლის სურვილზე ჩანს დამოკიდებული: მურვანს კორიდელ ხუცესებისათვის თავდაპირველად 60 ბოტანატი დაუწესებია, მაგრამ „ათი გაგიშუი“-ო აღნიშნავს ის და „ორმოცდაათისა ავიღე ჩემ-თლის, ჩემისა ცოლისათვის და საველისუფლოდ ყოვლად-ფერად“-ო. ამავე საბუთში მურვან III განუახლებს კორიდელ ხუცესებს მურვან I-ის მიერ თიხჩეთს ნიგოზის შეწირულებას („თიხჩეთს ექუსისა კაბიწისა ნიგოზისაი შეწირა“).

პაშასადაქე. თუ თიხჩეს მიერ გაცემული საბუთი (№ 10) წინ უსწრებს მურვან I-ისა და აბათას მიერ გაცემულ საბუთს (№ 2), იგი XI საუკუნით დათარიღდება. ამ თარიღს საბუთის პალეოგრაფიული ნიშნებიც ეთანხმება. ეს საბუთი ერთადერთია კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ საბუთებში, რომელიც ნუსხა-ხუცურიტაა შესრულებული. ზოგიერთი ასოს (ბ, გ) გამხდრულება, ცალკეული ნუსხური ასოების გადაბმით გადმოცემა (გ და რ, შ და ა, ზ და ა, წ და ე...) მას XI ს-ის წერილობით ძეგლებს მიაკუთვნებს.

თიხეს დაწერილში (№ 10) არის ერთი ბუნდოვანი ადგილი — ხელნაწერის 19v-ზე, მე-3 სტრიქონის ბოლოს წერია „ტზრი“, სადაც ტ და ზ გადაბმითაა გადმოცემული. თუ რას უნდა ნიშნავდეს ასოთა ეს კომპლექსი გაუგებარია (მ. ბროსე აქ კითხულობდა: „ტტრი“-ს, მ. ჯანაშვილი — „ტაზირი“-ს, ხოლო ნ. მარი — „ტზრი“-ის და რუსულ თარგმანში შენიშნავდა: „описка вл. т-т-р танутер?“). თუ დაეუშვებთ, რომ აქ დამწერს „ტტრი“-ს დაწერა სურდა და ადგილი აქვს E და E ასოების აღრევას ნუსხურით დაწერილ ტექსტში, მაშინ შეიძლება დაქარაგმებით დაწერილი ეს სიტყვა მართლაც წავიკითხოთ, როგორც „ტ(ანუ)ტ(ე)რი“. მივიღებთ, რომ თიხეს დაწერილის ერთ-ერთი მოწმე — თავგოვის-ძე პეტრე, ან იოვანე ღურჩელი, არის ტანუტერი. ამ მოსაზრებას ის უშლის ხელს, რომ საბუთში უკვე მანამდე დასახელებული ერთი ტანუტერი: „რდიწერა... ტანუტრობასა კორიდელისასა“, თუმცა, მისი სახელი აღნიშნული არ არის; მაგრამ არც ის ჩანს შეუძლებელი, რომ ამ ტანუტერის სახელი „კორიდელი“ ყოფილიყო (ნ. მარი თვლის, რომ „კორიდელი“ საკუთარი სახელი არ არის და ტექსტის ამ ადგილს ასე თარგმნის — „в танутерство коридиа“). ასე რომ საბუთის ამ ბუნდოვანი ადგილის გამართვა და სწორი გაგება, დღეს არსებული მასალებით არ მოხერხდა.

კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ საბუთებში დასახელებული პირებიდან. თუ არ ჩავთვლით № 8 საბუთში დასახელებულ „დავით მეფეთა-მეფეს“ და „გიორგი ბერძენთა მეფეს“, სხვა წყაროებით ცნობილია მხოლოდ მურვანისა და აბათას შემეკიდრეები. ამათგანაც დანამდვილებით შეიძლება ითქვას მხოლოდ ბეშქენისა და მურვანის შესახებ, რომელთა მეტ-ნაკლები უეჭველობით გაიგივება შესაძლებელია აგარის მონასტრის (ურავლის ხეობაში) სატრაპეზოს წარწერაში დასახელებულ ერისთავთ-ერისთავებთან ბეშქენთან და მურვანთან⁴⁵. ამავე დროს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ეს წარწერა თარიღდება XI—XII სს. მიჯნით, მაშინ მასში დასახელებული პირების გაიგივება შესაძლებელი ჩანს უფრო ბეშქენ I-თან და მურვან II-თან.

არ შეიძლება ყურადღება არ მიიქციოს იმან, რომ კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ საბუთებში დასახელებული და გენეალოგიურ ტაბულაზე წარმოდგენილი ფეოდალური სახლის წევრები მოხსენიებულია მხოლოდ სახელებით, ყოველგვარი ტიტულის გარეშე, გარდა ერთი შემთხვევისა, როდესაც ხელნაწერის 73v-ზე მოთავსებულ ერთ მინაწერში (არა საბუთში, არამედ ცალკე, დამოუკიდებლად შესრულებულში) ერთ-ერთი ბეშქენი იწოდება ერისთავთ-ერისთავად:

„ქ. შ. ე(რისთავ)თ-ე(რისთავ)ო ბეშქენ, ღ(მრ)თ(ი)ს სწორო, მიწამან შ(ე)ნმან ი(ო)ვ(ა)ნე დავწე[რე]“⁴⁶.

ეს ბეშქენი შეიძლება იყოს ბეშქენ I, მამა მურვან II-ისა; მისი დაწერილი კორიდელ ხუცესთაღმი (№ 3) მოთავსებულია ხელნაწერის 74r-ზე, ე. წ. იმ მინაწერის მომდევნო გვერდზე (73v), რომელზედაც იოვანეს მინაწერია ბეშქენ ერისთავთ-ერისთავის მოხსენიებით. ეს ფაქტი — ასე ახლოს და გვერდიგვერდ მოთავსება ამ მინაწერებისა, მართალია, თავისთავად გადაწყვეტი არ შეიძ-

⁴⁵ სილოგავა, 1983, გვ. 275—276.

⁴⁶ უკანასკნელი პუბლიკაცია: Март, 1911, с. 225, № IV, табл. II.

ეს მინაწერი პალეოგრაფიულადაც ძალზე საინტერესოა — იგი დღესდღეობით ცნობილი უძველესი წერილობითი ძეგლია, რომელშიც დასტურდება მ (ოპი) მხედრული დაწერილობით.

ლება იყოს, რადგან სხვადასხვა დროის მინაწერი საბუთების ხელნაწერთა აშიგებზე გვერდიგვერდ მოთავსება თითქმის ჩვეულებრივია, მაგრამ არც მთლად შემთხვევითი ჩანს. უნდა აღინიშნოს, რომ ხელნაწერთა (და არა მარტო პალეოგრაფიული ნიშნებით) ბეშქენ I-ის დაწერილი (№ 3) და იოვანეს მინაწერი იდენტურია (იხ. სურ. 2 და 4—5). ეს საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ბეშქენ I-ის საბუთი, რომელსაც ბოლო აკლია (ხელნაწერის გვერდის კიდის შემოცრევის გამო), იოვანეს დაწერილი უნდა იყოს, რის შესახებაც მას ცალკე მინაწერი გაუკეთებია.

მაშასადამე, თუ ამ ვარაუდს დაეუფებთ, მაშინ ამ ფეოდალურ სახლში ოთხთავზე მინაწერი საბუთების მიხედვით, ერთადერთი ვისაც ერისთავთ-ერისთავი ეწოდება ბეშქენ I-ია. თუ მას აგარის მონასტრის სატრაპეზოს წარწერის ბეშქენ ერისთავთ-ერისთავთან გავაიგივებთ, რადგან ეს წარწერა ქრონოლოგიურად სხვებზე მეტად ბეშქენ I-თან დგას ახლოს, მაშინ აგარის წარწერაში დასახელებული ერისთავთერისთავი მურვანი, უფროს-უმცროსობის წესით მოხსენიების გათვალისწინებით (წარწერაში ჯერ ბეშქენი და შემდეგ მურვანია დასახელებული), წარმოდგენილი გენეალოგიური ტაბულის მურვან II იქნება.

ამ მონაცემების მიხედვითაც ბეშქენ I-ის მშობლების — მურვან I-ისა და აბათას მიერ გაცემული საბუთი (№ 2) XI—XII სს. მიჯნით დათარიღდება. თანახმად ამისა განისაზღვრება სხვა საბუთების თარიღებიც, გენეალოგიური ტაბულის მიხედვით თითოეული თაობის მოღვაწეობისათვის დადგენილი დაახლოებითი ქრონოლოგიური ჩარჩოების შესაბამისად⁴⁷.

3. ქართული და ბერძნული მინაწერი საბუთების ურთიერთმიმართების ზოგიერთი საკითხი

✓ კორიდეთის ოთხთავზეჯ როგორც აღინიშნა, მოთავსებულია 22 ქართული და 9 ბერძნული მინაწერი. ქართული მინაწერების ერთი ნაწილი დაჭკუფდა 12 ისტორიულ საბუთად (ამათგან ერთი სვანური საბუთია და მას აქ განსახილველ საკითხებთან საერთო არაფერი აქვს), ხოლო ბერძნულ მინაწერებში საბუთია 4, დანარჩენი — სხვადასხვა ხასიათის ტექსტებია. ✓

✓ აღსანიშნავია, რომ, როგორც ქართული, ისე განსაკუთრებით ბერძნული საბუთები სიძველით გამოირჩევიან და ისინი, ძირითადად, X—XI—XII საუ-

⁴⁷ კორიდეთის ოთხთავის ქართული მინაწერების დათარიღების შესახებ თავისი თვალსაზრისი წარმოადგინა ვ. ინგოროყვაძე. სამწუხაროდ, ეს თვალსაზრისი ბუნდოვანია და წინააღმდეგობების შემცველი; იგი წერს, რომ „მე-11 საუკუნის ბოლო პერიოდში (1073 წლის ახლო დროიდან) და მთელი მე-12 საუკუნე... ყველა წარწერები ქართულად არის შესრულებული და მიუთითებს 15 მინაწერს (№№ III, V, VI, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX და XXI — ნ. მარის ნუმერაციით). ამირახორ ეან ჩიას ძის (№ I) მინაწერს ათარიღებს XIII ს-ის II ნახ.-ით, ხოლო ერისთავთ-ერისთავ ბეშქენ III-ისა (№ XXII) და იმავე ამირახორ ეან ჩიას ძის (№ IV) მინაწერებს — „მე-13 საუკუნის ბოლოდან მე-16 საუკუნემდე“ დროით. გარდა ამისა, მინაწერებში წარმოდგენილ ფეოდალურ სახლში იგი გამოყოფს სამ მურვანს, სამ ბეშქენს (ამათგან, ბეშქენ II-ს ორმაგი სახელით ბექა-ბეშქენ) და ყუთლ-არსლანს. როგორც ჩანს, ამავე სახლს მიაკუთვნებს იგი ეან ჩიას ძესაც (ინგოროყვა, 1954, გვ. 275—276, შენ. 2, სქ-ში). სამწუხაროდ, არგუმენტები ამ მოსაზრებათა დასამტკიცებლად ავტორს არ წარმოდგენია და ჩვენც მხოლოდ მათი აღნიშვნით უნდა დავკმაყოფილდეთ.

კუნეებით თარიღდებიან. ამთგან, ერთი ბერძნული საბუთი (№ 5) დათარიღებულია არის პიზანტიის იმპერატორის ნიკიფორე II ფოკას (963—969) მეფობის ერთ-ერთი. სახელდობრ — 965 წლით. **У**

ყოველივე ზემოაღნიშნული. აგრეთვე, მათთვის დამახასიათებელი სხვა თავსებულებანი, როგორც ერთი, ისე მეორე ჯგუფის საბუთებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს. მათი მნიშვნელობის წარმოჩენა პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-ისტორიული საკითხების კვლევისათვის სამომავლო ამოცანად რჩება, მაგრამ ამ საბუთების ურთიერთმიმართების ზოგეერთი საკითხის შესახებ. ვფიქრობთ, აქაც შეიძლება აღინიშნოს.

У ბერძნულ მინაწერ საბუთებში ყველაზე ადრეულია ზემოდასახელებული 965 წლის განკვეთლება წინამძღვრის მთავარმამა მიხეილის ქალისა მისი მზითვის შესახებ (№ 5). კრ. წერეთლის ვარაუდით, ეს განკვეთლება შეიძლება ამ ქალის ანდერქმსად წარმოადგენდეს⁴⁸ ამ საბუთის მიხედვით, წინამძღვრის მთავარმამა მიხეილის ქალი, რომლის სახელი ტექსტში აღნიშნული არ არის, კორიდეთის ეკლესიას სწირავს ერთი დღის საყანეს; გარდა ამისა, იგი ამტკიცებს მისი მამის შეწირულებას მონასტრისადმი — რომელიც „ადგილს“, რომელიც საბუთის ტექსტში სახელდებით აღნიშნული არ არის, მაგრამ რომელიც საკითხით დაინტერესებული პირებისათვის — ადგილობრივი მაცხოვრებლებისა და მონასტრის მესვეურებისათვის, ისედაც ცნობილი იქნებოდა და, გარდა ამისა, მონასტერს ამის შესახებ ცალკე საბუთიც ექნებოდა. ჩვენთვის არსებიათა, რომ მიხეილის ქალის მიერ ეკლესიისათვის შეწირული საყანე მასი მზითვეი ყოფილა. იგი უშეიღოდ(?) დარჩენილა და ამ მიზეზით თავისი მზითვეი ეკლესიისათვის შეუწირავს.

У ოთხთვე ზემოაღნიშნულ საბუთებში მოიპოვება ერთი საბუთი, რომელიც, ასევე, ქალის მიერ დატოვებული მზითვის აღრიცხვას წარმოადგენს (№ 5). იგი თარიღდება XII ს-ით. მასში აღნიშნულია, რომ მიქაელ ხუცესს გარდაცვლია ცოლი, ტეი ხუცის ასული და მას დარჩენია მზითვეი: „ერთი ჯარი და ერთი ფური, ერთი დრაჰკანი... ერთი თხაი“. **У**

У ორივე ეს საბუთი ქრონოლოგიურად იმდენად დაშორებულია ერთმანეთს, რომ მათ შორის საერთო კონკრეტული რამე არ არსებობს, მაგრამ საინტერესოა ხუცესების გარდაცვლილი ცოლების მზითვის აღრიცხვა, ან მათ შესახებ განგებულებას შედგენა და მათი მოთავსება ეკლესიის კუთვნილი სახარების ფურცლებზე⁴⁹ როგორც ჩანს, მიქაელ ხუცის ცოლიც უშეიღოდ გარდაცვლილა, მსგავსად მიქაელ ხუცის ასულისა. ნიშანდობლივია, რომ, როგორც ერთ, ისე მეორე შემთხვევაში საბუთების ტექსტებში მათი სახელები აღნიშნული არ არის. როგორც ჩანს, უშეიღოდ გარდაცვლილი ხუცის ცოლის, ან მისი ასულის მზითვეი ეკლესიის საკუთრებად რჩებოდა. ეს იმდენად მიღებული და დადგენილი წესი ყოფილა, რომ ასეთ შემთხვევაში საბუთის გამკემის, ანუ მზითვეის ყოფილი მფლობელის სახელის აღნიშვნა არც იყო აუცილებელი, მაშინ, როდესაც ნებისმიერ სხვა შემთხვევაში ეს გამოიცილებულია — თუ საბუთში მისი გამკემის, ე. ი. ერთ-ერთი კონტრაგენტის სახელი არ არის აღნიშნული, ცხადია, ასეთ საბუთს არავითარი იურიდიული ძალა არ ექნებოდა.

ამდენად, კორიდეთის ოთხთავის მინაწერი ერთი X ს-ის (ბერძნული) ჯა ერთი XII ს-ის (ქართული) საბუთების მიხედვით, თითქოს გამოიკვეთა ტრ-

⁴⁸ წერეთელი, 1937, გვ. 8, 52, 69.

დიცია უშუალოდ გარდაცვლილი, ან დაარჩენილი ხუცესის ცოლის, ან ასულის შვიტვის, ე. ი. მათი კუთვნილი პირადი ქონების იმ ეკლესიასთვის გადაცემის შესახებ, სადაც მათი მამა, ან მეუღლე ხუცესები მოღვაწეობდნენ.

კორიდეთის ოთხთავის ქართულ და ბერძნულ მინაწერი საბუთების ურთიერთმიმართება იმ მხრივაც არის საინტერესო. რომ ზოგიერთ მათგანში ერთ ღაიგივე პირები იხსენიებიან. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ბერძნული საბუთი — დაწერილი გრიგოლ მღვდლისა იოანე და კირიკე სეპარტოპულოებისაგან სამონასტრო მეტოქის შეძენის შესახებ (№ 2). რომელსაც გრ. წერეთელი XI ს-ით ათარიღებს⁴⁹. საბუთში გარიგების მოწვევებად დასახელებულია: ხუცესი იოზი, მარკოზი, ხუცეაი მიხილი, კირიკე. მატესე. ტექსტის ბოლოს იხსენიება, აგრეთვე, ვინმე კურცეკი, რომელიც. თითქოს. „აბუთი“ დამწერი შეიძლება იყოს.

ვიფიკობთ, ბერძნული ტექსტის „მატესე“ („Ματσηή“), ერთ-ერთი ქართული საბუთის (№ 11) „მათე შელი“ უნდა იყოს. ქართული საბუთთან ტექსტში ეს „მატესე“ სახელის აღნიშვნითაც არის წარმოდგენილ და მას

⁴⁹ საბუთის ბერძნულ დედანში გრიგოლ მღვდლის სახელის შემდეგ გრ. წერეთელი კოხტულობს სიტყვა *მალტ* ( )-, რომელიც მღვდლის გვარის თუ წესსახელის ნაწილი უნდა იყოს. ეს სიტყვა გრ. წერეთელს ბლომდე არა აქვს ვახსნილი — საბუთის ტექსტის ქართულ და რუსულ თარგმანში იგი საერთოდ გამოტოვებულია. ხოლო გერმანულ ტექსტში ტრანსკრიპციითაა გადმოცემული [„Gregorius Ooltn ( )“]; წერეთელი. 1937, გვ. 6, 46, 68. თითქოს *მალტ*(ი) შეიძლება ქართული „ოლთელის“ ან „ოლთისელის“ შესატყვისი იყოს. ასეთი გაფორმების ქართული გვარ-სახელები კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ საბუთებში სხვაც დასტურდება: სტუდენტ დოლისყანელი (№ 1), იოვანე დურჩელი (№ 10), ივანე მათეშელი (№ 11), იანესა კორიდელი (№ 11), ან მხოლოდ კორიდელი (ბერძნ. № 6). ოლთისი, როგორც ცნობილია, ისტორიული ტაოს ერთ-ერთი ძველი ტოპონიმი. ცნობილია ოლთისის მიხის ეკლესიიდან ჩამოტანილი 958—966 წწ. წარწერა დავით მაგისტროსისა, რომელიც ამჟამად საქართველოს სსრ ხელმოწერის სახელმწიფო მუზეუმში ინახება (იხ. ქართული წარწერების კორპუსი, I, გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1980, გვ. 259—261, № 144; გამომცემელი შენიშვნას: „სსსრ-ის დავთარში აღნიშნულია, რომ ძველი ოლთისიდანაა. რომელიც ოლთისიდანაა ის ჩამოტანილი და როდის, არ ჩანს (შესაძლოა იცო კვეთი ქართლის ოლთისი, შესაძლოა — ისტორიული ტაოს ოლთისი)“. ძველი ჩამოტანილი ისტორიული ტაოს ოლთისიდან XX ს-ის დასაწყისში, 1907 წლამდე, როგორც ამას უეჭველ-პოვს ე. თაყაიშვილის ცნობა (იხ. მისი, არქეოლოგიური ექსპედიცია კოლა-ოლთისში და ჩანგლში 1907 წელს, პარიზი, 1938, გვ. 48), რომელმაც პირველმა გამოსცა ეს წარწერა. ხოლო ეს გამოცემა „ქართული წარწერების კორპუსში“ აღნიშნული არ არის. კორიდეთის ლეონტიძის ცნობის ეკლესიის მღვდელი გრიგოლიც, როგორც ჩანს, ამ ადგილიდან იყო და მისი გვარი ოლთისელი ყოფილა. რომელიც ნაწარმოებია გეოგრაფიული სახელიდან, მსგავსად ზემოდასახელებული სხვა პირების გვარებისა. არ არის გამორიცხული, რომ გრიგოლის გვარი ქართულად ეწერდა. როგორც „ოლთის-არა“ და გაფორმებული იყო „არ“ სუფიქსით, როგორც ეს დამახასიათებელი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს გვარების ერთი ნაწილისათვის ოპიზარ. ოთარი, ხახულარი და სხვ. (A. Шанидзе, Два чано-мигирельских суффикса в грузинском и армянском языках, ЗВОНАРО, т. XXIII, вып. III—IV, Пгр., 1916, с. 365—369). მაგალითად, სპეცილისტებს შორის ფართოდ არის ცნობილი გიორგი ოლთისარი, ათონის ქართველთა მონასტრის ერთ-ერთი წინამძღვარი XI ს-ის 70-იანი წლებისა, რომელიც მონასტრის წინამძღვარი გახდა გიორგი მთაწმიდელის გარდაცვალების შემდეგ (იხ. ე. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, თბ., 1980, გვ. 332; ე. კეკელიძე, მას. გიორგი ოლთისელს“ უწოდებს, თუმცა, წყაროებში იგი „გიორგი ოლთისარად“ მოიხსენიება: ათონის ივერის მონასტრის 1074 წლის ხელთნაწერი აღაპებით, თბ., 1901, გვ. 332, აღაპი № 62; გიორგი მცირე. ცხორება გიორგი მთაწმიდლისა, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. ტ. II, თბ., 1967, გვ. 200; 18—19).

ივანე მათეშელი ჰქვია. საბუთი წარმოადგენს ივანე მათეშელის დაწერილს სუცეს მიქაელ კვირიკეს ძისადმი შუაღელეთის ნახევრის — ივანწმიდასა თანა მიწის, ყოდვის შესახებ. ეს საბუთი XII ს-ით თარიღდება. როგორც ჩანს, არამარტო „მატესე“ და „მათეშელია“ ორივე საბუთისათვის საერთო, არამედ მათში დასახელებული მიქაელ ხუცესი და კუირიკე II კირიკეც ერთიდაიგივე პირებია. ვფიქრობთ, ბერძნული საბუთის (№ 2) XI ს-ით, ხოლო ქართული საბუთისა (№ 11) XII ს-ით დათარიღება წარმოდგენილ გაიგივებას ხელს არ უშლის, რადგან შეიძლება პირველი XI ს-ის დასასრულს და მეორე XII ს-ის დასაწყისსაც განეკუთვნებოდეს.

ამავე დროს, № 2 ბერძნულ საბუთში დასახელებული ერთ-ერთი მოწმე მარკო სე შეიძლება იყოს № 4 ქართული საბუთის მარკოზი, რომლის შესახებ ამ უკანასკნელში აღნიშნულია, რომ იგი არის მიქაელ ხუცესის, ოღონდ ივანეს ძის და არა № 11 ქართულ საბუთში დასახელებული კუირიკეს ძის, „მამის მამაი“: ე. ი. ამის მიხედვით აშკარაა, რომ ამ საბუთში დასახელებული პირები სულ ცოტა, ორი თაობის წარმომადგენლები არიან. № 4 ქართული საბუთი XII ს-ის შუა ხანებით დათარიღდა შესავალში დადგენილი გენეალოგიური ტაბულის მიხედვით (იხ. აქვე, გვ. 17). მასში დასახელებული პირების წინა თაობა XI ს-ით დათარიღებულ № 2 ბერძნულ საბუთში დასტურდება. მასმასადამე. ბერძნული საბუთი ამ შემთხვევაში ქართული საბუთის დათარიღების საკონტროლოდაც გამოდგა და მისი დათარიღების სისწორე დაადასტურა.

კიდევ ერთი პირი — ტანუტერი (მამასახლისი) კორიდელი უნდა იხსენებოდეს ქართულ და ბერძნულ საბუთებში. „კორიდელი“ ამ შემთხვევაში საკუთარი სახელია, წარმომდგარი ტოპონიმ „კორიდეთიდან“ და არა გვარი, წარმომავლობის აღნიშვნელი, თუმცა, ასეთი შემთხვევაც დასტურდება № 11 საბუთში, სადაც დაწერილის ერთ-ერთ მოწმედ დასახელებულია ვინმე იანესა კორიდელი. ამასთანავე, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ არ არის გამოირიყხელი № 11 საბუთის იანესა და კორიდელი სხვადასხვა პირი იყოს და არა ერთი პირის სახელი და გვარი, ან ზედწოდება. მით უმეტეს, რომ ამ საბუთის სხვა დანარჩენი ყველა მოწმე სახელებით არის აღნიშნული — ვაშანაი, თადეუვი, ნალირბერი, პეტრე. ამის მიხედვით, როგორც ჩანს, ამავე საბუთში დასახელებული იანესა და კორიდელი სხვადასხვა პირებია. მაშინ მივიღოთ, რომ ეს კორიდელი მოწმედ იხსენიება სამ საბუთში — ორ ქართულში (№ 10 და № 11) და ერთ ბერძნულში (№ 6). აღსანიშნავია, რომ სამივე საბუთი, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, XII ს-ით დათარიღდა, რაც კიდევ ერთი მოწმობაა ქართული საბუთების აქ მიღებული დათარიღების მეთოდოლოგიური სისწორისა.

როგორც ვხედავთ, კორიდეთის ოთხთავის მინაწერ ბერძნულ და ქართულ ისტორიულ საბუთებში ერთიდაიგივე პირებიც იხსენიებიან და ამ ენებზე შედგენილი საბუთები თანადროულებიც არიან. რით არის ეს გამოწვეული? რა ახსნა შეიძლება მოენახოს ამ ფაქტებს?

ვფიქრობთ. ამის მიზეზია ადგილობრივი ეთნიკური სიტუაცია, ერთი მხრივ. და ქვეყნის ამ კუთხის პოლიტიკური ორიენტაცია, მეორე მხრივ. გარდა იმისა. რომ ქვეყნის ეს მხარე X—XI სს-ში ბიზანტიის ძლიერ პოლიტიკურ გავლენას განიცდის. მოსახლეობაც აქ შერეულია — ადგილობრივი, ძირძველი ქართული მოსახლეობის გვერდით, მასთან ერთად აქ ცხოვრობს ბერძნულ-ბიზანტიური

მოსახლეობაც. მხოლოდ ამის აღიარებით შეიძლება ახსნა მოექცბნოს გიორგი მერჩულის ფორმულის — „ქართლად ფრიადი ქუეყანაა აღირაცხების...“, დასასრულს, რომელიც, ამავე დროს, ზემოგამოთქმული მოსაზრების დამადასტურებელიც უნდა იყოს.

X ს-ის შუა ხანებში შემუშავებული ეს ფორმულა სრული სახით ასეთია: „არამედ (ე. ი. მაგრამ) ქართლად ფრიადი ქუეყანაა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ეამი შეიწირვის და ლოცვაა ყოველი აღესრულების, ხოლო კვრიელესონი ბერძულად ითქუმის, რომელ არს ქართულად: „უფალო, წყალობა ყავ“, გინა თუ: „უფალო, შეგვწყალებ“⁵⁰.

მაშასადამე, ქართულია (საქართველოა) ის ქვეყანა, რომლის საეკლესიო, ე. ი. სახელმწიფო ენა ქართულია („ლოცვა ყოველი აღესრულების“) და მოსახლეობის ნაწილი „უფალო შეგვწყალებ“ „კვრიელესონად“, ბერძნულად, წარმოითქვამს; ე. ი. წირვა-ლოცვის დროს ბერძნულ ენასაც იყენებს. გიორგი მერჩულის ფორმულის მიხედვით ეს შეეხება „ფრიად ქართლს“ ანუ ქართველთა სამეფოს, რომელიც გარკვეული ისტორიული დროიდან მოიცავს საკუთრივ ტაო-კლარჯეთსაც.

მაშასადამე, ქართულ ფეოდალურ სახელმწიფოში, ხოლო მის გაერთიანებამდე ცალკეულ პოლიტიკურ ერთეულებში, ქართული ენის, როგორც ერთიანი სახელმწიფო ენის გვერდით, ადგილობრივი მოსახლეობის ენების, მათ შორის ქართულის დიალექტების არსებობა გავრცელებული იყო. „ადგილობრივი ენებიდან“ იმათ, რომელთაც საკუთარი დამწერლობაც ჰქონდათ, წერილობითი ძეგლებიც დაგვიტოვეს და სწორედ მათ რიცხვს განეკუთვნება კორიდეთის სახანო-ოთხთავის ბერძნული მინაწერები და მათ შორის საბუთებიც⁵¹.

ფეოქრობთ, ამ მიმართებით განსაკუთრებით ნიშანდობლივია, რომ საბუთების ამ შედარებით მცირერიცხოვან ჯგუფში, რომელიც ასევე შედარებით მცირე მოცულობის ტერიტორიას, ფაქტობრივად, ერთ სასოფლო თემს, ერთ ეკლესიას და მის სამფლობელოებს უკავშირდება, ქვეყნის უმაღლესი ხელისუფლები წარმოდგენილია, როგორც საქართველოს მეფის, ისე ბიზანტიის იმპერატორისა და ტრაპიზონის კეისრის სახით.

მათ შორის ქრონოლოგიურად უადრესია ბიზანტიის იმპერატორის ნიკიფორე II ფოკას (963—969) მოხსენიება № 5 ბერძნულ საბუთში, რომელიც, როგორც აღინიშნა, მისი მეფობის ერთ-ერთი წლით — 965 წლით არის დათარიღებული. უფრო ზუსტად, როგორც საბუთის ტექსტშია აღნიშნული — „ზეობასა უფლისა ჩუენისა იმპერატორის ფოკასი. თვისა თებერვალსა, ინდიქ-

50 ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. I, თბ., 1964, გვ. 290, თავი მდ (44).

51 აკად. ნ. მარის თვალსაზრისით, გიორგი მერჩულის სიტყვები მხოლოდ ლიტურგიული წესის შესრულებას შეეხება: „Замечание же хандзтийского писателя может характеризовать лишь порядок грузинской службы в Клардзети, где, по всей видимости, и раньше при армянах заметно было греческое влияние“ (Георгий Мерчул, Жизнь св. Григория Хандзтийского. Грузинский текст. Введение, издание, перевод Н. Марра, „Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии“, кн. VII, СПб., 1911, с. XVI—XVII, § 14). ფეოქრობთ, ამავე რეგიონში ბერძნულენოვანი ისტორიული საბუთების არსებობა, უეჭველ-ყოფს, რომ გიორგი მერჩულის ფორმულა, გარდა თავისებური ლიტურგიული პრაქტიკისა, ბერძნულენოვანი მოსახლეობის არსებობასაც გულისხმობს. ეს ფაქტი გაპირობებული იყო ამ რეგიონში, როგორც ბიზანტიის იმპერატორსა და მოსახლეობას, შერეული მოსახლეობის და ეკლესიის შერეული მრევლის არსებობით.

ტიონსა 8“, შედგა ის საბუთი, რომელიც გადმოგვცემს მთავარმამა მიხეილის ქალის განკარგულებას მისი მზითვის შესახებ.

მართალია, არა საბუთში, არამედ, რაც უფრო ნიშანდობლივია, ხელნაწერის ერთ-ერთ პილიგრიმულ მინაწერში გვხვდება უკვე ტრაპიზონის კეისრის მოხსენიება. ესაა მოგზაურისა და ყარბის, ვინმე მათეს მინაწერი, რომელსაც „სავენე ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისა, კორიდეთში (რომ არის)“, მოღვაწის „ანდრონიკე მეფის დროს“. გრ. წერეთლის სავესებით საფუძვლიანი მონაზრებით, ეს უნდა იყოს ტრაპიზონის იმპერატორი ანდრონიკე I დონი (1222—1235) და „ეს ხსენება ხომ არ მიუთითებს იმაზე, რომ ტაქლარჯეთში, ე. ი. იმ საზღვრებში, სადაც კორიდეთი მდებარეობდა, ბერძნული გავლენა (ტრაპიზონის იმპერიის გავლენა?) ჯერ კიდევ XIII ს. შეიგრძნობოდა გარკვეული ოდენობით“.

ეს, რომ მართლაც ასე უნდა ყოფილიყო. ამის მაჩვენებელია ის, რომ № 8 ქართულ საბუთში, როგორც მისი ტექსტიდან ვიცით, საქართველოს სამეფოს ამირსპასალარის ამირახორს, სხვა წყაროებით ჩვენთვის უცნობ ვინმე ჟან ჩიასძეს, ამირსპასალარის წყალობით მამული ჰქონია დურჩს „ორთავე მეფეთაგან—თუთ დავით მეფეთა მეფისაგან და ბერძენთა მეფისა გიორგისაგან“. სოფელი დურჩა (Дурчъ) № 8 ბერძნულ საბუთშიც იხსენიება — ორი მიწის-მოქმედის მიერ ტყის გამო ატეხილი დავის გარჩევისას ამ სოფელთან არ აღმოჩენილა მიწის ნიშნები. ქართული საბუთის „გიორგი ბერძენთა მეფე“, ჯერ კიდევ ნ. მარიდან მომდინარე სავესებით სწორი თვალსაზრისით, უნდა იყოს ტრაპიზონის კეისარი გიორგი I კომნენოსი (1266—1280); ხოლო იმავე საბუთის „დავით მეფეთა-მეფე“ — დავით ნარინია, რომლის დასავლეთ საქართველოში მეფობა 1259—1293 წლებზე მოდის.

მაშასადამე, იმისათვის რომ ჟან ჩიასძეს ტაოს სოფელი დურჩი, თუ დურჩა მამულად მოეპოვებინა, მას დასჭირვებია სიგელები. როგორც საქართველოს მეფის, ისე ტრაპიზონის კეისრისაგან. თვით ეს სიგელები, ცხადია, საკუთრივ მას ექნებოდა, ხოლო ამ მფლობელობის შესახებ ჩანაწერი გაუგებრობებით ამ მხარის ერთ-ერთი უმთავრესი რელიკვიის — ბერძნული სახარება-ფურცლებზე, რომელზედაც საბუთების მოთავსება წესად ყოფილა მიღებული არ არის გამორიცხული, რომ ეს ჩანაწერი თვით ჟან ჩიასძეს გაეკეთებინა თავისი ხელით — საბუთის ტექსტის ბოლოს ხომ აღნიშნავს კიდევ, „მე, ჟანა ჩემითა კელთა დამიწერია, ნიშნად და ჰავეკლად“-ო.

ცხადია, ყოველივე ზემოაღნიშნული — სხვადასხვა დროის სხვადასხვა საბუთში უმაღლეს ხელისუფლად სხვადასხვა ქვეყნის მმართველების მოხსენიება, ამ კუთხის განსხვავებული პოლიტიკური ორიენტაციის შედეგია.

ტექსტები

1

[X ს. — XI ს. დასაწყ.] დაწერილი გიორგი ხუცის ძისა
კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

მინაწერი ხელნაწერის დაუწერელ, უკანასკნელ გვერდზე — 249v; ნუსხური; 13 სტრიქონი; 16,5—18×19 სმ; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს, მხოლოდ ორ ადგილას (მე-6 სტრიქონში, რიცხვის აღმნიშვნელი ი-ს მარცხნივ და მარჯვნივ — სამწერტილი); სურ. 1.

თარიღი: 1) მ. ჯანაშვილი მინაწერს, მისი უკანასკნელი სიტყვის „დოლისყანელმან“ არასწორი წყაითხვის საფუძველზე („დოლისყანა ქსა შა“) 821 წლით ათარიღებს; 2) ნ. მარი მინაწერის თარიღს, როგორც ჩანს, XIII ს-ით განსაზღვრავს; 3) ს. ყაუხჩიშვილი ათარიღებს X ს-ით, ან XI ს-ის დასაწყისით (ყაუხჩიშვილი, 1924, გვ. 84—86; გეორგიკა, VII, 1967, გვ. 10—14, გვ. 10, შენ. 3).

გამოც.: 1) ჯანაშვილი, 1908, გვ. 4 (ჯ); 2) Джанашивили, 1908, с. 249, № 20 (ქ¹). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 86. № 20 (ქ²). Март, 1911, с. 236—237, № XXII, таб. VIII (მ). 5) ჯავახიშვილი, 1929, გვ. 432—433 (ჯ³).

[247v] ქ¹. სახელ[ოთა მამისა]თა² და ძისა[თა]ს³ და⁴ [სუ]ლისა⁵ [წ]მიდისა⁶. მე, გ(იორგ)ი, დავას[ხი⁷ ვე]ნაქ[ი⁸; მაქ]უნდა⁹ სანახევრო¹⁰.

მე, გ(იორგ)ი ხუცის[ი] ძემან შეეწირე ნახე(ვა)რი¹¹. ნახე(ვა)რისა¹² ფასი¹³ ავ(ი)ლე | დასაქერ[ებე]ლი¹⁴ — დრ[ამა]ა¹⁵ ი¹⁶.

არცა ჩ(ემ)სა ძ[მასა, სხ(უა)]სა ნათესავსა¹⁷, | [არ]ცა ჩემ[სა] შვილსა¹⁸ [ე]კლესი[ისა]¹⁹ სა[თ]ხ[ოვარ(ი)]²⁰ [არ ეთხოვებოდის].

და ვედრებით(ა)²² ძმისა ჩე[მ]ისა[თა]²³, თევ[დორე]სი(თა)²⁴, და ხუედრე[ბითა]²⁵ კრებულისა(ა)თა²⁶ [ვკ]მენ[ი]. |

ესე²⁸ მე დ[ავ]წერე. სტ(ე)ფ[ან]ე(ე) დოლისყანელმან²⁹.

1 ქ — ჯ. 2 მამისა ქ ქ². 3 ძისა ქ ქ², ძისათა... მ. 4 [და] მ. 5 სოლისა ქ, სლისა მ. 6 წმიდისათა ქ, წმიდისათი ნს მ. 7 დავას | [ხ] მ, დავას ქ². 8 ვენაქი + (და) ქ¹. 9 მაქუნდა სანახევრო] (რუს)თაუს და საცაბევარს ქ. მაქუნდა [...] მ, —ქ², ოკც და ქ¹, (და)უც და ქ². 10 სანახევრო] საცაბევროს (თუ „საცა ტყე არის“) ქ¹, საცაბევროს ქ². 11 ნახე(ვა)რი] ნახე(ვა)რი (?) ქ¹ ქ², ნა | ხერი მ. 12 ნახე(ვა)რისა ქ ქ¹. 13 ფასი] საფასი ქ. 14 დასაქერებულად ქ ქ². 15 დრამა] ჩემად ქ ქ². 16 ია ასარისა ქ, ია: სა ასარისა ქ¹ ქ², ი ათსი მ. 17 არცა

ჩემსა ძმისა, სხუისა ნათესავსა... თესავსა ჟაჟაჟა. 18 შეილსა] (სახელისა ჟ. ჩემსა შეილსა) ჩემ... თა... ჟა, ჩემ(სა სახ)ლსა ჟა. 19 ევლესისა] ევლესსა ჟაჟა, მოკლეს (!) ჟა, კლეს მ. ევლესისისა... კრებულისათა — ჟა. 20 სათხოვარი... დოლისყანელმან ხატი ჰქონდა წმიდაი შობით ჩემისა (ველით) სადა ხუედრე(ბულიყო ბრძანებითა მეფის...) ცხებულისათა... (დაედვი) ეს ხატი დოლისყან(ნას) ქორნიკონსა შა ჟ. სათხოვარი] — ჟა, კაცსა ქონდეს ესე (?) წაჟა, სა... | ..... მ. 21 არა ეთხოვებოდის — ჟაჟაჟა მ. 22 და ვედრებითა — ჟაჟა, ვედრებით მ. 23 ღმისა ჩემისათა] ძმისა ჩემ... ჟა, ძმისა ჩემ(ისა) ველით აღვაშენე) ჟა, ძმისა ჩემისა მ. 24 თედორესითა] — ჟაჟა ... წაჟა მ. 25 და ხუედრებითა] სადა ხუედრე(ბულიყო) ... ჟა, სადა ხუედრე(ბულიყო...) ... ჟა, ხუედრე | ..... მ. 26 კრებულისათა] ცხებულისა თანა... ჟა, ცხებულისათა... ჟა, თა კრებულისათა მ. 27 ვქმენ — ჟაჟაჟა მ. 28 ესე — მჟა. 29 სტეფანე დოლისყან(ნას) ქსა შა ჟა და წა... სტეფანე დოლისყან(ნას) ქსა შა ჟა; სტენ მ, სტეფან ჟა.

2

[XI—XII სს.] დაწერილი მურვანისა და აბათასა
კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 73v ქვედა მარჯვენა მხარეს; მხედრულნარევი ნუსხური; 10 სტრიქონი: 11×8 სმ; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ადგილადგილ; სურ. მ.

ნ. მარის დაკვირვებით, საბუთი წარმოადგენს ხელნაწერის 73v-ზე, № 2-ის მარცხნივ მოთავსებულ და შემდგომში ამოკვეთილ საბუთის პირს.

თარიღი: მ. ჟანაშვილი საბუთის გამცემს, მურვანს დაახ. 1070 წ. ვარადაცვლილად მიიჩნევს.

გამოც.: 1) Brosset, 1872, p. 274, № 4 (ბ). 2) МАК, XI, таб. L. 3) Джанашивили, 1908, № 4 (ჟ). 4) ჟანაშვილი, 1909, გვ. 80, № 40 (ჟ¹). 5) Marr, 1911, c. 225, № III, таб. II (მ).

[73v] ქ. ჩუ(ე)ნ¹, მურვანს² | და აბათასა³ მოგუკსენები(ა)⁴ წ(მ)ი(ღ)ისა⁵ ლ(მრ)თისმშობელისა⁶ კორიდეთისადა⁷ თიხჩიუერი⁸ პარტახტი. | ლ(მერთმა)ნ⁹ გ(ა)უმარჯუ(ე)ნ¹⁰, | არავინ უქციოს¹¹.

ესე ჩუ(ე)ნგ(ა)ნ¹² მ(ტ)კიცე¹³ | არს, თუ¹⁴ ლ(მერთსა) უნდეს¹⁵.

1 ჩნ ბ, ჩნ ჟ, ჩონ სს ბ. 2 მორვანს სს ჟაჟა მ. 3 აბათასა ბ, ჟაჟა, (ა)ბათასა მ. 4 მოგვი-სხენებია ბ, მოგუიკსენებია ჟაჟა. 5 წსა ბ, წსა ჟაჟა. 6 ღმრთისმშობელისა — ბ. 7 კორიდეთისა და ბ. 8 თიხჩიუერი] თიხჩიე. ორი ბ, თიხჩიე ორი ჟაჟა, თიხჩიუერი სს ბ. 9 ლმერთმან] ონ ბ. 10 გაუმარჯუენ] გომარ: ჟონ სს ჟ, გომარჯონ ბ ჟა, გ(ა)ომარ: ჟონ მ. 11 ოქციოს სს ჟაჟა, მ. 12 ჩუენგან] ჩნგ ბ, ჩნგან ჟაჟა, ჩონგან სს ბ. 13 მტკიცე (?) ჟაჟა, მ(ტ)კიცე მ. 14 თო სს ჟაჟა მ. 15 ონდეს სს ჟაჟა მ. უნდეს + ბეშენ... ბ.

3

[XII ს. I ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი

მინაწერი ხელნაწერის 74r კიდებზე: მარჯვენა აშია 24×4 სმ. (19 სტრ.), ქვედა აშია 23,5×4,5 სმ. (3 სტრ.); ნუსხურიდან მხედრულზე გარდამავალი დამ-

წერლობა; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ადგილ-ადგილ. ტექსტი, ფურცლის ქვედა მარჯვენა კუთხის შემოტრევის შედეგად, ბოლონაკლებია; სურ. 4, 5.

თარიღი: 1) მ. ჯანაშვილი საბუთის გამცემს, ბეშქენს დაახ. 1045 წ. გარდაცვლილად მიიჩნევს; 2) ა. შანიძე ათარიღებს XIII ს-ის II ნახ.

გამოც.: 1) МАК, XI таб. I. 2) Джанашвили, 1908, с. 241, № 5 (ჯ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 80, № 5 (ჯ¹). 4) Марр, 1911, рнс. 1, 226 (მ). 5) შანიძე, 1971, გვ. 112 (შ). 6) Шанидзе, 1970, с. 37—38 (შ¹). 7) შანიძე, 1971¹, გვ. 271 (შ²).

დამტკიცება:

74v კიდევებზე: მარცხენა აშია 24×4,5 სმ. (17 სტრ.), ქვედა აშია 23×4 სმ. (3 სტრ.). ფურცლის კიდევების შემოტრევის შედეგად მინაწერის ტექსტი ნაკლებია.

თარიღი: მ. ჯანაშვილი საბუთის დამამტკიცებელ ბეშქენს 1118 წ. გარდაცვლილად მიიჩნევს.

გამოც.: 1) МАК, XI, таб. II. 2) Джанашвили, 1908, с. 242, № 6 (ჯ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 81, № 6 (ჯ¹); 4) Марр, 1911, с. 227, № VI, рнс. 2 (მ).

[74r მარჯვენა აშია] ქ.¹ სახელითა ლ(მრთ)ისა²ითა². მე, ბეშქენ, ჩემისა | სძლისა ხუ[ა]შაქისა³ ხუ[ა]ვიწინითა [გა]უშუ[ი⁵ კო]რიდელთ[ა] | ხუცესთ[ა]⁶ | სატან(უ)ტ[რ]ით⁷ დ[რა]მია, რაზ[ო]მიცა⁸ გამ[ო]ვიდოდ[ის]9 ა[ი]ლარავე[ინ] აულოს¹⁰. | და ჩემისა ძ[ი]სწული¹¹ [74 ქვედა აშია]სა ბეჭაისა სალოცავად და საულისა¹² ჩემისა[თუის]¹³ | ხარებად შეიმოსებოდით, რაზომიცა¹⁴ [± 8] | იყუნენ¹⁵ ლ(მრ)თისა¹⁶ [± 12—15]. |

დამტკიცება:

[74v მარცხენა აშია] ქ. ამას ზურგით¹⁷, რომელ¹⁸ | [პ]აპისა ჩემისა | ქელითა დაწერილი | არს, დაშვე[ბ]ულ იყო¹⁹. | [და]²⁰ მე, ძისწულმან²¹ მი[ს]მან ბეშქენ²² | გ(ა)ნვაცხოვლევ²³ და | მე დამამტკიცებია.

რაიცა სალოცავი თქ(უ)ენ | დააკლოთ, | [74v ქვედა აშია] [ღმერთმან]²⁴ ს[უ]ლსა²⁵ თქუ(ე)ნსა დააკლოს, მას ღღესა განკი[თხვისასა]²⁶: ჩუენ უბრალონი²⁷ ვართ. თქუ(ე)ნ გაგი[კითხვის]²⁸ ღმერთმან²⁹].

1 ქ — შ. 2 ლ¹თისათა ჯ ქ¹. 3 ხოაშაქისა ნსხ ჯ ქ¹ მ. 4 ხოვიწინობითა ჯ ქ¹, ხოვიწინითა ნსხ მ. 5 — ჯ ქ¹, ... ოშო ნსხ, (გა)ოშოი მ. 6 ხოცესთა ნსხ ჯ ქ¹ მ. 7 სატანტროი ჯ ქ¹ მ. 8 რაზომცა შ. 9 გამოვიდოდა ჯ ქ¹, გამოვიდოდეს მ შ შ¹. 10 აოლოს ნსხ ჯ ქ¹ მ. 11 ძი | სწოლისა ნსხ ჯ ქ¹ მ. 12 სოლისა ნსხ ჯ ქ¹ მ. 13 — ჯ ქ¹, ჩემისა მ შ შ¹ შ². 14 რაზომნიცა ჯ ქ¹ შ შ¹ შ². 15 იყონენ ნსხ ჯ ქ¹ მ. 16 ლ¹თის ... ჯ ქ¹ მ. 17 ზორგით ნსხ ჯ ქ¹ მ. 18 რომე ჯ ქ¹. 19 დაშვეებოლ ნსხ მ. 20 — ჯ ქ¹. 21 ძისწოლმან ნსხ ჯ ქ¹ მ. 22 ბეშქენმა ჯ ქ¹. 23 + (?) ჯ. 24] ... ჯ ქ¹, [...] მ. 25 ს. ლსა ნსხ, სოლსა ჯ ქ¹. 26 განკი ... ჯ ქ¹. 27 ობრალონი ნსხ ჯ ქ¹ მ. 28 გაგიკითხვის] გაგი ... ჯ ქ¹ მ. 29 — ჯ ქ¹, [...] რ. ....] მ

[XII ს. შუა ხანები]. დაწერილი მურვანისა ხუცეს
მიქაელ იოვანეს ძისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 123v — 124r კიდებებზე: 123v — მარცხენა აშია 25×4,5 სმ. (19 სტრ. მე-8 სტრ. ქვემოთ ფურცლის კიდე შემოტრეცილია); ქვედა აშია 24×4 სმ. (3 სტრ.); 124r — ქვედა აშია 23×2,5 სმ. (1 სტრ.); მარჯვენა აშია 25×3,5 სმ. (2 სტრ.); ზედა აშია 12×2 სმ. (1 სტრ.); გარდამავალი მხედრული: განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი; სურ. 7.

თარიღი: მ. ჯანაშვილი, საბუთის გამცემს მურვან I დაახ. 1070 წ. გარდაცვლილად მიიჩნევს, ხოლო საბუთის დამამტკიცებელთაგან — ბექას 1118 წ. გარდაცვლილად და მურვან II XII ს-ის მოღვაწედ.

გამოც.: 1) Джанашвили, 1908, с. 245—246, №№ 11, 12, 13 (გ). 2) ჯანაშვილი. 1909, გვ. 83—84, №№ 11, 12, 13 (გ). 3) Март, 1911, с. 231—233, №№ XIII, XIV, XV, таб. V, рис. 4, 5 (მ).

[123v მარცხენა აშია] ქ. სახელითა ლ(მრ)თ(ისაით)ა² და მექოხებითა წ(მიდი)სა³ | ლ(მრ)თიანშობე[ლისაითა. ესე | დაწერილი მ. | მურვან⁴ დაგიწერა შენ, მ(ი)ქ(ა)ელს⁵ | [ხუ]ცესსა⁶, იო[ვანეს] ძესა.

მამი[ს მამია] შენი მა[რკოზ, ხუცესი[ს]]⁷ შვილი ი[ყო] და მისი კე[რ]ძი მამული⁸ [შენდავე მომი[ცე]მია — მეუი[დრა]დ⁹, შეუცვალე[ბელა] [123v ქვედა აშია]დ¹⁰, შენდა და შვილთა და მომავალთა შენთადა¹¹.

ესე ჩემგან და შვილთა და მომავალთა ჩემთაგან მტკიე არს. არ კელ-წყიფოს¹² არცა¹³ კელისოფალსა¹⁴ ჩემსა შლად და ქეცეა¹⁵ ამისად. |

[124r ქვედა აშია] შენგან სამსახური¹⁵ ამიღია ერთი ჯორი და ერთი კარ[ი]. |

დამტკიცებები:

1. [124r მარჯვენა აშია] ქ. ესე, ვითა მამასა ჩემსა მურვანს¹⁶ დაუწერია¹⁷, მე. ბექა¹⁸ | მოწამე და მამტკიცებელი ვარ. |

2. [124r ზედა აშია] ქ. ამა, პაპისა ჩ(ე)მისა დამტკიცებულსა¹⁹ მე, მურვან²⁰ ვამტკიეებ.

1 ქ — ქ ქ. 2 ლთილია ქ ქ. 3 წდისა ქ, წს მ. 4 მორვან ნსხ ქ ქ მ. 5 მიქელ ქ ქ, მიქლ მ. 6 [ხო]ცესსა მ. 7 ხოცეის ნსხ ქ ქ. 8 მამოლი ნსხ ქ ქ მ. 9 მეოღრად ნსხ ქ ქ მ. 10 შეოცვალეზულად ნსხ ქ ქ მ. 11 შენთა და მ. 12 კელ-ეწიფოს] კელი შევეკოს ქ ქ. 13 არც ქ ქ მ. 14 კელისოფალსა ნსხ ქ ქ მ. 15 სამსახორი ნსხ ქ ქ მ. 16 მორვან ნსხ ქ ქ მ. 17 დაოწერია ნსხ ქ ქ მ. 18 ბექა ქ ქ. 19 დამტკიცებოლსა ნსხ, დამტკიცებოლ. მ. 20 მორვან ნსხ ქ ქ მ.

[XII ს.]. დაწერილი მზითვისა

მინაწერი ხელნაწერის 247v — 248r კიდებებზე: 247v ქვედა აშია 19×2,5 სმ. (3 სტრ. მესამე სტრიქონი გადაჭრილია); 248r ქვედა აშია 5×1 სმ (1 სტრ.); ნუსხური; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ადგილ-ადგილ: სურ. 8.

გამოც.: 1) Brosset, 1872, pp. 280—281 (ბ). 2) Джанашвили, 1908, с. 249 (ყ). 3) ჭანაშვილი, 1909, გვ. 86 (ჯ¹). 4) Март, 1911, с. 236, № XXI (მ).

[247v] + სახელითა ღ(მრ)თ(ი)საითა¹. ოდეს მიქაელ² ხუცესსა³ ცოლი⁴ მოუკუდა⁵, | ტერ⁶ ზუცისა⁷ ასული⁸, მისი ზითევი⁹ და(ე)წერეთა¹⁰: ერთი კარი და ერთი | [ფ]ურია¹¹, ერთ(ი) დრაპკანი¹², [±22] [248r] | ერთი თხაი¹³.

1 ღისათა ბ, ღისათა ჯ ქ. 2 მიხელ ბ. 3 ხოცესა ნს ჯ ქ. 4 — ბ. 5 მოკუდა ნს ჯ ქ. 6, მოკუდა ბ. 6 ტუ ბ. 7 ხოცისა ნს მ, ტეხოცისა ჯ ქ, ქუცისა ბ. 8 ასული ნს ბ ჯ ქ. 9 ზეთევი ნს მ. 10 დაწერეთ sic ბ, დაწერეთ ჯ ქ. 11]... რი ბ. [ფ]ორი ნს, ფორი ჯ ქ, ჯორი (ან ფორი, resp. ფური) მ. 12 ერთი დრაპკანი ერთი დრა. ნს ბ. 13 თხა ბ.

6

[XII ს. II ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელთადმი

მინაწერი ხელნაწერს 132r და 131v კიდევებზე: 132r ზედა აშია 24×2 სმ. (1 სტრ.), მარჯვენა აშია 26.5×5,5 სმ. (3 სტრ.), ქვედა აშია 18×4 სმ. (3 სტრ.); 131v ქვედა აშია 23,5×4 სმ. (2 სტრ.), მარცხენა აშია 25.5×4 სმ. (2 სტრ.), ზედა აშია 20.5×2 სმ. (1 სტრ.); გარდამავალი მხედრული; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი აკვილ-ადგილ: სურ. 9—11.

ღამტიკებები:

1. 132r (3 სტრ.) ხელნაწერის ძირითად, ბერძნულ ტექსტში სახელთა სვეტებს შორის: პირველ სტრიქონი პირველ და მეორე სვეტს შორის, ხოლო ორი ბოლო სტრიქონი: — მეორე და მესამე სვეტს შორის.

2. 132r (1 სტრ.) ხელნაწერის ძირითად ტექსტში სახელთა მესამე და მეოთხე სვეტს შორის.

თარიღი: მ. ჭანაშვილი, საბუთის გამცემს, ბეშქენს 1118 წ. გარდაცვლილად მიიჩნევს.

გამოც.: 1) Brosset, 1872, p. 277, № 8 (ბ). 2) Джанашвили, 1908, с. 246—247, №№ 14, 15, 16 (ჯ). 3) ჭანაშვილი, 1909, გვ. 84—85, №№ 14, 15, 16 (ჯ¹). 4) Март, 1911, с. 233—234, №№ XVI, XVII, XVIII (მ). 5) შანიძე, 1971, გვ. 113 (ნაწყვეტი: 1—5 სტრ.) (შ).

[132r ზედა აშია] ქ. სახელითა² ღ(მრ)თისათა და მეოხებითა და შუამდგომელობითა³ | [132r მარჯვენა აშია] კორიდეთისა ღ(მრ)თასშობელისათა⁴. დაგიწერე ესე დაწერილ მე. ბეშქენ თქუენ⁵, | კორიდელთა — ერთობ სოფელსა, მას ეამსა. ოდეს ახალ ბეგარი დადგევ⁶; | წინაისა რა მქირებოდ⁷ ვეან, რომე ბრალი ჰქენა⁸. მევე⁹ გაგიშუი¹⁰. ესე დამედ[132r ქვედა აშია]ვა: კნვაი, მკაი, თიბაი, სალუწავი გამწუბობი. არ გემართლებოდი და მთ გაგიშუ[131v ქვედა აშია]ი¹¹. მწირველნა ხართ ჩემნი და შშობელთა ჩემთანი. | სხუაი¹¹, რაიცა¹² გპირებოა¹³, ეკრევე ეყოს.

ესე¹⁴ ვინცა¹⁵ გიქციოს | [131v მარცხენა აშია] და გაქნევი(ო)ს, კრულმა¹⁶ არს პირთა ღ(მრ)თისათა და დედისა ღ(მრ)თისა მგომბართა-მცა თანა არს ნაწილი სულისა¹⁷ მისისაი¹⁸, კელითა-მცა მღღელთმო[131v ზედა აშია]ქლ-ართა და მღღელთა ჟუართა¹⁹ კრულია²⁰, ამენ²¹. |

ღამტიყებუბი:

1. ქ. ესე, ვითა მამასა ჩემსა ვა(ნ)უგია²², რაიცა რა²³ გქირვებოდა²⁴ ვაუ-შვია²⁵, მე, მურვანცა²⁶ ვამტიყებ: ჩემსა ერღვულობასა შიგან, | კრულია²⁷ მშლელი. |

2. ქ. ამა პატრონთა, პაპისა და მამისა ჩემისა ბ(რძანე)ბ(ი)სა²⁸ მე, ყუთლუ არსლან²⁹ მამტიყებელი ვარ.

1 ქ... მე — ბ. 2 საეხელითა ნსხ. 3 შოამდგომლობითა ნსხ ქ ქ! მ. 4 ღ-თის-მშობელისათა მ, ღმრთისმშობელისათა შ. 5 — ბ, თქენ ნსხ, თქონ მ. 6 დაგდექ] დაეღვა დაბას ბ. 7 წინის რა მქირებოდა]... და ბ, რა მქირებოდა] რამ წრებოდა ქ ქ!. 8 მექნა] მქონდა. ბ. 9 გევე... ვარ — ბ. 10 ვაგიშოი ნსხ ქ ქ! მ. 11 სხათი ნსხ ქ ქ! მ. 12 რაიქ ქ ქ!. 13 გქირვებია] გწერებია ქ ქ!. 14 ესე... ვარ — შ. 15 ვინმე ქ ქ!. 16 კრულმა ნსხ მ, კრულმე ქ ქ!. 17 სო-ლისა ნსხ ქ ქ! მ. 18 მისისაი ქ ქ!. 19 ჟოართა ნსხ ქ ქ!, ჟოართა მ. 20 კრო-ლია ნსხ ქ ქ! მ. 21 ამინ ქ ქ! მ. 22 ვაოგია ნსხ ქ ქ! მ. 23 რაიცა რა] რაიქ არა ქ. 24 ვაქირვებოდა ქ ქ! მ. 25 ვაოშია ნსხ ქ ქ! მ. 26 მორვანცა ნსხ, მორვანც ქ ქ! მ. 27 კრულია ნსხ მ. 28 ბრძანებია ქ ქ!. 29 ყოთლო არსლან ნსხ, ყოთლ არსლან ქ, ყოთლ-არსლან ქ!. ყოთლ არსლან (არსლან?) მ.

7

[XII ს. II ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი

მინაწერი ხელნაწერის 75v და 76r კიდებუბე: 75v — მარცხენა აშია 25×4 სმ (15 სტრ.), ქვედა აშია 23×4 სმ. (2 სტრ.); 76r ქვედა აშია 23×3 სმ. (1 სტრ.); მარჯვენა აშია 24,5×4 სმ. (2 სტრ.), ზედა აშია 15×1 სმ. (1 სტრ.). გარდამავალი მხედრული; ფურცლის კიდებუბე შემოცრეცილია და ნაწეო და-ზიანებული; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი დასაწყისში ყოველ სიტყ-ვის შემდეგ, შემდგომში — ადგილ-ადგილ; სურ. 12, 13.

თ ა რ ი ღ ი: მ. ჟ ა ნ ა შ ვ ი ღ ი ს ა ბ უ თ ი ს გ ა მ ტ ი მ ს, ბეშქენს 1118 წ. გარდა-ცვლილად მიიჩნევს.

გ ა მ ო ც.: 1) МАК, XI, таб. III. 2) Джанашвили, 1908, с. 242, № 7 (ქ). 3) ჟანაშვილი, 1909, გვ. 81, № 7 (ქ!). 4) Марр, 1911. с. 228, № IX, таб. III (მ).

[75v მარცხენა აშია] ქ. ესე მე. ბეშქენ ჩემითა კელითა დავწარე. ესე | რაიცა ჩემთა მშობელთა და ჩემგან დაწერილი არს, ვა(ნ)ალაქმცა: მტიყებ | იყო, რომე სატაინუტროი⁵ გამოქმ[ე]შალა⁶.

ამის⁴ [75v ქვედა აშია] [შემდგომად]⁵, რაიცა ხუცესი⁶ კორიდელთს არს, სა-რებად | [შეიმოსებოდის]⁷. თუ⁸ სახლსა შიგ(ან) ხუცესი⁹ არ იყო [76r ქვედა-აშია]ს და ვერ წირვიდეს, სატანუტროსა¹⁰ [გარდაიქდიღეს]¹¹; [76r მარჯვენა-აშია] [რომე]ლნიცა¹² წირვიდნენ, რადმცა ვინ სთხოვდა?

კრულ-მცა¹³ | არს¹⁴ ამისა მშლელი¹⁵; და ე(ი)ნ¹⁶ ლოცვანა დააკლოს, იგიმცა¹⁷
[76r ზედა აშია] | კრულია¹⁸ ლ(მრ)თისა¹⁹ პირითა²⁰.

1 განაღმე წაქ. 2 სატანტროი წაქ მ. 3 გამომეშალა გამოღებულა წაქ. 4 ამის] ომის მ.
5]... წაქ [....] მ. 6 ხოცესი ნსხ მ. 7]... წაქ, [....] მ. 8 — წაქ მ. 9 ხოცესი ნსხ მ.
10 სატანტროს წაქ მ. 11]... წაქ, [....] მ. 12 (რომელინე წაქ. 13 კროლმცა ნსხ, კრულმც
წაქ, კროლმცა მ. 14 არს წ. 15 ამის მშლელი — წ, ლთისმშობლის-შიერ (?) წაქ. 16 და ე[ნ]
ოღენ მ. 17 იგიმც წაქ. 18 კროლია ნსხ. 19 ლეთისა წ. ლთსა მ. 20 პირითა. . . წაქ.

8

[1266—1280]. დაწერილი უან ჩიასძისა
კორიდეთის ლმრთისმშობლისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 2r — 7r გვერდების ქვედა აშებზე: 2r — 21×4,5 სმ.:
(3 სტრ.); 2v — 21×5 სმ. (4 სტრ.); 3r — 20×3 სმ. (3 სტრ.); 3v — 19,5×3,3 სმ.
(3 სტრ.); 4r — 18×4 სმ. (3 სტრ.); 4v — 16×4 სმ. (3 სტრ.); 5r — 20×4 სმ.
(3 სტრ.); 5v — 17,5×4 სმ. (3 სტრ.); 6r — 19×3 სმ. (3 სტრ.); 6v — 19×3,5 სმ.
(3 სტრ.); 7r — 12,5×1,5 სმ. (1 სტრ.); მხედრული; განკვეთილობის ნიშან: ორწერტილი ადგილ-ადგილ: ხურ. 14—18.

თარიღი: მ. ჯანაშვილი ათარიღებს X ს-ით; ნ. მარი — 1266—
1269, ან 1266—1280 წწ.

გამოც.: 1) Brosset, 1872, p. 272, № 1 (ბ); 2) Джанашвили, 1908,
с. 238—240; № 1 (გ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 78—80, № 1 (გ¹).
4) Mapp, 1911, с. 223—224, № 1, таб. 1 (მ).

[...] {დაგიწერე} [2r] დაწერილ(ი) ეს(ე) თქუ(ე)ნ, ყო(ვ)ლა(ღ)ე² წმიდასა
ლ(მრთი)სმ[შო]ბელსა³ კორიდეთისასა მე, ეანმ(ა)ნ⁴ ჩიასძემან⁵ | — ამირსპა-
საპლის(ა) ამირახორმან, მ[ას] | [2v] [ეამ]სა, ოდეს პატრონისა ჩემის(ა)⁶, ამირ-
ს[პასა]პლისა წყალობით(ა)⁷ მქონდა {ღ}ურჩსა⁸ მ[ამული]⁹ ორთავე მეფე-
თაგან: თ(უ)ით¹⁰ დავით მეფ[ეთა]¹¹ მეფისაგ(ა)ნ¹² და ბ[ერძ]ქ[ენთა]¹³ მ(ე)-
ფისა¹⁴ გიორგის(ა)გ(ა)ნ, | [3r] {პა}ტრონისა¹⁵ ჩ[ემისა]¹⁶ წყალობით(ა)¹⁷.

ღ[ამიწუ]ეს ლობ[იერ]თ¹⁸ ესე კორიდეთი. მას ეამს(ა)¹⁹, ოღ[ე]ს²⁰ ოთხ-
თაეი | წ(ა)იღეს ღ(ა) ეკლეს[ია] გატეხეს²¹, მე ეანმან-ვქ[ედ]²² [3v] მოვქციდე²³
წელი და ამევ²⁴ ეკლესიას(ა)²⁵ დადღეც.

და შევსწირე²⁶ შევეკლისდე²⁷ წმიდასა ლ(მრთი)ს²⁸ მშობელსა კორიდეთი-
სასა, ჩემისა²⁹ სუ[4r]ლისათ(უ)ის³⁰ და ჩემისა³¹ შვილისა³² ბეშქ(ე)ნის(ა)
ს(ა)ღღეგრძელოდ³³.

ვაეც(უ)ეთე³⁴ მარ[იამობა]³⁵ ღღე³⁶ სალაპოდ³⁷. | [4v] რაზომნიც(ა)³⁸ ხუ-
ცენს(ი)³⁹ იყ(უ)ნენ⁴⁰, ეამსა⁴¹ წირვიდე⁴². სხუ(ა)დ⁴³, ეკლესიას(ა)⁴⁴ ჰკაზმი-
დენ⁴⁵ ზეთით, სანთლით და ყავრით; | [5r] და, სატრაპეზოსა⁴⁶ ჩემსა⁴⁷, ბეშ-
ქენს⁴⁸ სი(ო)ცხლესა⁴⁹ და გ(ა)მ(ა)რჯ(უ)ებ(ა)ს(ა)⁵⁰ ულოცვიდე⁵¹.

შემიწირავს ყოვლით-ფერთ⁵², შეუვალად⁵³ | [5v] ღ(ა) უცილებლად⁵⁴.

და ვინც(ა)⁵⁵ შეუცვალოს⁵⁶ შე-მც(ა)-იცვალების⁵⁷ რჯულისაგან⁵⁸ ქრის-
ტიანობისაგან, იუდას⁵⁹-მც(ა)⁶⁰-თანა ღ(ა)ისა[ნ]რჯების ღ(ა) მის-მც(ა)-თ(ა)-
ნ(ა)⁶¹ არს ნაწილი მისი, და ნესტ[ო]რს⁶² ღ(ა) ოროგენეს-მც(ა)⁶³-თ(ა)ნ(ა)⁶⁴ არს

ნაწილი მისი; და იგ[ი]მც(ა)⁶⁵ დიაც, რომელმან იოვანე ნათლისმცემე[[6v]ლსა თავი მოჰკ(უ)ეთა⁶⁶, და ლ(მე)რ(თმა)(ნ)⁶⁷ ნუ-რაით⁶⁸ სინანულითა⁶⁹ ნუ⁷⁰ შეუნ-ღვეს⁷¹.

მე, ჟანსა⁷² ჩემითა⁷³ კელით(ა)⁷⁴ დამიწერია, | [7r] ნიშნად და ჰ(ა)კველად⁷⁵.

1 დაგიწერე — ჯ ქა მ; დაგიწერე... გიორგისაგან — ბ. 2 ყოლა ჯ ქა მ. 3 ლ(მ)შ(ო)ბლისა ჯ ქა მ. 4 ივანეან ჯ ქა მ. 5 ჩიას ძემანჲ კისძ(ემან) ჯ ქა მ. 6 ჳემის ჯ ქა მ. 7 წყალობით ჯ ქა მ. 8 ორქვისი ჯ ქა მ. 9 მ(ამო)ლი ჯ ქა მ. 10 თით ჯ ქა მ, თ(ვ)ით მ. 11 მღვ(ის) ჯ ქა მ, მეფეთ მ. 12 (კ)პ(ტ) ისაგან ჯ ქა მ. 13 ბრძანებით ჯ ქა მ, ბერძენთ მ. 14 მეფის ჯ ქა მ. 15 [პ]ატრონისა ბ. 16 ჳემის (sic) ბ. ჳემის ჯ ქა მ. 17 წყალობით ბ. ჯ ქა მ. 18 დამიწუეს ლობიერთ) და მეწესლობ | რთ ბ, დამიწუეს) დაგიწეს ჯ ქა მ, დამიწ(ე)ვის მ; ლობიერთ ჯ ქა მ. 19 მას ეაშა — ჯ ქა მ, სხ: ვალაშლიოა დამიწერის მიერ, მას ეაშა მ. 20 და ეს ბ. 21 ვატეხეს... ეანმან-ვე[...]. ეს ბ. ვატეხეს) გ... ჯ, გ(ს)ი... ან ქა მ. 22 ეანმან-ვე) ვანე(წირე) ჯ, ვანე(აახლე) ქა მ, ეანმან ვი [...]. მ. 23 ვე-ჰილე ბ. 24 იმავ ბ. 25 ეკლესიას ბ ჯ ქა მ. 26 შეესწირე ბ. 27 შავგოლისძე სხ ჯ ქა მ, მე ვე-გილისძე ბ. 28 ლის ბ, ლ(თ)ის ჯ ქა მ. 29 ჳემისა, ბ ჯ ქა მ. 30 სულისათ ბ, სოლისათა სხ ჯ ქა მ, სო-ლისა თ(ვის) მ. 31 ჳემის ჯ ქა მ. 32 ~ შეილისა ჳემისა ბ. 33 საღვთაჲლოდა ჯ ქა მ. 34 ვაეაეთე ბ, ვაეიეთე ჯ ქა მ. 35 მარიაჲმობის) მ. 36 დღეი ჯ ქა მ. 37 აღაად ბ სააღაოდა ჯ ქა მ, ას აღა-აად მ. 38 რაზომნი ბ, რაზომნიც ჯ ქა მ; ხოცესნ სხ, ხუცესნ ჯ ქა მ, ხოცესნი მ. 40 იუნე ჯ ქა მ, (ი)ყ(ო)ნენ მ. 41 ამას ბ. 42 წარიდენენ ბ. 43 სხ? ბ, სხოლ სხ ჯ ქა მ. 44 ეკლესიას ბ. ჯ ქა მ. 45 ჳეაზმოდეს სხ ჯ ქა მ. 46 სატრაპეზო ბ. 47 ჳემისა ბ, ჳემსა ჯ ქა მ. 48 ბეშქენის ბ. 49 სიო-ცხლისა ბ. 50 ვამარჯეებისა ბ, ვამარჯეებასა ჯ ქა მ. 51 ლოციოდენ ბ, ილოციოდენ სხ ჯ ქა მ. 52 ყოვლის ფრით ბ, ყოვლით ფერით ჯ ქა მ. 53 შეოვალად სხ, შეუვალსა ბ, შეოვალადა ჯ ქა მ. 54 დაუცილებლად ბ, ოცილებლად სხ ჯ ქა მ. 55 ვინც ჯ ქა მ; და ვინც... შეუნღვენეს — ბ. 56 შეოციეალის სხ, ჯ ქა მ. 57 შემციეალების ჯ ქა მ. 58 რაჲგლისაგან სხ ბ, სოლისაგან ჯ ქა მ. 59 იოდას სხ. 60 იუდას-მეა) იოდასმც ჯ ქა მ. 61 მისმცთან ჯ ქა მ. 62 ნესტორს) და თვის არს ჯ ქა მ. 63 ორიგენსმც ჯ ქა მ, ოროგენსმც მ. 64 თან ჯ ქა მ. 65 იგიმც ჯ ქა მ. 66 მოპ-კეთა ჯ ქა მ, მოპ(კ)ეთა მ. 67 ლ(რ) | თმან მ. 68. ნო რაით სხ, ორით ჯ ქა მ, ნ(ო)რაით მ. 69 სი-ნანოლითა სხ ჯ ქა მ. 70 ნო სხ ჯ ქა მ. 71 შეონღვენეს სხ ჯ ქა მ. 72 ივანეს? ბ. ივანსა ჯ ქა მ. 73 ჳემითა ბ, ჯ ქა მ. 74 კელით ჯ ქა მ, კელითა მ. 75 ჳეულიად გ.

9

[XII ს. დასასრ.] დაწერილი მურვანისა
კორიდელთადმი

მინაწერი ხელნაწერის 76v — 78r კიდევებზე: 76v — მარცხენა აშია 24,5×4 სმ (26 სტრ.), ჳევედა აშია 23×4 სმ (2 სტრ.); 77r — ჳევედა აშია 23,5×4 სმ. (3 სტრ.); 77v — მარცხენა აშია 23,5×4 სმ. (2 სტრ.); 78r — ჳევედა აშია 23×4 სმ. (2 სტრ.), მარჯვენა აშია 24,5×4 სმ. (2 სტრ.); გარდამავალი მხედრული; ხელნაწერის ფურცლების კიდებების შემოკრევის გამო ტექსტი ადგილ-ადგილ ნაკლებია; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ; სურ. 19—21.

თ ა რ ი ლ ი: მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი ათარიღებს XII ს.

გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1872, p. 276, № 6 (ნაწყეეტი — სტრ. 1—12) (ბ). 2) МАК, XI, таб. IV—VI. 3) Джанашивили, 1908, с. 243—244, № 8 (ქ). 4) ჳანაშვილი, 1909, გვ. 81—82, № 8 (ქ). 5) Мapp, 1911, с. 228—230, № X, таб. IV (მ).

დამტყეება:

78v — მარცხენა აშია, 15×4 სმ. (9 სტრ.).

გ ა მ ო ც.: 1) МАК, XI, таб. VI, 2) Джанашвили, 1908, с. 244, № 9 (ჟ).
3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 82, № 9 (ჟ!). 4) Март, 1911, с. 230,
№ XI (მ).

[76v მარცხენა აშია] ქ.¹ სახელითა | ლ(მრთი)საითა². და|გიწერე ესე
დაწერილი | მე, მურვან | თქ(უ)ენ³, ს(რულა)დ კოჩრიდელთა.

თიხჩეთი დედისა ლ(მრთი)სა|და⁴ შეეწირა | მურვანს⁵ | და აბათასან. |
[და თქ(უ)ენ ნა|პარევედ⁶ ვითა მექნებო|და? და ვითა გა|რდასაკ|დეველ|ი
არ]⁹ იყო ამისთ(უ)ის¹⁰ არაი | გარდ(ა)გავდევი¹¹.

ფურცელი¹¹ ამოკუთვლილი¹² | იყო და არ|ა¹³ წყერ|ა¹⁴ | [76v ქვედა აშია]
[და გარდაგავდე]ვი¹⁵.

ავიღე თქუენგან სამსახური — ორმოცდა|ათი¹⁵ ბოტანატი¹⁶ და ფურცელ-
სა¹⁷ ამოკუთვთა¹⁸ გაგ[77r ქვედა აშია]იშუი¹⁹.

და თიხჩეთი მოგეც მამულობ[ით]²⁰. | {ვითა}²¹ მამული²² თქუენი ეგრევე
[ი]გი მამულ[ობით]²⁴ [გქონდეს]²⁵: | [თქუენ]სა²⁶ ერდგულუებასა²⁷ შიგან ვინცა²⁸
შეგე|[ცილოს²⁹ კრულ]]³⁰ [77v მარცხენა აშია]ია³⁰ პირითა | ლ(მრ)თისაითა.

შემოგავდე | პ(ირვე)ლ³¹ სამოცი, | მაგრა ათი | გაგიშუ³² და ო|რმოცდა-
ათისა ბოტანატისა³³ ავიღე ჩემთუ(ი)ს³⁴, ჩემისა | ცოლისათ(უ)ის³⁵ და
საკველისუფლ[ო]დ ყოვლ[ა]დფერად. |

თიხჩეთს | ქ[ე]ტუსისა³⁶ კაბიწისა ნიგოზისაი შეეწირა და განაღა | ჰაგ-
რევე | იყო.

და ვიცი(ა)ლა-რაი | [გარა]დ[77v ქვედა აშია][გავდევი]ნოს³⁷ — თქ(უ)ენ-
ნიმცა³⁸ ბრალნი და ცოდვანი | [მას მოეკითხოს]-მცა, კორიდეთისა ლ(მრთი)ს|-
[78r ქვედა აშია]მშობელი ჰრისხავს.

ღამტკიცებები:

1. ქ. ესე ვი[თა ჩემითა] | კელითა დამიწერია მე[ე], მურვან³⁹ [ჰაგრევე⁴⁰ ვამ]-
[78r მარჯვენა აშია]ტკიცებ. ჩემნიცა-მცა⁴¹ ბრალნი და ცოდვანი უზღვი(ი)ონ²,
ვინ | ამისთ(უ)ის⁴³ სც[ვლი]დეს⁴⁴, უზღვიოს⁴⁵ ღმერთმან.

2. [78v] ქ. ამა, | პატრონისა ბ(რძანე)ბ(ი)სა⁶ | მე. ელცა⁴⁷ | მამტკი-
ციებელი | ვარ.

1 — 2. ლისათა ბ, ლუთისათა ჟ, ლთისათა ჟ. 3. თქნ ბ ჟ. 4. ლისა. და ბ, ლთისადა ჟ. 5. ბურვანს ბ (კორექტ). 6. ავთასა +... თიხჩეთი მოგეც ბ. 7. ნაპარეველ ნაქაუდ (?) ჟ ჟ. 8. და... ვარ — ბ. 8 ვითა მექნებოდა ვითამე ქონებოდა მ. 9 არ — ჟ ჟ. 10 ამისთეს ჟ. 11 ფორ-
ცილი ნსხ ჟ ჟ. 12 ამოკოეთილი ნსხ ჟ ჟ. 13 არ... ჟ ჟ. 14 ეწერა — ჟ ჟ. 15... რ
... 1 მ. 15 და გარდაგავდევი ვინე ჟ ჟ, რ... გარდაგავდევი მ. 15 ორმოცდა... ჟ ჟ. 16
ბოტანატი — ჟ ჟ. 17 ფორციელისა ნსხ ჟ ჟ. 18 მოკოეთაიცა ნსხ, ამოკუთვლილია ჟ ჟ,
ამოკოეთაიც მ. 19 გაგიშოვი ნსხ ჟ ჟ. 20 მამოლობ[ით] ნსხ, მამოლობ(ითა) ჟ ჟ,
მამოლობ [...] მ. 21 ვითა — ჟ ჟ. 22 მამოლი ნსხ ჟ ჟ. 23 იგი მე მ. 24 მამოლობ[ით]
ნსხ, მამოლი ჟ ჟ, მამოლ... მ. 25 გქონდეს — ჟ ჟ. 26 (თქუენ)სა ჟ, (თქუენ)სა ჟ, თქუენსა|სა
მ. 27 ერდგულუებასა ჟ, ერდგულუებასა ჟ. 28 ვინც ჟ ჟ. 29 შე(შალოს) ჟ ჟ, შე [...] მ.
30 (კროლი)ა ჟ ჟ, ია მ. 31 პელუელი ჟ, პელუელი (პლი) ჟ. 32 გაგიშოვი ნსხ ჟ ჟ. 33 ბოტი-
ნატისი ჟ ჟ. 34 ჩემთვის ჟ, ჩემთვის ჟ. 35 სოლისათეს ჟ, სოლისა ჟ. 36 ქ-სისა ჟ ჟ, ექოსისა
ნსხ მ. 37 ... ნოს ჟ ჟ, [...] რ... | [...] სონოს მ. 38 თქუენიმც ჟ ჟ, თქუენიმცა მ.
39 მორვან ნსხ, მორვან ჟ ჟ. 40 ჟ ჟ, [გ]რ[ევე] მ. 41 ჩემნიმცამ ჟ ჟ. 42 ოზღვიონ ნსხ
ჟ ჟ. 43 ამისთეს ჟ, ამისთვის ჟ. 44 სცელიდეს (?) ჟ. 55 ოზღვიონ ნსხ ჟ ჟ. 46 ბრძანე-
ბასა ჟ. 47 ელცა | უცა მ.

[XII ს.]. დაწერილი თიხები იოვანესა და გიორგისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 192v და 193r კიდეებზე: 192v ქვედა აშია 18×3,5 სმ. (3 სტრ.); 193r ქვედა აშია 17×3 სმ. (3 სტრ.); მარჯვენა აშია 25,5×3,5 სმ. (2 სტრ.); 192v ქვედა აშიიდან მინაწერის ყოველი სტრიქონი გრძელდება 193r ქვედა აშიაზე; ნუსხური; განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; სურ. 22.

გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1872, p. 278, № 13 (ბრ.). 2) Джанашвили, 1908, с. 248—249, № 18 (ყ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 85, № 13 (ყ¹). 4) Мapp, 1911, с. 235—236, № XX (მ). 5) ბერძენიშვილი, 1956, გვ. 123 (ბ). 6) ბერძენიშვილი, 1966, გვ. 239 (ბ).

[192v] ქ. სახელითა ღ(მრთ)ის(ა)ითა¹. ესე დაწერ(ი)ლი მე, თიხე² [193r] დაგიწერე შ(ე)ნ, ი(ოვან)ე და გ(იორგ)ის — ირემეთისა ჩ(ე)მისა კერძ[192r]-ისა ნახევარი, ღ(მერ)თ(მან)⁴ გიბედნიერ(ე)ნ თქ(უ)ენ და თქ(უ)ენთა [193r] მომავ(ა)ლთა⁵.

დაიწერა გ(ა)მგ(ე)ბლ(ო)ბ(ა)სა⁶ ი(ოვან)ე⁷ ფ(ა)ჩუჰთის(ა)სა⁸, [192r] ტანუტრობ(ა)სა⁹ კორიდელის(ა)სა.

{ამისი მოწამენი არიან:} ¹⁰ ღურჩელი ი(ოვან)ე¹², ტ¹³ზრი(?)¹³ [192r] თავგოგისძე პ(ეტრ)ე [193r მარჯვენა აშია] | და სრულ(ა)დ¹⁴ კორიდეთი.

და ვინცა¹⁵ ესე დაწერ(ი)ლი შალოს ბ¹⁶ დრაჰკ(ა)ნი¹⁷ ზლოს. ესე არცა ეგრე იშალოს.

1 ღისათა ბრ, ღ¹თისათა ჟ¹ქ. 2 თისზე ბრ. 3 ინე ბრ, იოანე ჟ¹ქ ბ. 4 ღნ ბრ. 5 მომავალთა ბრ. 6 გამგებულმანსა ბრ. 7 ინე ბრ. 8 ფჩუჰთისსა ბრ, ფ¹ჩუჰთისსა ჟ¹ქ, ფჩუჰთისსა ბ. 9 ტანოტრობასა ნსხ ბრ ჟ¹ქ ბ. 10 ამისი მოწამენი არიან — ბრ ჟ¹ქ ბ ბ. 11 ღორჩელი ნსხ ბრ ჟ¹ქ მბ. 12 იოანე ჟ¹ქ ბ. 13 ტტრი ბრ, ტაზირი ჟ, ტაზირი (ტ¹³ზრი) ჟ¹. 14 სრულად ნსხ ჟ¹ქ მ. 15 ვინც ბრ. ბ. 16 [...]ბ} იობ ჟ¹ქ, ლ¹ბ მ, ლ¹ბ ბ. 17 [...]ბ დრაჰკანი} იადრასი კმ ბრ. საბუთის დამწერს ჟერ დაუწყია ბ(მ)-ს წერა, გამოუყვანია ამ ასოს თავი და ყელი, მაგრამ შემდეგ შეუწყვეტია (როგორც ჩანს, მიიჩნია, რომ სასჯელის ზომა — 2 დრაჰკანი, დიდი), დაუწერია ა(1), მისი რიცხვითი მნიშვნელობის აღმნიშვნელი ქარაგმის ნიშნით. მაგრამ ისიც გადაუშლია, საღებავი (მელანი) გადაუწმენდია (მისგან დარჩენილა ზედა ხაზის მარცხენა ნაწილი და ქარაგმის ნიშანი) და კვლავ დაუწერია ბ(მ) დრაჰკანი — საბუთის წამშლელის ჯარმის ზომა (შდრ. საბ. № 9).

11

[XII ს.]. დაწერილი ივანე მათეშელისა ხუცეს მიქაილ კუირიკეს ძისადმი

მინაწერი ხელნაწერის 121v და 122r კიდეებზე: 121v ქვედა აშია 23,5×5 სმ (2 სტრ.); 122r ქვედა აშია 23,5×3 სმ (4 სტრ.); მარჯვენა აშიის ქვედა ნახევარი 10×4,5 სმ. (11 სტრ.); ნუსხურნარევი მხედრული; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ყოველი სიტყვის შემდეგ; სურ. 23.

გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1872, p. 276, № 7 (ბრ.). 2) МАК, XI, таб. XLIX. 3) Джанашвили, 1908, с. 244—245, № 10 (ყ). 4) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 82—83, № 10 (ყ¹). 5) Мapp, 1911, с. 230, № XII, рис. 3 (მ). 6) ბერძენიშვილი, 1956, გვ. 123 (ბ). 7) ბერძენიშვილი, 1966, გვ. 239 (ბ).

[121v] ქ. სახელთა ღ(მრ)თისა(ი)თა¹ და შუამდგომლობითა² წ(მიღ)ისაჲ | ღ(მრ)თისმშობელისათა⁴. მე, ივანე⁵ მათეშელამ(ა)⁶ დაგიწერე [122r ქვედა აშია] მიქაილ⁷ ხუცესსა⁸ კუირიკეს⁹ ძესა, მას ჟამსა¹⁰, ოდეს ფარსმ(ა)ნი¹¹ გამგებლად | იყო, — შუ(ა)ლელეთი¹², ივანწმიდასა¹³ თანა¹⁴ რ(ომე)ლ მიწა იყო, მისი ნახევარი | ნიგოზითა¹⁵ ვიყიდე; გიბედნიერენ ღ(მერ)თმ(ა)ნი¹⁶.

ამას¹⁷ დაწერილსა¹⁸ მოწამენი არიან: | ვაშანაი¹⁹, და იანესა კორიდელი²⁰, და თადეუვი²¹, და ნადირბერი²², და პეტრე²³ და სრულიად²⁴ [122r მარჯვენა აშია] | კორ(ი)დელ(ი)ნი²⁵.

დაიწერა ნადირის|ძისა²⁶ კელითა. |

და ვინცა ესე დაწერილი შალოს, ათი ბოტა²⁷ნატი²⁷ ზლოს; და | ესე გაგებული²⁸ | ჰასრევე²⁹ | იყოს.

---

1 ლისათა ბრ, ღთისათა ჟ, ღთისათა ჟ, ღთისათა ბ. 2 შუამდგომლობითა ნსხ ჟჟ მ, შუამდგომლობითა ბრ. 3 წისა ბრ. 4 ღის მშობელისათა ბრ, ღმრთისმშობლისათა ბ. 5 იოვანე ბრ. 6 მალეშელამან ბრ. 7 მიქელ ბრ ჟჟ. 8 ხოცესა ნსხ ჟჟ მ. 9 კოირიკეს ნსხ ბრ ჟჟ მმ. 10 უამსა ბრ (კორეჟტ.) 11 პარსმან ბრ ჟჟ, ფარსმან მ. 12 შოლელეთი ნსხ ბრ ჟჟ მმ. 13 ივანე წასა ბრ. 14 თნა ბრ. 15 ნიგოზითა და ნსხ („და“ გადახაზულია) მმ, ნიგოზეთი ბრ. 16 ღნ ბრ, ღთმან მ. 17 ამის ბრ. 18 დაწერილისა ბრ. 19 ეაყანაი? ბრ. 20 საკორიდეთი ნსხ, საკო...ლი ბრ. სა კორიდელი მ. იანე საკორიდელი ჟჟ. 21 თადეოვი ნსხ. თი...ბრ, თადეოი ჟჟ, თადეოვი მ, თადეო-ი ბ. 22 ნადირბერიკოვი ბრ. ნადირ ბერი მ. 23 პეტრე ბრ (კორეჟტ.). 24 სრულად ნსხ ჟჟ მმ. 25 კორდენთი ნსხ, ვორიდელ | ნი ბრ, კორიდელნი ჟჟ, კორიდეთ | ნი მ, კორიდეთნი ბ. 26 ნადირისძისა ჟჟ. 27 ბოტანატი| გადანაჯი ბრ, ბოტინათი ჟჟ. 28 ესე გაგებული... გუეშალ | ოს ბრ; გაგებოლი ნსხ ჟჟ მ. 29 ასევე ბრ.

12

[XIV—XV სს.]. დაწერილი კალის კევის ერთობისა

მინაწერი ხელნაწერის 188r და 187v გვერდების კიდეებზე; 188r მარჯვენა აშია 22×3,5 სმ (3 სტრ.); 188v ქვედა აშია 23,5×4 სმ. (4 სტრ.); 187v მარცხენა აშია 25,5×3,8 სმ (1 სტრ.); 187v ქვედა აშია 25,5×3,8 სმ (2 სტრ.); 187v მარცხენა აშია (1 სტრ.); 187r მარჯვენა აშია 23,5×3 სმ (2 სტრ.); მხედრული; განკვეთილობის ნიშანი: ორწერტილი ადგილ-ადგილ; სურ. 24.

გ ა მ ო ც.: 1) Brosset, 1872, p. 278, № 12 (მცირე ნაწყევტი) (ბ). 2) Джанашивили, 1908, с. 247—248, № 17 (სტრიქონების არევით) (ჟ). 3) ჯანაშვილი, 1909, გვ. 85, № 17 (სტრიქონების არევით) (ჟ¹). 4) Март, 1911, с. 234—235, № XIX, таб. VII (მ). 5) ინგოროყვა, 1941, გვ. 70, № 71 (ი). 6) სვანეთის წერილობითი ძეგლები, I, № 141, გვ. 220, სურ. 171.

[188r] წმიდისა კვირიკეს¹ კ(ა)ლისა თაუსდებობით(ა)² | და შუე(ა)მდგომლობითა³. დაუწერ(ე)თ⁴ და⁵ | დავდე(ვ)თ⁶ დაწერ(ი)ლი ესე, საერთო და ს(ა)ე[188r ქვედა აშია]რთპირო, მტკიცე და უქცევ(ე)ლი, რას გინდა ჟამისა შემოსრულობისათე(ი)⁷ შეუცვ(ა)ლ(ე)|ბელი, ამ პირს(ა)⁸ ზელა: რ(ა)ც⁹ ჩ(უ)ენისა¹⁰ მთისა საქმესა მოყვ(ე)ს, [187v] რ(ა)ი გ(ინ)და ს(ა)ქმე მოყვ(ე)ს, გინდა ვ(ი)ნ მოვ(უ)დ(ე)ს¹¹, გინდა[187v] ა ვინ დაიკოდოს, (გ)ინდა ვ(ი)ნ გაიძა(რ)-ც(ი)ოს¹², გ(ი)ნდ რ(ა)¹³ გინდა ღ(ი)დ(ი)ლი¹⁴ დ(ა) საშინელი საქ[187v]]მე მო-

ყვე(ს), პირ(ი)¹⁵ და პას(უ)ხვისა¹⁶ გამც(ე)მ(ი) — წ(მ)ილ(ა)¹⁷ კვ(ი)რიკ(ე)¹⁸ [187r];
კალისა და კალისა ჴევი ერთობილი.

ბრ: ვალისა და ვალისა ჴევი ერთობილი.

ჭჭ: კალისა და კალისა ჴევი ერთობილი. რაი გინდა საქმე მოყვეს, ვინ და ვინ მოკდეს, ვინ და ვინ დაიკოდოს ან და ვის ბოროტ შემოყვეს და ვითა პასოხვისა გამცემი წმიდა კვირიკოს გინდა რა ვინ ღიდად საშინელის ოქროპირისა. მტკიცე და უქცეველი არის (რას ჴ!). ვინ დაშლის (დაშლისა ჴ!) შეოსროლობისათვი შეუცვალებელი ამა პირსა ჴედა რაც ქნისა მათისა საქმესა მოყვეს წმიდისა კვირიკეს კალისა თაუსდებობითა და შუემდგომლობითა დაუწრეთელი დაეიდევით ყოველთა წერილი ესე საერთოდა.

1 კვ(ი)რი: კეს მ. 2 თაუს-დებობით მ. 3 შუე(ა)მდგომლობითა მ. 4 დაუწრთელ მ. 5 — მ. 6 დავ(ი)დევით მ. 7 შემოსრულობისათვი ი. 8 პირს მ. 9 რ(ა)ი მ. 10 ჩუენისა] ქმნისა მ. კალისა ი. 11 მოკდეს მ. 12 გაიძარცოს] გაი ს ი, გაიძ(რ)ცოს მ. 13 რა] არ ი. 14 დიდი მ. 15 პირ მ. 16 პოსხვისა მ. 17 წ(მ)ილა მ. 18 კვ(ი)რი(კე)ს მ.

ბიბლიოგრაფიულ შემოკლებათა განმარტება

- ამირანაშვილი, 1968 — შ. ამირანაშვილი, საქართველოდან სხვადასხვა დროს გატანილი სამუზეუმო განძეულობა და მისი დაბრუნება, თბ., 1968.
- ბერძენიშვილი, 1956 — ნ. ბერძენიშვილი, მიწათმფლობელობის ფორმებისათვის ფეოდალურ საქართველოში, ივ. ჭავჭავაძის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, II, 1956.
- ბერძენიშვილი, 1966 — ნ. ბერძენიშვილი, მიწათმფლობელობის ფორმებისათვის ფეოდალურ საქართველოში, იხ. მისი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1966.
- გეორგიკა, VII, 1967 — გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. VII. ტექსტები ქართული თარგმანიურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1967.
- ინგოროყვა, 1941 — პ. ინგოროყვა, სვანეთის საისტორიო ძეგლები, ნაკვ. მკორე. ტექსტები, თბ., 1941.
- ინგოროყვა, 1954 — პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, ქართველი მწერალი მეთე საუკუნისა. ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურის, კულტურის და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან, თბ., 1954.
- კარბელაშვილი, 1903 — მღ. პ. კარბელაშვილი, სვანეთში ორის კვირით, „ივერია“, № 233 (I, XI), 1903.
- სილოგავა, 1983 — ვ. სილოგავა, სამხრეთ საქართველოს წარწერების შესწავლა ხელნაწერთა ინსტიტუტის ეპიგრაფიკული ექსპედიციის მიერ, „მრავალთავი“, X, 1983.
- სვანეთის წერილობითი ძეგლები, I — სვანეთის წერილობითი ძეგლები, ტ. I, ისტორიული საბუთები და სულთა მართანეები. ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვეციები და სამეცნიერო-საცნობარო აპარატი დაურთო ვალერი სილოგავამ; თბ., 1986.
- ქისკ, I — ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, ტ. I, IX—XIII საუკუნეები. გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ და ნ. შოშიაშვილმა, თბ., 1984.
- ქსძ, II, 1965 — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, საერო საკანონმდებლო ძეგლები (X—XIX სს.), ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პრაფ. ი. დოლიძემ, თბ., 1965.
- ყაუხჩიშვილი, 1924 — ს. ყაუხჩიშვილი, კორიდეთის ბერძნული სახარების ქართული მინაწერების დათარიღებისათვის, „ჩვენი მეცნიერება“, ტფ., 1924, № 11—12.
- შანიძე, 1971 — ა. შანიძე, მამასახლისი XI საუკუნის საქართველოში, „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, № 1, 1971.
- შანიძე, 1971 — ა. შანიძე, ქართველთა მონასტერი ბულგარეთში და მისი ტიპიკონი. ტიპიკონის ქართული რედაქცია. „ძველი ქართული ენის ძეგლები“, 13, თბ., 1971.
- ჩიკვაშვილი, 1964 — კ. მარქისის სახელობის საქართველოს სსრ სახელმწიფო რესპუბლიკურ ბიბლიოთეკაში დაკული ხელნაწერებისა და საარქივო მასალების კატალოგი, შეადგინა ც. ჩიკვაშვილმა, თბ., 1964.
- წერეთელი, 1937 — გრ. წერეთელი, კორიდეთის ხელნაწერი და მისი ბერძნული მინაწერები, ტფ., 1937.

- ჯავახიშვილი, 1929 — ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წ. II, ნაკ. II, ტფ., 1929.
- ჯანაშვილი, 1908 — მ. ჯანაშვილი, ძვირფასი ხელნაწერი, „დროება“, 1908, № 34.
- ჯანაშვილი, 1909 — მ. ჯანაშვილი, კორიდეთის ოთხთავი და მისი ქართული წარწერები, ძს, ტ. I, ტფ., 1909, განყ. III.
- Бакрадзе, 1861 — Д. З. Бакрадзе, Сванетия, ЗКОИРГО, кн. VI, 1861.
- Бакрадзе, 1887 — Д. З. Бакрадзе, Статьи по истории и древностям Грузии, СПб, 1887.
- Бартоломей, 1855 — Поездке в Вольную Сванетию полковника Бартоломея в 1853 году, ЗКОИРГО, кн. III, Тиф., 1855.
- Гранстрем, 1950 — Е. Э. Гранстрем, Кирилловский устав и византийский унциал, ВВ, т. III, 1950.
- Гранстрем, 1959 — Е. Э. Гранстрем, Греческие рукописи Государственного музея Грузии им. акад. С. Н. Джанашна, ВГМГ, XX-B, 1959.
- Джанашвили, 1908 — М. Джанашвили, Описание рукописей Церко пого музея Грузинского эзархата, кн. III, Тиф., 1908.
- Кирион, 1905 — К[ирион], Греческий пергаментный манускрипт четвероглава, найденный мною между рукописями в Гелатском монастыре, СОЦАК, т. I, 1905.
- Марр, 1905 — Н. Я. Марр, Аркауи, монгольское название христиан, в связи об армянах-халкедонитах, ВВ, т. XII, 1905.
- Марр, 1911 — Н. Я. Марр, Грузинские приписки греческого Евангелия из Коридни, ИИАН, 1911, № 4.
- Шанидзе, 1970 — А. Г. Шанидзе, Великий домestik Запада Григорий Бакурианидзе и грузинский монастырь, основанный им в Болгарии, Тб., 1970.
- Beerman und Gregori, 1913—Beerman und Gregori, Die Koridethi-Evangeliien 038, Leipzig, 1913.
- Brosset, 1872—M. Brosset, Note sur un manuscrit grec des quatre Evangiles, rapporté du Souanéthie et appartenant au comte Panine, MA, t. VI, livr. 3-4, St. Pb, 1872.

შემოკლებები

ძს — ძველი საქართველო.

ВВ — Византийский Временник.

ВГМГ — Вестник Государственного музея Грузии.

ЗВОИРАО — Записки Восточного отделения Императорского Русского археологического общества.

ЗКОИРГО — Записки Кавказского отдела Императорского русского географического общества.

ИИАН — Известия Императорской Академии Наук.

ИКОИМАО — Известия Кавказского отделения Императорского Московского археологического общества.

МАК — Материалы по археологии Кавказа.

СОЦАК — Сборник Орловского Церковно-Археологического комитета.

MA — Mélanges Asiatiques.

პირობითი ნიშნები

( ) — ქარაგმის გახსნა.

[ ] — აღდგენილი ადგილები.

{ } — აზრის გასამართავად დამატებული სიტყვები.

[...] — ნაკლები ტექსტი, რომლის სიდიდე გაურკვეველია.

[±8] — დაზიანებული ტექსტი, რომლის აღდგენა არ მოხერხდა; ციფრი აღნიშნავს ნაკლებ ასოთა დაახლოებით რაოდენობას.

[?] — წაკითხვა საეჭვოა.

(?) — წაკითხვა ეჭვს არ იწვევს, მაგრამ სიტყვა გაუგებარია.

| — სტრიქონის დასასრული.

|| — გვერდის დასასრული.

საბუთების გამოცემათა სათანხმებელი

წინამდებარე გამოცემა	მ. ბროსე	მ. ჭანაშვილი	MAK, XI	ნ. მარი
1	—	20	—	XXII
2	4	4	LI	III
3	—	5	I, II	V, VI
4	—	11, 12, 13		XIII, XIV, XV
5	15	19	—	XXI
6	8	14, 15, 16	—	XVI, XVII, XVIII
7		7	III	IX
8	1	1		I
9	6	8, 9	IV, V, VI	X, XI
10	13	18	—	XX
11	7	10	XLIX	XII
12	12	17	—	XIX

დამატება I

კორიდეთის ოთხთავის მინაწერი ძართული ისტორიული საბუთები

1

[X ს. — XI ს. დასაწყ.]. დაწერილი გიორგი ხუცის ძისა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

ქ. სახელთა მამისაჲთა და ძისაჲთა [ა] და [სუ]ლისა [წ]მიდისაჲთა. მე, გიორგი დავას[ხი ვე]ნაჲ[ი; მაქ]უნდა სანახევროდ.

მე, გიორგი ხუც[ის] ძე მან შევწირე ნახევარი. ნახევარისა ფასი ავიღე დასაჭერებელი — დრ[ა]მაჲ ო.

არცა ჩემსა ძმასა, სხუა[სა] ნათესავსა, [ა]რცა ჩემსა[ა] შვილსა [ე]კლეს[იი]სა სა[თ]ხ[ოვ]არი [არ ეთხოვებოდის].

და ვედრებითა ძმისა ჩემისაჲთა, თევე [დორე]სითა, და ხუედრე-
[ბითა] კრებულისაჲთა [ვჰქმენ].

ესე მე დ[ა]ვ[წერე], სტეფ[ა]ნე დოლისყანელმან.

2

[XI—XII სს.]. დაწერილი მურვანისა და აბათასი კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

ქ. ჩუენ, მურვანს და აბათასა მოგვკსენებია წმიდისა ღმრთის-
მშობელისა კორიდეთისა და თიხჩიეური პარტახტი. ღმერთ-
მან გაუმარჯუენ, არაეინ უქციოს.

ესე ჩუენგან მტკიცე არს, თუ ღმერთსა უნდეს.

3

[XII ს. I ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი

ქ. სახელითა ღმრთისაითა. მე, ბეშქენ, ჩემისა სძლისა ხუაშაქისა
ხუაეიშნითა [გა]უშუ[ი კო]რიდელთ[ა] ხუცესთ[ა] სატანუტ[რო]ი დ[რა]-
მაი, რაზ[ომ]იტა გამ[ო]ვიდოდ[ის ა]ლარავი[ნ] აულოს. და ჩემისა ძი[ს]წულისა
ბეჭაისა სალოცავად და სულისა ჩემისა[თუის] ხარებად შეიმოსებოდით,
რაზომიტა [±8] იყუნენ ღმრთისა [±12—15].

დამტკიცება:

ქ. ამას ზურგით, რომელ [პ]აპისა ჩემისა კელითა დაწერილი არს, დაშავე-
[ბუ]ლ იყო [და] მე, ძისწულმან მი[ს]მან ბეშქენ განვაცხოველე და მე
დამიმტკიცებია.

რაიცა სალოცავი თქუენ დააკლოთ, [ღმერთმან] ს[უ]ლსა თქუენსა დააკლოს
მას დღესა განკითხვისასა; ჩუენ უბრალონი ვართ, თქუენ გაგიკითხნის ღმერთ-
მან].

4

**[XII ს. შუა ხანები]. დაწერილი მურვანისა ხუცეს
მიქაელ იოვანეს ძისადმი**

ქ. სახელითა ღმრთისაითა და მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობლისაითა.
ესე დაწერილი მე, მურვან დაგიწერე შენ, მიქაელ [ხუ]ცესსა
იო[ვანე]სძესსა.

მამის[მა]მამი შენი მ[არკ]ოზ, ხუცესი[ს] შვილი ი[ყო] და მისი კე[რ]ძი
მამული [შენ]დავე მომი[ცე]მია — მკუიდრად, შეუცვალებელად შენდა და
შვილთა და მომავალთა შენთადა.

ესე ჩემგან და შვილთა და მომავალთა ჩემთაგან მტკიცე არს. არ კელეწი-
ფოს არცა კელისუფალსა ჩემსა შლად და ქცევად ამისად.

შენგან სამსახური ამიღია ერთი ჯორი და ერთი კარ[ი].

დამტკიცებები:

1. ქ. ესე, ვითა მამასა ჩემსა მურვანს დაუწერია, მე, ბექა მოწამე
და მამტკიცებელი ვარ.

2. ქ. ამა, პაპისა ჩემისა დამტკიცებულსა მე, მურვან, ვამტკიცებ.

5

[XII ს.]. დაწერილი მზითვისა

+ სახელითა ღმრთისაითა. ოდეს მიქაელ ხუცესსა ცოლი მოუკუ-
და, ტეი ხუცისა ასული, მისი მზითევი დაეწერეთ: ერთი კარი და ერთი
[ფ]ური, ერთი დრაჰკანი, [±22] ერთი თხაი.

6

[XII ს. II ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელთადმი

ქ. სახელითა ღმრთისაითა და მეოხებითა და შუამდგომელობითა კორიდე-
თისა ღმრთისმშობლისაითა. დაგიწერე ესე დაწერილი მე, ბეშქენ თქუ-
ენ, კორიდელთა — ერთობ სოფელსა, მას ეამსა, ოდეს ახალი ბეგარი
დაგდევ; წინასა რა მჭირებოდა ვცან, რომე ბრალი მექნა, მევე გაგიშუი. ესე
დამედვა: კნვია, მკაი, თიბაი, სალენავი გამწეობაი. არ გემართლებოდი და მით

გავიშუი. მწირველნი ხართ ჩემნი და მშობელთა ჩემთანი. სხუაი, რაიცა გპირ-
ვებია ეგრევე იყოს.

ესე ვინცა ვიქციოს და გაქნევიოს, ერულმცა არს პირითა ღმრთისაითა და
დედისა ღმრთისა მგობართა-მცა თანა არს ნაწილი სულისა მისისაი, კელითა-
მცა მღდელთმოდლუართა და მღდელთა ჟუართა კრულია, ამენ.

ღამტკიცებუბი:

1. ქ. ესე, ვითა მამასა ჩემსა განუგია, რაიცა რა გპირვებოდა გაუშვია, მე,
მ უ რ ვ ა ნ ც ა ვამტკიცებ. ჩემსა ერდგულობასა შიგან კრულია მშლელი.

2. ქ. ამა პატრონთა, პაპისა და მამისა ჩემისა ბრძანებისა მე, ყ უ თ ლ უ
ა რ ს ლ ა ნ მამტკიცებელი ვარ.

7

[XII ს. II ნახ.]. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი

ქ. ესე მე, ბეშქენ ჩემითა კელითა დავწერე. ესე რაიცა ჩემთა მშო-
ბელთა და ჩემგან დაწერილი არს, განაღამცა მტკიცე იყო, რომე სატანუტროი
გამომ[ე]შალა.

ამის [შემდგომად], რაიცა ხუცესი კ ო რ ი დ ე თ ს არს, ხარებად [შემიო-
სებოდის]. თუ სახლსა შიგან ხუცესი არ იყოს და ვერ წირვიდეს, სატანუტრო-
სა [გარდაიკდიდეს]; [რომე]ლნიცა წირვიდნენ, რადმცა ვინ სთხოვდა?

კრულ-მცა არს ამისა მშლელი; და ვინ ლოცვასა დააკლოს, იგიმცა კრულია
ღმრთისა პირითა.

8

[1260—1280]. დაწერილი უან ჩიასძისა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი

[...] {დავიწერე} დაწერილი ესე თქუენ, ყოვლად წმიდასა ღმრთისმ[შო]-
ბელსა კ ო რ ი დ ე თ ი ს ა ს ა მე, უ ა ნ მ ა ნ ჩ ი ა ს ძ ე მ ა ნ — ამირსპა-
საპლისა ამირახორმან, მ[ას] უამ[სა], ოდეს პატრონისა ჩემისა, ამირსპასაპლისა
წყალობითა მქონდა {დ} უ რ ჩ ს ა მ[ამული] ორთავე მეფეთაგან: თუით და-
ვ ი თ მ ე ფ [ეთა მე] ფ ი ს ა გ ა ნ და ბ[ერძ]ენთა მე ფ ი ს ა გ ი ო რ -
გ ი ს ა გ ა ნ, {პატრონისა ჩ[ემ]ისა წყალობითა.

დ[ამ]იწუეს ღ ო ბ [იე]რთ ესე კ ო რ ი დ ე თ ი. მ[ას] უამ[სა], ოდ[ეს]ს
ოთხთაი წილეს და ეკლეს[ია] გატეხეს მე, უ ა ნ მ ა ნ - ვ ე მოვჰკიდე კელი და
ამვე ეკლესიასა დავდევე.

და შევსწირე შ ა ვ გ უ ლ ი ს ძ ე წმიდასა ღმრთისმშობელსა კ ო რ ი დ ე -
თ ი ს ა ს ა, ჩემისა სულისათუის და ჩემისა შვილისა ბეშქენისა სადღე-
გრძელოდ.

გავიკუეთე მარიამობა დღე სააღაპოდ. რაზომნიცა ხუცესნი იყუნენ, უამსა
წირვიდენ. სხუად, ეკლესიასა ჰკაზმიდენ ზეთით, სანთლით და ყავრით; და
სატრაპეზოსა ჩემსა, ბეშქენს სიცოცხლესა და გამარჯუებასა ულოცვი-
დენ.

შემიწირავს ყოვლით-ფერით, შეუვალად და უცილობლად.

და ვინცა შეუცვალოს შე-მცა-იცვალების რჯულისაგან ქრისტიანობისაგან, იუდას-მცა-თანა დაისაჯების და მის-მცა-თანა არს ნაწილი მისი, და ნესტორს და ოროგინეს-მცა-თანა არს ნაწილი მისი; და იგიმცა დიაც, რომელმან იოვანე ნათლისმცემელსა თავი მოჰკუთნა, და ღმერთმან ნუ-რათ სინანულითა ნუ შე-უნდვენეს.

მე, უ ა ნ ს ა ჩემითა კელითა დამიწერია, ნიშნად და ჰავეკლად.

9

[XII ს. დასასრ.] დაწერილი მურვანისა კორიდელთადმი

ქ. სახელითა ღმრთისათა. დაგიწერე ესე დაწერილი მე, მ უ რ ვ ა ნ თქუენ, სრულად კ ო რ ი დ ე ლ თ ა.

თ ი ხ ჩ ე თ ი დედისა ღმრთისადა შეეწირა მ უ რ ვ ა ნ ს და ა ბ ა თ ა ს ა. [ღ]ა თქუენ ნა[ქ]არეუად ვითა მექნებო[ღა]? და ვითა გარდასაჯდეველ[ი არ] იყ უ ამისათუის არაი გარდაგაჯდევიენე.

ფურცელი ამოკუთეილი იყო და არ[ა ეწე]რ[ა და გარდაგაჯდე]ვიენე.

აგილე თქუენგან სამსახური — ორმოცდა[ათი ბოტანატი] და ფურცლისა ამოკუთეათა გაგიშუი.

და თ ი ხ ჩ ე თ ი მოგეც მამულობ[ით]. {ვითა} მამული თქუენი, ეგრევე [ი]გი მამულ[ობით] {გკონდეს}; [თქუენ]სა ერდგულებასა შიგან ვინცა შეგე- [ცილოს, კრუ]ლია პირითა ღმრთისათა.

შემოგაგდე პირველ სამოცი, მაგრა ათი გაგიშუი და ორმოცდაათისა ბოტა- ნატისაი აგილე ჩემთუის, ჩემისა ცოლისათუის და საჯელისუფლ[ოდ ყოვლ]ა[დ- ფერად.

თ ი ხ ჩ ე თ ს [ე]ქუსისა კაბიწისა ნიგოზისაი შეეწირა და განალა ჰაგრევე იყო.

და ვინცალა-რაი [გარდაგაჯდევი]ნოს — თქუენნი-მცა ბრალნი და ცოდვანი [მას მოეკითხოს]-მცა, კ ო რ ი დ ე თ ი ს ა ღმრთისმშობელი ჰრისხავს.

დამტკიცებები:

1. ქ. ესე, ვი[თა ჩემითა] კელითა დამიწერია მე, მ უ რ ვ ა ნ [ჰაგრევე ვამ]ტკიცებ. ჩემნიცა-მცა ბრალნი და ცოდვანი უზღვიონ, ვინ ამისთუის სც[ვლი]დეს, უზღვიოს ღმერთმან.

2. ქ. ამა, პატრონისა ბრძანებისა, მე, ე ლ ც ა მამტკიცებელი ვარ.

10

[XII ს.]. დაწერილი თიხჩესი იოვანესა და გიორგისადმი

ქ. სახელითა ღმრთისადა. ესე დაწერილი მე, თ ი ხ ჩ ე დაგიწერე შენ იოვანე და გ ი ო რ გ ი ს — ი რ ე მ ე თ ი ს ა ჩემისა კერისა ნახევარი, ღმერთმან გიბედნიერენ თქუენ და თქუენთა მომავალთა.

დაიწერა გამგებლობასა იოვანე ფ ა ჩ უ შ თ ი ს ა ს ა, ტანუტრობასა კ ო რ ი დ ე ლ ი ს ა ს ა.

{ამისი მოწამენი არიან): დუ რ ჩ ე ლ ი ი ო ვ ა ნ ე, ტ ო ხ რ ი (?) თ ა ვ გ ო -
გ ი ს ძ ე პ ე ტ რ ე და ს რ უ ლ ა დ კ ო რ ი დ ე თ ი.

და ვინცა ესე დაწერილი შალოს, ზ დ რ ა ჰ კ ა ნ ი ზ ლ ო ს. და ესე არცა ევრე
იშალოს.

11

[XII ს.]. დაწერილი ივანე მათეშელისა ხუცეს მიქაილ კვირიკეს ძისადმი

ქ. სახელითა ღმრთისაითა და შუამდგომლობითა წმიდისა ღმრთისმშობე-
ლისაითა. მე, ი ვ ა ნ ე მ ა თ ე შ ე ლ მ ა ნ დ ა ვ ი წ ე რ ე მი ქ ა ი ლ ხ უ ც ე ს ს ა
კ უ ი რ ი კ ე ს ძ ე ს ა, მ ა ს ჟ ა მ ს ა, ო დ ე ს ფ ა რ ს მ ა ნ გ ა მ გ ე ბ ლ ა დ ი ყ ო —
შ უ ა ლ ე ლ ე თ ი, ი ვ ა ნ წ მ ი დ ა ს ა თ ა ნ ა რ ო მ ე ლ მი წ ა ი ყ ო, მ ის ი ნ ა ხ ე ვ ა რ ი
ნიგოზითა ვიყიდე; ვიბედნიერენ ღმერთმან.

ამას დაწერილსა მოწამენი არიან: ვ ა შ ა ნ ა ი, და ი ა ნ ე ს ა კ ო რ ი -
დ ე ლ ი, და თ ა დ ე უ ვ ი, და ნ ა დ ი რ ბ ე რ ი, და პ ე ტ რ ე, და ს რ უ -
ლ ა დ კ ო რ ი დ ე ლ ნ ი.

დაიწერა ნ ა დ ი რ ი ს ძ ი ს ა კ ე ლ ი თ ა.

და ვინცა ესე დაწერილი შალოს, ათი ბოტანატი ზლოს; და ესე გაგებულნი
პასრევე იყოს.

12

[XIV—XV სს.]. დაწერილი კალის კევის ერთობისა

წმიდისა კვირიკეს კ ა ლ ი ს ა თ ა უ ს დ ე ბ ო ბ ი თ ა და შუამდგომლობითა. და-
უწერეთ და დავდევით დაწერილი ესე, საერთო და საერთპირო, მტკიცე და
უქცეველი, რას გინდა ჟამისა შემოსრულობისათვის შეუცვალებელი, ამა პირსა
ზედა: რაც ჩუენისა მთისა საქმესა მოყვეს, რაი გინდა საქმე მოყვეს, გინდა ვინ
მოკუდეს, გინდა ვინ დაიკოდოს, გინდა ვინ გაიძარკოს, გინდა რა გინდა
დიდი და საშინელი საქმე მოყვეს, პირი და პასუხვისა გამცემი — წმიდა კვირი-
კე კ ა ლ ი ს ა და კ ა ლ ი ს ა კ ე ვ ი ე რ თ ო ბ ი ლ ი.

ღ ა მ ა ტ ე ბ ა II

ზრიზოლ წარმთელი

კორიდეთის ხელნაწერი და მისი ბარძნული მინაწერები

მეცნიერებაში კარგად ცნობილი ბერძნული კორიდეთის ოთხთავი, რომელიც IX ს. მიეკუთვნება, წარმოადგენს ერთერთ განძს საქართველოს მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებისას ტფილისში*.

საინტერესო ისტორიულ-ლიტერატურული თვალსაზრისით, არანაკლებ მნიშვნელოვანია იგი პალეოგრაფიული მხრივაც, როგორც არა ბერძნის, არამედ ქართველის კალმოდან გამოსული ბერძნული დამწერლობის საყურადღებო ნიმუში. ამით აიხსნება ზოგიერთი ასოს უცნაური, არამთლიანად ბერძნული, ფორმა, რომელთაგან ყველაზე ორიგინალურია ჯ-ასოს ფორმა. — იგი ძალიან მოგვაგონებს ქართულ ქ-ს. ამნაირადვე, უცებ გვეცემა თვალში ის ეგზოტური ელფერი. რომელიც ატყვია დამწერლობას მთლიანად აღებულს. მაგრამ, ამას გარდა, და იმ უამრავ ორთოგრაფიულ შეცდომათა გარდა, რომელიც ნათლად ამტკიცებენ მწერლის მიერ ბერძნული ენის ცუდ ცოდნას და ზოგჯერ ტექსტის პირდაპირ გაუგებრობასაც, მწერლის არა ბერძნული წარმოშობის შესახებ ერთი საგულისხმო დეტალიც ლაპარაკობს. მწერალი მეტად იშვიათად, მხოლოდ სპორადულად, იცავს ბერძნულ ხელნაწერებში მიღებულსა და გატარებულს სიტყვათა გადატანის წესებს. ეს წესები მისთვის უცხოა და ის ამჯობინებს იმ ასუს-ს მისდოს, რომელიც მის მშობლიურ ენაში არსებობდა და რომელიც იმაში გამოიხატებოდა, რომ გადატანისას სიტყვის დაყოფა ყოველ ასოზე, ხმოვანზე თუ თანხმოვანზე, ჩერდებოდა და უყურადღებოდ რჩებოდა სიტყვის მარცვლითი შედგენილობა. გადატანის ასეთი ხერხი უპირატესად ქართული ენისათვის არის ჩვეული და მას ქართულ ხელნაწერებში მუდმივად ვხედავთ. ყველაფერი ეს საეხებით შესაძლებლად ხდის ჩემს ვარაუდს, რომ კორიდეთის ოთხთავის მწერალი ქართველი იყო. ბერძნული ენის სუსტი ცოდნის-და მიუხედავად, მწერალი მაინც საკმარის იცნობდა ბერძნული დამწერლობის ასომთავრულ ტიპს, რომელსაც ის კიდევ იყენებს, სარგებლობს რა მრგვლოვანი ასომთავრულით ტექსტისათვის, და დახრილი ოვალურით — მარგინალური შენიშვნებისათვის; ამასთან, ასოების ფორმები ნათლად ლაპარაკობს IX ს. სასარგებლოდ, რა დროსაც უნდა მიეკუთვნოს ჩვენი ხელნაწერი.

* ამჟამად ხელნაწერი ინახება საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში; დაწერილებით იხ. აქვე, გვ. 8—12.

მაგრამ არც ამით ამოიწურება ხელნაწერის მნიშვნელობა. მის კიდებზე სხვადასხვა დროისა და შინაარსის ბერძნულ და ქართულ მინაწერთა მთელი რიგია, რომელნიც საინტერესონი არიან როგორც ენობრივი, ისე ყოფითი მხარეებით; ქართული მინაწერების გარჩევასა და მათ შეფასებას აკად. ნ. ი. მარმა სპეციალური, სამაგალითოდ შესრულებული ნაშრომი¹ შესძლენა. რაც შეეხება ბერძნულ მინაწერებს, მათ ისეთი ბედნიერება არ ხვდა, როგორც ქართულს. თუმცა მათი რაოდენობა, მართალია, უკანასკნელისაზე მცირეა, მაგრამ მნიშვნელობით მათ არ ჩამოუვარდება. სრულად ისინი გამოაქვეყნა პასტორმა ბერამანმა, 1913 წ. ლადფიგში გამოშული კორიდეთის ოთხთავის ცნობილს, მეცნიერ პროფ. გრეგორისთან ერთად შესრულებულ, გამოცემაში². მაგრამ, დემიფრებისას დამწებელი უამრავი შეცდომებისა, არასწორი დასკვნებისა, თვითნებური, არაფერზე დამყარებული, კომბინაციების გამო, ეს პუბლიკაცია, რამდენადაც საქმე მინაწერებს ეხება, კარგ გამოცემად არ შეიძლება იქნას ცნობილი. ამნაირადვე, გამოცემის იმ ნაწილშიც, რომელიც ხელნაწერის პალეოგრაფიულ აღწერას ეხება და რომელიც პროფ. გრეგორის ეკუთვნის, უყურადღებოდაა მიტოვებული ისეთ საკითხთა რიგი, როგორცაა: აქცენტუაციისა, ინტერპუნქციისა, ხელნაწერის მოწყობილობისა და სხვა მსგავსი საკითხები, თუმცა ხელნაწერი არამცირე მასალას იძლევა, რომელსაც ამ საკითხებში ჩვენს ხელთ არსებულ ცნობებში ზოგიერთი დამატებები შეაქვს. არ შეიძლება ავრეთვე დავეთანხმით პროფ. გრეგორის ცალკეულ დანასკვნს, სხვათაშორის, ხელნაწერის მის მიერ დათარიღებას, რომელიც ემყარება ზემოთნაჩვენები ერთერთი ბერძნული მინაწერის არასწორ გარჩევას ბერამანის მიერ.

ყველაფერი ეს ერთად აღებული, აგრეთვე ის ფაქტი, რომ კორიდეთის კოდიკო განავრცობს დასავლეთ-ევროპელ მეცნიერთა ყურადღების მიპყრობას და ახალ ნაშრომთა ობიექტი³, საკმაო საფუძველია ჩემი შრომის გამოქვეყნებისათვის.

მთელი ჩემი ნაშრომი მთლიანად 6 თავისაგან შემდგარ კომპლექსს წარმოადგენს: 1) ხელნაწერის ისტორია, 2) ხელნაწერისა და მისი მოწყობილობის აღწერა, 3) წერის დრო, დამწერლობა და მწერალი, 4) ასპირაცია, მახვილი, აპოსტროფი და ინტერპუნქციის სისტემა, 5) ხელნაწერის შინაარსი და მისი ადგილი „ახალი აღთქმის“ სხვა ნუსხებს შორის, 6) ბერძნული მინაწერები: ტექსტი და კომენტარები.

პირველ 5 თავში ყველა ზემოაღნიშნული საკითხის გარჩევის შემდეგ. VI თავში გადავდივარ ხელნაწერის არეებზე სხვადასხვა დროს დაწერილი 9 ბერძნული მინაწერის ხელახალ გამოცემას, გარჩევასა და კომენტარებაზე.

პირველი მინაწერი (ფ. 72v), შეტანილი X ს. კორიდეთის სავანის წინამძღვრის მთავარ მამის მიხეილის ხელით, შემდეგი შინაარსის 4 სტრიქონს შეიცავს:

[1]. ჩვენ, ცოდვილნი და შეიწრებულნი, კორიდეთის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის (სავანის) წინამძღვარი, მთავარმამა მიხეილი, მამა ჩემი სტეფანე და შვილი მისი“.

¹ Известия Имп. Академии Наук, 1911, 211 და შემდ....

² Beertman und Gregory, Die Koridethi Evangelien 038, Leipzig, 1913.

³ შუა. მაგ. Kirsopp Lake—Robert P. Blake, The text of the Gospels and the Koridethi-Codex (The Harvard theological Review, v. XVI, № 3, July, 1923, 269—286).

მინაწერიდან არ ჩანს, ეს პირები თავის თავს „შეიწრებულებს“ რატონ უწოდებენ.

ამ მინაწერის ცოტა ქვემოთ მოდის მეორე, რომელიც XI ს. უნდა დათარიღდეს და რომლის შინაარსი ეხება საეპიკო გარიგებას მღვდელ გრიგოლსა და ორ სერიტოპულს, იოანესა და კვირიკეს, შორის.

[2]. „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. მე, მღვდელმა გრიგოლმა, იოანე და კვირიკე სერიტოპულოები ხვანვიყიდე სამონასტრო ადგილმამული (μειτόριον) და ფასად მივეცი ორა სრულფასოვანი ბოტანატი, ზემოდასახელებულ (sic) მოწმეთა თანადასწრებით, მთავარ მამის ხუცესის იობისა და მარკოზის და ხუცესის მიხეილისა და კვირიკესი და მატესეს თანდასწრებით ცებას კურცეკის. მოწმეთა ხელმოწერა“.

ეს საინტერესო მინაწერი წარმოადგენს რომელიღაც ადგილ-მამულის სყიდვის აქტს, რომელიც წინათ (კორიდეთის?) მონასტერს ეკუთვნოდა, და აწ, ალბათ, მის ხელახლა შესყიდვაზეა ლაპარაკი. ამის სასარგებლოდ სომ არ ლაპარაკობს როგორც ის გარემოება, რომ მსყიდველი (მონასტრის წარმომადგენელი?) არის მღვდელი, აგრეთვე ისიც, რომ რიგი მოწმეებისა მღვდლები არიან? აქტის სიმტიკიცისათვის და ყოველგვარი შესაძლებელი გაუგებრობის თავიდან ასაცილებლად, სყიდვა წარმოებს მოწმეთა რიგის თანადასწრებით, რომლებზედაც ნათქვამია, რომ მათ „ხელი მოაწერეს“, რა თქმა უნდა, იმ ნასყიდობის წიგნის დედანზე, რომელიც მისცეს გამყიდველსა და მყიდველს.

ძირითადი საბუთის შესანახ ადგილად კი, თავისებურ ნოტარიალურ ბიუროდ, თვით ხელნაწერი გვევლინება, რომლის გვერდებზედაც შეტანილია საბუთი. კერძოული მხარეებიდან კი, რომლებსაც ყურადღება უნდა მიექცეს და რომლებიც ბერძანმა ვერ გაიგო და არასწორი დეშიფრების საფუძველზე არასწორი დასკვნები გააკეთა, საგულსხმთა ორი „სრულფასოვანი ბოტანატის“ ხსენება, ბიზანტიელი იმპერატორის ნიკიფორე ბოტანატის სახელით წოდებული მონეტისა, რომელიც იმ დროს საქართველოში გავრცელებული იყო.

ამგვარად, მეორე მინაწერი გამოირჩევა თავისი წმინდა-საქმიანი ხასიათით და მას გადაყვევართ სამონასტრო ინტერესების სფეროში, სამონასტრო საკუთრების მომრგვალების სფეროში. პირიქით, მესამე მინაწერი (ფ. 132v) წარმოადგენს უბრალო შენიშვნას მომლოცველის ან მოგზაურისას, რომელმაც თავისი სახელი წაკითხულ ხელნაწერში შეიტანა, როგორც კორიდეთის ღვთისმშობლის ეკლესიაში არსებულ ადგილობრივ საუნჯეში:

[3]. „მე, ცოდვილმა მათემ, მოგზაურმა(?) და ყარბამა, ვიხილე ესე წმინდა სავანე ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლისა, კორიდეთში (რომ არის), რომანიის კეთილ(?)ყოფელის, ანდრონიკე მეფის დროს“.

ამ მინაწერში, მისი ყოფითი მნიშვნელობის გარდა, მეტად საინტერესოა ენობრივი თვალსაზრისით ბუნდოვანი სიტყვა **δαισις**, რომელიც აქამდე არსად არ შეგვხვებოდა. ამ სიტყვის გარკვევას ისახავს მიზნად ჩემ მიერ მინაწერის კომენტარიებში მოთავსებული შენიშვნა პროფ. პ. ვ. ერნსტეტისა, რომელიც იმ დასკვნამდე მიდის, რომ სიტყვა **δαισις** (შეად. **δαισις** —

Trasegssel) ნიშნავს „მოგზაურს“. რაც შეეხება ანდრონიკე მეფეს, მასში უნდა ვიგულისხმოთ ტრაპეზონელი იმპერატორი, ანდრონიკე I გიღონი (1222—1235) და არა ბიზანტიელი იმპერატორი ანდრონიკე კომნენი (1183—1185), მით უფრო, რომ ასოთა მოხაზულობა XIII ს. სასარგებლოდ უფრო ლაპარაკობს. მაგრამ ვინც არ უნდა ვიგულისხმოთ ამ ორ იმპერატორთაგან, საყურადღებოა ბერძენი იმპერატორის ხსენება. ეს ხსენება ხომ არ მიუთითებს იმაზე, რომ ტაო-კლარჯეთში, ე. ი. იმ საზღვრებში, სადაც კორიდეთი მდებარეობდა, ბერძნული გავლენა (ტრაპიზონის იმპერიის გავლენა?) ჯერ კიდევ XIII ს. შეიგრძნობოდა გარკვეული ოდენობით.

და კვლავ სხვა გარემოში გადაყვევართ მეოთხე მინაწერს. ვილაც, წერაკითხვის ნახევრადმცოდნე ღვთისმლოცველი საღუნე, თავისთავისა და ვილაც ლაზარესთვის ღმერთს წყალობას შესთხოვს:

[4]. „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა [წმიდისათა]. მე, საღუნე, შემიწყალე, უფალო, და ლაზარე“.

რაც შეეხება მინაწერის დეშიფრებას, ბეერმანს იგი მაინცდამაინც არ ემარჯვება. მას ვერ ჯაუგია, რომ *σάμηνυ* სიტყვაში მას საკუთარ სახელთან აქვს საქმე და სხვდასხვანაირი კომბინაციების გზით ბეერმანი მისგან მთელ ფრაზას ადგენს, რომელიც არავითარ აზრს არ იძლევა, და ამგვარად მინაწერის მთელ აზრს ამახინჯებს.

მეოთხის საპირისპიროდ მეხუთე მინაწერში იურიდიული ხასიათის საბუთთან გვაქვს საქმე, საბუთთან, რომელიც შედგენილია კორიდეთის ეკლესიის ინტერესების გამოსახატავად მთავარამამის და წინამძღვარ მიხეილის, ეგების სწორედ იმისი, ვინც პირველი მინაწერი შეადგინა, ქალის მიერ:

[5]. „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. ესე განვაგე მზითვის ჩემისა გამო მე, მთავარამამა მიხეილის, წინამძღვრის, ქალქა [რომელიც] დავრჩი უშვილო(?). მტკიცე ყოს ღმერთმან (მონასტრისთვის?) შეწირული ადგილი მამისა ჩემისა, ზემოთ ერთი დღისა საყანე რომელსაც მე ვწირავ კორიდეთის ეკლესიას. და ნურავისმცა ხელეწიფების განკარგულებისა ჩემისა ცვალება. ზეობასა უფლისა ჩუენისა იმპერატორის ფოკასი, თვესა თებერვალსა, ინდიქტიონსა 8. დაიწერა ხელითა მთავარამამის მიხეილ ჭილანისისათა“.

მოყვანილი მინაწერი (ფ. 140v) მრავალმხრივ არის საინტერესო და მნიშვნელოვანი. უწინარეს ყოვლისა იგი ზედმიწევნით დათარიღებულია იმპერატორის ნიკიფორე ფოკას მეფობის ერთერთი წლით, რა წელსაც ხდება 8 ინდიქტიონი, ე. ი. 965 წლით. ეს დათარიღება ბიზანტიელი იმპერატორის მეფობის წლით სკამაო სინცხადით ამტკიცებს, რომ ტაო-კლარჯეთის მცხოვრებთა თვალში უკანასკნელი მათი მფლობელი იყო, ანუ, სხვანაირად, ბიზანტიის გავლენა და ხელისუფლება იქ გარკვევით შეიგრძნებოდა. შემდეგ, რაც შეეხება მინაწერის შინაარსს, ისიც საკმაოდ საინტერესოა. ჩვენს წინაშეა მთავარამამის მიხეილის ქალის განგებულება მისი მზითვისა და მისი მამის მიწის საკუთრების გამო. ერთსაცა და მეორესაც, როგორც დავინახეთ, იგი კორიდეთის ღვთისმშობლის ეკლესიას სწირავს, ე. ი. ჩვენ თითქოს ანდერძისა და თითქოს შეწირვის აქტის

წინაშე ვდგავართ. მაგრამ, საბუთის პრიმიტიული გაფორმების წყალობით, მასში ბევრი რამ ბუნდოვანი რჩება და, რაც განსაკუთრებით უცნაურია, შიგ შემწირველის სახელი არ არის: იგი გვევლინება უბრალოდ, როგორც თავისი მამის, კორიდეთში, ალბათ, კარგად ცნობილი მთავარმამის, მიხეილის ქალი. დაბოლოს, ბუნდოვნებას თან ერთვის ენის უსწორობა და რამდენიმე სიტყვა, რომლის სწორი განმარტება ჳირს. და მაინც, მინაწერი სავსემ ცურაღლების ღირსია, ჳერ ერთი, როგორც გარკვეული თარღის მქონე და, როგორც X ს. შუა წლების ყოფის დამახასიათებელი ძეგლი, რომ არაღვრი ვთქვათ მის ენობრივ მხარეზე, შეად., მაგ., **Φαλαργου-ს** (= **Φαλαργαυ-ს**) დაწერილობა ახალბერძნულ **Φαλαργαυ-ს**.

გადავღვიართ მეექვსე მინაწერზე, ფ. 155v:

[6]. „ნიშანი კირიკოპულო მიხეილისა. ნიშანი კორიდელისასა. ნიშანი მიხეილის მძისწულის პეტრესი. სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. მათ (ე. ი. სამმა ზემოხსენებულმა პირმა) ბუღუს მეოხებით, მეგალოსტრატის ადგილი, მისი მეოთხელი ნაწილი, ვადმომცან მე, მთავარმამა ხუცეს ივანესა და მის ძმასთან ერთად. ღმერთმან და წმინდამან ღვთისმშობელმან კეთილად აქციონ თავისთავი (= თქვენთვის) და რომელმანცა ისურვოს (ნებისა თქვენისა) დარღვევა, ნუმცა ეზიარების ღმერთსა“.

მინაწერი — მისი დაწერის დრო XII ს. — თავისი ფორმითა და შინაარსით, გამარტივებული სქემის მიხედვით შედგენილი შეწირვის აქტია. შეწირული საგანია მეგალოსტრატის ადგილ-მამულის მეოთხედი ნაწილი. გადაცემა ხდება ვინმე ბუღუს მეოხებით. შეწირულის მიმღებად კი გვევლინება დაუსახელებელი ვინმე, და შემდეგ მთავარმამა ივანე და მისი ძმა. შემწირველი სამია: ორი კირიკოპულო, მიხეილი და პეტრე, და კორიდელისი. აქტის დასაწყისში დასმულია „sigma“ — საჩუქრის შემწირველი პირების ნიშნები⁴. ძნელი სათქმელია, არის თუ არა კერძო პირთათვის შეწირვა სინამდვილეში არაპირდაპირი ჩუქების აქტი კორიდეთის სავანისათვის, რომლის არაოფიციალური წარმომადგენლებიც ეს პირები არიან, თუმცა ასეთი ფაქტის შესაძლებლობა ვამორიცხებელი არ არის. რაც შეეხება მინაწერის ენობრივ მხარეს, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია უკანასკნელის მიერ მოცემული ფორმა **αυψαος** (= **αυψαος**), სადაც სიტყვის შუაშია **i** — ბგერა, რომლის არსებობა ამ სიტყვაში მრავალჯერ დასტურდება მოგვიანებული ხანის ძეგლებით, ქრისტიანული წარწერებით დაწყებული, როგორც ამას პროფ. პ. ვ. ერნსტელტი აღნიშნავს. შეად. ახალბერძნული **αυψι**.

მეშვიდე მინაწერში, ისევე როგორც მეოთხეში, ჩვენ კვლავ გვაქვს უბრალო და გულუბრყვილო მიმართვა ღვთისადმი, და აგრეთვე თავისი თავის რწმუნება საკუთარი სულის წარწყმედისაგან დაცვის აუცილებლობაში. ეს X—XI ს. მინაწერი, 174 ფ. კიდეზე, შემდეგია:

[7]. „მე ვაკურთხებ, მეუფე უფალო, გადაწყვეტილებასა შენსა! იკითხე კარგად, ისწავე ღვთისმოშიშობა და ნუ წარიწყმედ სულსა შენსა“.

⁴ იხ. Ф. И. Успенский и В. Н. Бенешевич, Византизм и 55 და შემდგ... (Гос. Публ. Библиотека в Ленинграде. Серия V: Orientalia № 2. Ленинград, 1927).

ენობრივი თვალსაზრისით მინაწერი საინტერესოს არაფერს შეიცავს, მაგრამ მინც იძლევა საკმაოდ იშვიათად ხმარებული *ჯახა* (წარწყმედა) ზმნის მავალით; ბეგრმანმა ვერ გაიგო მინაწერის დასასრულის აზრი, კერძოდ, ვერ გამოიცნო ზმნის ფორმა, და იგი მთელ ტექსტს აბსოლუტურად შეუძლებელ განმარტებას აძლევს.

ბეგრმანის ვერც მერვე მინაწერის (ფ. 197v) დეშიფრების ცდას ჩავთვლით უფრო მოხერხებულად. ეს მინაწერი დამწერლობის მიხედვით X ს. მიეკუთვნება, და ჩემი აზრით, როგორც ყოფის, ისე ენობრივი თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობისაა. თარგმანში მას ასეთი სახე აქვს:

[8]. „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. ჩვენ, სამო სოფელი, საზღვრებისა და ხე-ტყის საკითხის გამო შევიყარენით მღვდელნი და მამასახლისნი (οι κληρικοι και οικονομοι) და ღვთისა და ჭეშმარიტების შიშით გადაწყვეტიტო ოსმალის მიწის ნაკვეთის შესახებ ღვთისა და მის წმინდანთა წინაშე სირუჟო არა ვთქვათ. ქვემოთ წყლის ნაპირს ღვთის წმ. გიორგისა და პატიოსანი, ქვემოთ საზღვრიდან მოყოლებული წმ. გიორგისა ჯვრამდე ზემოთ, და ზემოთ ჩასმულია წმ. გრიგოლ, არქესტრატეგოსი, დიდი ქვა. ცალკე ფსიფიმა და სახელდებული მეტოქეები. არ არის (მიჯნის ნიშანი) მეზობელი სოფლის დურჩას არეში, რომელსაც ნოქალენეთის ტყის გამო დაეა აქვს ოლოლობასკესის ორ მიწისმოქმედთან, მიხეილ ფანისთან და იოანე ოჩაკასთან. უსამართლოთა მათ სანდო მოწმენი იშოვეს, დამოწმებულნი იმისა, რომ თეთრი მდინარეც (საზღვრად?) დაედგინოს, მაგრამ მათაც ფართობის ნაგლეჯიც კი ვერ წაიღეს. სიცრუე მოპოებული არ იყო (sic). ვინაც (გადაწყვეტილება) დაარღვიოს, ღმერთსამცა ნუ ეზიარების“.

მინაწერში რიგი ბუნდოვანი ადგილებისა და მიუხედავად, ცხადია, რომ იგი შეიცავს ცნობას მიწის ნაკვეთებისა და სატყეო ადგილ-მამულების საზღვრების გამო დავით გამოწვეული ადგილობრივი დათვალეიერების შედეგის შესახებ. წარმოდგენილია სამი სოფელი: კორიდეთი, ოსმალი და დურჩა. მინაწერში კორიდეთის შესახებ პირდაპირ არ არის ლაპარაკი, იხსენიება მხოლოდ მისი ოსმალის მოსაზღვრე სამონასტრო ადგილ-მამულები (მეტოქეები). მთავარი ყურადღება ოსმალისა და დურჩასადმი მიპყრობილი.

პირველის მიმართ ირკვევა სამიჯნო ჯვრის (resp. ქვის) არსებობა ქვემოთ მდინარესთან, ალბათ, იმ უბნის საზღვრებში, რომელზედაც ოსმალი თავის პრეტენზიებს აცხადებდა. სამიჯნო ჯვარი დურჩას არა აქვს და ტყის გამო დაეა აქვს ორ კერძო პირთან: ეს პირები თავის სასარგებლოდ საზღვრების დადგენას იქ ცდილობდნენ, სადაც ეს საზღვრები არ იყო (შეად. გამონათქვამი: „იშოვეს უსამართლოთა მათ“). მინაწერის მთავარი ინტერესი „ჯვრების“ ხსენებაში მდგომარეობს, რომლებიც მიჯნის ნიშნის როლს თამაშობენ. უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ, ალბათ ქვის, ჯვრებს (შეად. გამონათქვამი: „დიდი ქვა“) ზოგჯერ ზედ წმ. გიორგის გამოხატულება ჰქონდათ, რის გამოც ისინი იწოდებოდნენ „წმ. გიორგის ჯვრებად“ ან უბრალოდ, „წმ. გიორგიდ“. რა თქმა უნდა, ისინი არა სავსებით ჯვარისებრი ფორმის, არამედ დაუმუშავებელი ქვის ლოდებიც (შეად. „დიდი ქვა“) შეიძლება ყოფილიყვნენ. ყოველ შემთხვევაში, ეს „ჯვრის ქვები“, არ შეიძლება დაეუკავშიროთ, როგორც, მაგ.: ამას ბეგრმანი ჩადის, ქვის

კვარცხლბეკიან წმ. გიორგის მოკვდილი ხატით შემკულ უზარმაზარ ხის ჭერებს, რომლებიც, სხვათაშორის, სვანეთის ეკლესიებში გვხვდება. სამაგიეროდ, ისინი შეიძლება დაუუკავშიროთ „ჭვრის ქვებსა“ და „ქვებს“, რომლებიც ქართულ სამიჯნო აქტებშია მოხსენებული, როგორც „სამიჯნო ნიშნები“. შეად. „დასტურლამალი“, პ. უმიკაშვილის გამოცემა, გვ. 37, რაზედაც პროფ. ი. ა. ჯავახიშვილმა მიმითთა.

მინაწერი არანაკლებ საინტერესოა ენობრივი მხრითაც. მასში გვხვდება პონტოს დიალექტის ფორმები, ერთი ფორმაც კაპადოკიის დიალექტიდან, და საზოგადოდ ის, ისე როგორც სხვა მინაწერები, საგულისხმო წარმოდგენას გვაძლევს იმ სასაუბრო ბერძნულ ენაზე, რომელიც X—XI ს. ტაო-კლარჯეთში გავრცელებული ყოფილა.

გარჩეულ ყველა მინაწერთაგან სრულიად განმარტოებით დვას გურგენ კომესის მიერ შეტანილი X—XI სს. მეცხრე მინაწერი (ფ. 249v). ყოველდღიური ცხოვრებისა და მისი ინტერესების წრიდან, რომელთა შორის კორიდეთის საეპისკოპოსოს ინტერესებს არამცირე ადგილი უჭირავს, მას ვადაუყვევართ სხვა გარემოში. ბეერმანის მიერ ცუდად წაკითხულსა და უცნაურად დასახიჩრებულ მინაწერს, სინამდვილეში შემდეგი სახე აქვს:

[9]. „მე, გურგენ კომესი, ტეფრიკის ტაქსიარქიიდან, მოვედნი ციხესა პავლიკიანთასა(?), სიმაგრესა ჩხიეთსა, მიმდინარე ინდიქტიონს [.] თვესა მარტსა“.

ისტორიული ფაქტების დაახლოებისა და კომპინაციების საფუძველზე, მე ჩემს ნაშრომში, მინაწერის კომენტარებში, ვცდილობ დავამტკიცო, რომ ჩვენი მინაწერის გურგენი, კლარჯეთის ბაგრატიანიან გურგენთაგან, უნდა ვიცნათ იმ გურგენად, რომელიც ქართველთა და აფხაზთა მეფის ბაგრატ III კურაპალატის შიერ ციხეში იყო შემწყვედელი და პატიმრობაში მოკვდა 1012 წ.

ჩემ მიერ მოყვანილი საბუთები შემდეგში გამოიხატება. ჩვენი მინაწერის გურგენი კომესის ხარისხს ატარებს, მსახურობს ბიზანტიის ჯარში, იქ თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს და ბიზანტიის სამფლობელოებიდან, ტეფრიკიდან, მოდის ბიზანტიის გავლენის სფეროში მყოფ კლარჯეთში, ჩხიეთის ციხეში, ე. ი. ის ბიზანტიის მხარეზე დვას, ის ბიზანტინოფილია. უნდა ვიფიქროთ. რომ კავშირი ბიზანტიასთან და ბიზანტინოფილობის გარკვეული ოდენობა ბაგრატის მიერ წარტყვევნილ გურგენ კლარჯსაც უნდა ჰქონოდა. ეს რომ არა ყოფილიყო, მისი შვილი დემეტრე, თავისი მამის დატყვევების შემდეგ ბიზანტიაში, იმპერატორ ბასილთან არ გაიქცეოდა (იხ. Такайшвили, Жизнь и известия о Багратидах, 160—161, 57) და ბასილის მემკვიდრე, კონსტანტინე VIII, არ ეცდებოდა ქართულ ტახტზე ბაგრატ III შვილიშვილის, ბაგრატის, ადგილას 1027 წ. დემეტრე აეყვანა. რათა საქართველოზე, კერძოდ კლარჯეთზე, ბიზანტიის გავლენა აღედგინა.

თუ ჩემი მოსაზრებები სწორია და თუ ჩვენი მინაწერის გურგენ-კომესი და გურგენ კლარჯი ერთიდაიგივეა, მაშინ ჩვენი მინაწერი ჯერ კიდევ გურგენის აყვავების ხანაზე მიგვიითთებს, როდესაც ის, ბიზანტიელი დიდებული, შშობლიურ კლარჯეთში ჩამოდის და გუმანი არა აქვს იმისა, რომ მას დალუპვა უქადის, მაშინ როდესაც ქრონიკა მის ტრალიკულ დასასრულს მოგვითხრობს.

ასეთია ზოგადად მინაწერთა შინაარსი. ისინი ისტორიული და ყოფა-ცხოვრების თვალსაზრისითაც საგრძნობ ინტერესს წარმოადგენენ. მაგრამ ისინი ენობრივი მხრითაც მნიშვნელოვანი არიან და სავსებით ღირსნი, რომ სპეციალისტებმა მათ სწორედ ამ მხრივ მიაქციონ ყურადღება. მაშინ, მრავალი, რაც მე მინაწერთა გარჩევისას გამომეპარა და მრავალი, რაც მე ჯეროვნად ვერ შევაფასე, ან სწორად ვერ გავიგე, სავსებით შეესებულ იქნება, მით უფრო, რომ მინაწერები ავტორთა არასაკმარისი განვითარებისა და განათლებისგან წარმომდგარ სიძნელეებს მრავლად შეიცავენ; ეს ავტორები ორთოგრაფიაზეც მუდამ მწყურალად არიან და ხშირად უცოდინარობის გამო თავისი აზრი ნათელი და გასაგები ფორმით ვერ გამოუთქვამთ.

ს ა ძ ი მ ბ ლ ე მ ი

ა. პირთა სახელები

აბათა მეუღლე მურვან (I)-ისა 2; მან შესწირა თიხნეთი კორიდეთის ღმრთისმშობელს 9

ბეჭა ძისწული ბეშქენ (I)-ისა 3; შვილი მურვან (II)-ისა, მოწმე და მამტიცებელი მიქაელ ზუცესის ძისადმი მურვან (II)-ის მიერ მამულის შეწირულების დაწერილისა 4

ბეშქენ შვილი ჟან ჩიას-ძისა 8

ბეშქენ (II) ძისწული ბეშქენ (I)-ისა, მან „განაცხოველა“ და დაამტიკა კორიდელ ზუცესთადმი სატანტრო ღრამის „გაშეების“ დაწერილი ბეშქენ (I)-ისა 3; კორიდლებს დაუწერა ახალი ბეგერის დადების დაწერილი 4; კორიდელ ზუცესებს დაუწერა სატანტრო დაწერილი 7

ბეშქენ (I) კორიდელ ზუცესებს „გაუშუა“ სატანტრო ღრამად; მისი სძალია ზუაშაქი, ძისწულია ბეჭა 3

გიორგი ბერძენთა მეფე 8

გიორგი მას და იოვანეს თიხნემ დაუწერა ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევარი 10

გიორგი ძე ზუცისა, შეწირა ვენახი კორიდეთის ღმრთისმშობელს 1

დავით მეფე 8

დოლისყანელი სტეფანე იხ. სტეფანე დოლისყანელი

ღურჩელი იოვანე იხ. იოვანე ღურჩელი

ელი მამტიცებელი მურვან (III)-ის დაწერილისა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი 9

ვაშანია მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ზუცესისადმი 11

თაღეუვი მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ზუცესისადმი 11

თავგოვისძე პეტრე იხ. პეტრე თავგოვისძე თევდორე ძმა გიორგი ზუცის ძისა, რომელმაც კორიდეთის ღმრთისმშობელს შესწირა ვენახი 1

თიხნე ირემეთს მისი კერძი მამულის ნახევარი დაუწერა იოვანეს და გიორგის 10

იანესა კორიდელი მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ზუცესისადმი 11

ივანე მათეშელი მიქაელ ზუცეს კუირიკეს ძისაგან იყიდა შუალეული — ივან-წმიდასა თანა მიწა ნიგოზით 11

იოვანე მას და გიორგის თიხნემ დაუწერა ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევარი 10

იოვანე მისი შვილია მიქაელ ზუცესი, რომელსაც მურვან (II) მისცა მისივე კერძი მამული 4

იოვანე ღურჩელი მოწმე თიხნეს დაწერილისა იოვანესა და გიორგისადმი ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევარს შესახებ 10

იოვანე ნათლისმცემელი 8

იოვანე ფაჩოტი მის გამგებლობაში დაიწერა დაწერილი თიხნესი იოვანესა და გიორგისადმი ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევარის მიცემის შესახებ 10

იულა 8

კარიკე (წმ.) 12

კორიდელი იანესა იხ. იანესა კორიდელი

კუირიკე მისი შვილია მიქაელ ზუცესი, რომლისგანაც ივანე მათეშელმა იყიდა შუალეული — ივან-წმიდასა თანა მიწა ნიგოზით 11

მათეშელი ივანე იხ. ივანე მათეშელი

მარკოზ ზუცესის შვილი, იგია მამის მამი მიქაელ ზუცესის იოვანეს ძისა 4

მიქაელ ზუცესი, მას მოუკვდა ცოლი — ტეი ზუცისა ასული 5; იოვანეს ძე, მისი მამის მამი მარკოზ ზუცესის შვილი იყო, მურვან (II) მას მისცა მისივე კერძი მამული 4

მიქაელ ზუცესი, ძე კუირიკესი, მისგან იყიდა ივანე მათეშელმა შუალეული — ივან-წმიდასა თანა მიწა ნიგოზით 11

მურვან (I) მან და აბათამ კორიდეთის ღმრთისმშობელს მოახსენეს თიხნიური პარ-

ტახტი 2; მათ კორიდეთის ღმრთისმშობელს შესწირეს თიხეთი 9

მურვან (II) მამა ბექასი 4; მიქაელ ხუცესს იოვანეს ძეს მისცა მისივე კერძი მამული 4

მურვან (III) მისი პაპა მურვან (II), იგი ამტკიცებს მურვან (II)-ის მიერ მიქაელ ხუცესისადმი შეწირულ მამულს 4; მისი მამაა ბეშქენ (II), ამტკიცებს ბეშქენ (II)-ის დაწერილს კორიდელთა ბეგარის „გაშუების“ შესახებ 6; განაზღვა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი მურვან (I)-ის და აბათას მიერ თიხეთის შეწირულების დაწერილი 9; ამტკიცებს თავის დაწერილს კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი თიხეთის შეწირვის შესახებ 9

ნადირბერი მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილის მიქაელ ხუცესისადმი 11

ნადირისძე დამწერი ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ხუცესისადმი 11

ნესტორ და ოროგინე 8

ოროგინე (ნესტორ და ოროგინე) 8

პეტრე მოწმე ივანე მათეშელის დაწერილისა მიქაელ ხუცესისადმი 11

პეტრე თავგოგისძე მოწმე თიხეთს დაწერილისა იოვანესა და გიორგისადმი ირემეთს მისი კერძი [მამულის] ნახევრის მიცემის შესახებ 10

ჟან ჩიასძე ამირსპასაქლის ამირაბორი, მისი შვილია ბეშქენი, მეფეთაგან აქვს მამული ღურჩს, ლობიერთ დაუწუეს კორიდეთი, გატეხეს ეკლესია და წაუღეს ოთხთაეი, რომელიც მან უკანვე დააბრუნა, კორიდეთის ღმრთის-

მშობელს შესწირა შევეჯლის-ძე, საალაქედ „გაიუეთა“ მარიამობა დღე 8

ბტეფანე დოლისხანელი დამწერი კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი გიორგი ხუცის ძის მიერ ეენახის შეწირულების დაწერილისა 1

ტიო ხუცესი, მისი ასული იყო მიქაელ ხუცესის ცოლი 6

ფარხმან მისი გამგებლობის დროს ივანე მათეშელმა მიქაელ ხუცესის ძისაგან იყიდა შუალელეთი — ივანწმიდასა თანა მიწა ნიგოზით 11

ფარქოტი იოვანე იხ. იოვანე ფარქოტი

ღობიერი მათ დაუწუეს ჟან ჩიასძეს კორიდეთი, გატეხეს ეკლესია და წაუღეს ოთხთაეი 8

უთოლე არსლან შვილი მურვან (III)-ისა და შვილისშვილი ბეშქენ (II)-ისა, ამტკიცებს თავისი პაპისა და მამის ბრძანებას კორიდელთა ბეგარის გაშუების შესახებ 6

შავგულიძე იგი შესწირა ამირსპასაქლის ამირაბორმა ჟან ჩიასძემ კორიდეთის ღმრთისმშობელს 8

ჩიასძე ჟან იხ. ჟან ჩიასძე

ხუაშაი სძალი ბეშქენ (I)-ისა, მისი ხუაიშინი „გაუშუა“ ბეშქენ (I)-მა კორიდელ ხუცესებს სატანტრო დრამა 3

ბ. ბეობრაზვიული სახელები

ღურჩი მამული ამირსპასაქლის ამირაბორის ჟან ჩიასძისა, რომელიც მას აქვს მეფეთაგან 8

თიხეთი კორიდეთის ღმრთისმშობელს შეწირეს მურვანმა და აბათამ 9; იგი ხელმოკრედ მამულობით მისცეს კორიდეთის ღმრთისმშობელს მურვან (III)-მ და ელიმ 9

თიხიფური პატრატტი კორიდეთის ღმრთისმშობელს შეწირეს მურვანმა და აბათამ 2

ივანწმიდა მის თანა არის მიწა შუალელეთი, ნიგოზით, რომელიც ივანე მათეშელმა „დაუწერა“ მიქაელ ხუცესს კუირიყეს ძეს 11

ირემეთი თიხეთს კერძი [მამული], რომლის ნახევარი მან „დაუწერა“ იოვანეს და გიორგის 10

კალა 12

კალის ქევი 12

კორიდეთი 7, იგი დაუწუეს ლობიერთ ჟან ჩიასძეს 8, სრულად კორიდეთია მოწმე თიხეთს დაწერილისა იოვანესა და გიორგისადმი 10

შუალელეთი ივანწმიდასა თანა მიწა ნიგოზით, რომელიც იყიდა ივანე მათეშელმა მიქაელ ხუცესისაგან 11

ბ. ბერმინები და საბნები

ამენ 8

ამირაბორი ამირსპასაქლისა 8

ამირსპასაქლი 8

ამოყუეთა (ფურცლისა) 9

ასული 5
ალაბი (საალაბოს გაყუთა) 8
აღება („აეილეთ“) ბოტანატისა 9; ა. სამსა-
ზურისა 4, 9; ა. სატანუტრო დრამისა 3; ა.
ფასისა 1

ახალი ბეგარი 6

ბეგარი 6
ბედნიერება („გობედნიერენ“) ღმრთისაგან
10, 11

ბერძენთა შიფე 8

ბოტანატი 9, 11

ბრალი 6

ბრალნი და ცოდვანი 9

ბრძანება 6, 9

გაგებული 11

გაეითხვა ღმრთისაგან 9

გაყუთა („გაეიყუთეთ“) ალაბისა 8

გამარჯულება 8; გ. ღმრთისაგან 2

გამგებელი 11

გამგებლობა 10

გამოსვლა („გამოვიდოდის“) სატანუტრო
დრამისა 3

გამოსვლა (დაწერილისა) 7

გამწეობა (ბეგარი) 6

განება 6

განეითხვის დღე 3

განცხოველება („განვაეხოველუ“) დაწერი-
ლისა 3

გარდასაქდევნილი 9

გარდაქდა (სატანუტროსი) 7

გარდაქდევნიება 9

გატება (ეკლესიისა) 8

გაშუება („გაგიშუი“) ბეგრისა 6; გ. სატა-
ნუტრო დრამისა 3; გ. ფურცლის ამოყუეთისა 9

გაცემა (პასუხვის) 12

გამარცვა 12

დაღება (ახლის ბეგრის) 6; დ. ბეგრის 6; დ.
დაწერილის 12; დ. ეკლესიასა შინა ოთხთავის 8
დაღება (ლოკვის) 7; დ. სალოკავისა 3; დ.
ღმრთისაგან სულის სალოკავისა 3

დაკოდვა 12

დამტყიცება (დაწერილის) 3

დამტყიცებული 4

დასაჭერებელი ფასი 1

დასქმა (ვენაჟის) 1

დასქა (იუდასმცა თანა) 8

დაშუება (ნაწერის) 3

დაწერა 1, 4, 6, 7, 9—11; დ. დაწერილის
8—12; დ. დაწერილისა ნიშნად და პაექულად 8;

დ. ზითევისა 5; დ. შეწირულების 4

დაწერილი 3, 4, 6—11

დაწუა (სოფლის) 8

დედაი ღმრთისა 6, 9

დიაცი 8

დიდი ხაქმე 12

დრამა 1, 3

დრაჰკანია 5, 10

დღე განეითხვისა 3; დ. მარიაობა 8

ეკლესია 1, 6

ეკლესიის კაზმვა 8

ერთგულობა 6

ერთობილი ჰვეი 12

ვედრება 1

ვენაჟი 1

ზეთი 8

ზეთევი 5

ზურგი (ხელნაწერის გვერდი) 3

ზღვევა („უზღვიონ“) 9; ზ. ბოტანატისა 11;
ზ. დრაჰკანისა 10

თავი 8

თავსდებობა 12

თიხ(ვა) (ბეგარი) 6

თხა 5

თხოვა (სატანუტროსი) 7

კაბიწი 9

კაზმვა („კაზმიდენ“) ეკლესიისა 8

კერძი მამული 4, 10

კორიდეთის ღმრთისმშობელი 1, 2, 6, 8, 9

კორიდელნი 6, 9—11; კ. ზუტესნი 3

კრებულნი 1

კრულვა (ღმრთისა პირითა) 7

კრულ-ყოფა 6; კ. დაწერილის მშუელისა 7;

კ. მღდელთმოდურათა კელითა და მღდელთა
ჭუართა 6

ლოცვა 7; ლ. სიკოცხლისა და გამარჯვები-
სათვის 8

მამა 4, 6

მამა, ძე და სულიწმიდა 1

მამის მამა 4

მამტყიცებელი (შეწირულებისა) 4; მ. ბრძა-
ნებისა 6, 9

მამული 4, 8, 9

მართლება („გემართლებოდი“) ბეგრისა

მარიაობა დღე 8

მგმობარი (დედისა ღმრთისა) 6

მეოხება (კორიდეთის ღმრთისმშობელისა) 6;

მ. წმ. ღმრთისმშობლისა 4

მეფე 8

მთა 12

მიწა 11

მკა (ბეგარი) 6

მკუიდრად (მიეცმა მამულისა) 4

მოცილება (კელის) 8

მოციოხვა (ბრალთა და ცოდვათა) 9

მოკუდობა 5, 12

მოკუეთა (თავისა) 8
მომაველი 4, 10
მოცემა (მამულისა) 4; მ. მამულობით 9
მოწმე (დაწერილისა) 10, 11; მ. და მამტი-
ცებელი (შეწირულებისა) 4
შტაკე 7; მ.-ყოფა დაწერილისა 2, 4; მ. და
შქცეველი (დაწერილი) 12
შტაკეება („ემატიციება“) დამტიციებულისა 4
მღელთომოდღუარი 6
მღღელი 6
მშლელი (დაწერილისა) 6, 7
მშობელი 6, 7
მწირველი 6

ნათესავი 1
ნათლისმცემელი 8
ნაპარევი 9
ნაწილი 8; ნ. სულისა 6
ნახევარი (ვენაი) 1; ნ. კერძი მამულისა 10;
ნ. მიწისა 11
ნიგოზი 9, 11
ნიშნად და ჰავეჭლად დაწერა (დაწერილისა)
8

ოთხთავი 8

პაპა 3, 4, 6
პარტახტი 2
პასუხები 12
პატრონი 6, 8, 9
პირი (პირობა) 12; პ. ღმრთისაი 6, 7, 9

უამი 6, 8, 11, 12
უამისწირვა 8

რისხვა („პრისხავს“) 9
რჭული ქრისტიანობისა 8

სადღეგრძელოდ შეწირვა 8
საერთო და საერთიპირო (დაწერილი) 12
საერთიპირო (დაწერილი) 12
სათხოვარი ეკლესიისა 1
საღწევა (ბეგარი) 6
სალოცავად („გაშეება“ სატანუტრო დრამისა)

სალოცავი 3
სამსახური 4, 9
სანახევრო 1
სანთელი 8
სატანუტრო (დაწერილი) 7; ს. დრამა 3
სატრაპეზო 8
საქმე 12
საშინელი საქმე 12
სახელი ღმრთისაი 3, 9, 10, 11
სახელი 1, 3—6
სახლი 7
საქელისუფლოდ აღება 9

სინანული 8
სიციცხლე 8
სოფელი 6
სრულად 9, 10, 11
სული 3, 6, 8; ს. წმიდა 1
სძალი 3
სხუაი 6

ტანუტრობა 10
ტხრი (ტანუტერი?) 10

უბრალოდ ყოფნა (განკითხვის დღეს) 3
უქცეველი (დაწერილი) 12
უცილებლად (შეწირვა) 8

ფასი 1
ფური 5
ფურცელი 9

ქნევა („გაქნევისო“) ბეგრის დაწერილისა 6
ქრისტიანობის რჭული 8
ქონება („მაქუნდა“) ვენაისა 1; ქ. მამული-
სა 8; ქ. მამულობით 9; ქ. ნაპარევიად 9
ქცევა („გიქციოს“) ბეგრის დაწერილისა
ქ. შეწირულებისა 2, 4

ღმერთი 2—7, 9—11
ღმრთისმშობელი 4, 6, 8, 9, 11; ღ. კორიდ-
თისა 1, 2, 6, 8, 9

უვარი 8
უიღვა მიწისა 11
უოვლადწმიდა ღმრთისმშობელი (კორიდეთი-
სა) 8
უოვლით-ფერით (შეწირვა) 8

შემოგდება („შემოგადე“) 9
შემოხვა (ხუცესთა ხარებად) 3, 7
შემოსულობა 12
შენლობა (სინანულით) 8
შეუვლად შეწირვა 8
შეუცვალებლად (მიცემა მამულისა) 4
შეუცვალებელი (დაწერილი) 12
შეცვლა (შეწირულების) 8
შეწირვა 8, 9; შ. ვენაის 1; შ. სოფლისა 9
შვილი 1, 4, 8
შლა („შლოს“) დაწერილისა 10; შ. შეწირუ-
ლისა 4
შუამდგომლობა 6, 11, 12

ცნობა („ეცან“) 6
ცოდვანი 9
ცოლი 5, 9

ქე 1, 4, 10, 11
ძისწული 3

ჟმა 1

წაღება (ოთხთავის) 8

წირვა 7; წ. ჟამისა 8; წ. ხუცესისა სახლსა

შიგან 7

წშილა 2, 4, 8, 11, 12

წუალობა (პატრონისა) 8

პირვება (ბეგრისა) 6

ხარება 2, 7

ხუაფიშანი 2

ხუედრება 1

ხუცები 2-5, 7, 8, 11

ხუცი 1, 5

კარი 4, 5

კევი 12

კელი 2, 6-8, 11

კელიხუფალი 4

კელწიფება (კელისუფლისიგან) 4

კწვი (ბეგარი) 6

ჭარი 4

ჭუარი (მლდელთა) 6

პაექლად (დაწერა დაწერილისა) 8

КОРИДЕТСКИЕ ДОКУМЕНТЫ (X—XIII вв.)

Резюме

В книге публикуются древнегрузинские исторические документы, приписанные в разное время на полях страниц, или же на свободных от основного текста местах пергаменного греческого рукописного четвероглава IX в., который раньше принадлежал коридетской церкви (откуда и получил свое название — коридетский четвероглав), а в настоящее время хранится в Институте рукописей АН СССР (Gr-28).

Тексты этих приписок, изданные раньше порознь, в виде не связанных фрагментов (по последней публикации, осуществленной в 1911 г. акад. Н. Я. Марром, их 24), в данной публикации группируются соответственно содержанию в 12 документах: 1. Писанье Георгия о пожаловании коридетской церкви виноградника. 2. Писанье Тихче о пожаловании Георгию и Иоване половины своих угодий в Иремети. 3. Шесть разных писаньи одной феодальной фамилии о пожалованиях коридетской церкви и вместе с ними один частный акт об утверждении священнику Микаэлу принадлежавшей ему вотчины. Жалованные писаньи этого феодального рода датируются временем с рубежа XI—XII вв. по рубеж XII—XIII вв. 4. Писанье амирасаларского амирахора Жана Чназдзе, данное коридетской церкви о пожаловании Шавгулидзе и о возвращении в церковь похищенной гобнерцами рукописи четвероглава (1266—1280 гг.). 5. Писанье Иване Матешели священнику Микаилу о приобретении у него участка земли в Шуагелети (XIII в.). 6. Писанье Кальской общины об единении (XIV—XV вв.).

Настоящее издание этих документов, являющихся важным источником для изучения истории южных областей Грузии, состоит из следующих частей: 1. Краткая история приобретения и изучения рукописи. 2. Датировка документов. 3. Археографическое описание документов, библиография, тексты. 4. Указатели: личных имен, географических названий, терминов и предметный. 5. Указатель библиографических сокращений. 6. Таблицы, на которых представлены фотоснимки всех грузинских приписок четвероглава.

В приложении приводится грузинское резюме книги известного палеографа и папиролога, эллиниста Г. Ф. Церетели «Der Koridethi-kodex» (Тб., 1937), в которой опубликованы и переводы текстов двух греческих приписок, в том числе исторических документов, коридетского четвероглава. В связи с этим, в исследовании нами сопоставлены некоторые данные текстов грузинских и греческих документов, приписанных на полях этой рукописи, идентифицированы отдельные лица в обеих группах документов, доказана относительная синхронность некоторых грузинских и греческих документов, высказано предположение об этнической смешанности грекоязычного и грузиноязычного населения в этой пограничной с Византийской империей полосе грузинского государства откуда эти документы и происходят и т. д.

Valeri Silogava

THE KORIDETI DOCUMENTS (Tenth to thirteenth centuries)

Summary

The book contains Old Georgian historical documents inscribed at different times on the margins of pages or in spaces from the principal text of the parchment Greek manuscript of the Four Gospels of the ninth century, which earlier belonged to the church in Korideti (hence its name—the Korideti Four Gospels), and at present preserved at the Institute of Manuscripts, Acad. Sci. GSSR (Gr-28).

The texts of these inscriptions—published earlier separately, as unrelated fragments (numbering 24 according to the last publication of 1911 by Acad. N. Ya. Marr)—are grouped in the present edition into 12 documents, according to their content: 1. Giorgi's writ on the bestowal of a vineyard on the Korideti church. 2. Tikhche's writ on the bestowal of half of his lands in Iremeti on Giorgi and Iovane. 3. Six different writs of one feudal family on bestowals on the Korideti church, and one private deed confirming the patrimony belonging to Mikael the priest on him. The grants of this feudal house date from the turn of the 11th-12th centuries to the turn of the 12th-13th centuries. The writ of the amirakhor of the amirspasalar Zhan Chiásdze, granted to the Korideti church on the bestowal of Shavgulisdze to the church and on the returning to the church of the manuscript of the Four Gospels stolen by the residents of Ghobieti (1266—1280). 5. The receipt given by Ivane Matesheli to the Mikael priest on the purchase from him of a plot of land in Shuagheleti (12th cent.). 6. The document drawn up by the Kala community on unity (14th-15th cent.).

The present edition of these documents, which constitute an important source for the study of the history of the southern regions of Georgia, comprises the following parts: 1. A brief history of the acquisition and study of the manuscript. 2. The dating of the documents. 3. An archaeological description of the documents, bibliography, the texts. 4. Indexes of personal names, geographical names, terms and subject. 5. Index of bibliographical abbreviations. 6. Plates of photographs of all the Georgian inscriptions of the Four Gospels.

Addendum Two presents the Georgian summary of the book, *Der Koridethi-Kodex*, by the well-known palaeographer, papyrologist and Hellenist G. F. Tsereteli (Tbilisi, 1937), in which the texts of all Greek inscriptions, including historical documents, of the Korideti Four Gospels are published. In this connection, the present writer has juxtaposed some evidence of the texts of the Georgian and Greek documents, inscribed on the margins of this manuscript: the identity of individual persons in both groups of

documents has been established, the relative synchronism of the Greek and Georgian documents is demonstrated, and an assumption is made on the mixed ethnic character of the Greek-speaking and Georgian-speaking population of this marchland zone between the Byzantine Empire and the Georgian State, whence these documents come from, and so on.

ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ

1. Писанье Георгия о пожаловании коридетской церкви виноградника; док. № 1.
2. Запись Иоване, см. здесь-же стр. 18.
3. Писанье Мурвана и Абаты коридетской церкви Богородицы; док. № 2.
4. Писанье Бешкена коридетским священником; док. № 3 — начало.
5. Тот же — окончание.
6. Писанье Мурвана священнику Микаелу сыну Иоване; док. № 4 — начало.
7. Тот же — окончание.
8. Писанье о приданой жены священника Микаела; док. № 5.
9. Писанье Бешкена коридетцам; док. № 6 — начало.
10. Тот же — продолжение.
11. Тот же — окончание.
12. Писанье Бешкена коридетским священникам; док. № 7 — начало.
13. Тот же — окончание.
14. Писанье Жана Чиасдзе коридетской церкви Богородицы; док. № 8 — начало.
- 15, 16, 17. Тот же — продолжение.
18. Тот же — окончание.
19. Писанье Мурвана коридетцам; док. № 9 — начало.
20. Тот же — продолжение.
21. Тот же — окончание.
22. Писанье Тихче Иовану и Георгию; док. № 10.
23. Писанье Иована Матешели священнику Микаелу сыну Квирике; док. № 11.
24. Писанье Кальской общины об единении; док. № 12.

მანუალები
Таблицы

ტაბულების აღწერილობა

1. დაწერილი გიორგი ხუცის ძისა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი. საბ. № 1.
2. იოვანეს მინაწერი; აქვე, გვ. 18.
3. დაწერილი მურვანისა და აბათასი კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი. საბ. № 2.
4. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი. საბ. № 3 — დასაწყისი.
5. იგივე — დასასრული.
6. დაწერილი მურვანისა ხუცეს მიქაელ იოვანეს ძისადმი. საბ. № 4 — დასაწყისი.
7. იგივე — დასასრული.
8. დაწერილი მზითვისა. საბ. № 5.
9. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელთადმი. საბ. № 6 — დასაწყისი.
10. იგივე — შუა ნაწილი.
11. იგივე — დასასრული.
12. დაწერილი ბეშქენისა კორიდელ ხუცესთადმი. საბ. № 7 — დასაწყისი.
13. იგივე — დასასრული.
14. დაწერილი ჟან ჩიასძისა კორიდეთის ღმრთისმშობლისადმი. საბ. № 8 — დასაწყისი.
- 15, 16, 17. იგივე — შუა ნაწილი.
18. იგივე — დასასრული.
19. დაწერილი მურვანისა კორიდელთადმი. საბ. № 9 — დასაწყისი.
20. იგივე — შუა ნაწილი.
21. იგივე — დასასრული.
22. დაწერილი თიხჩესი იოვანესა და გიორგისადმი. საბ. № 10.
23. დაწერილი ივანე მათეშელისა ხუცეს მიქაელ კუირიკეს ძისადმი. საბ. № 11.
24. დაწერილი კალის ჯევის ერთობისა. საბ. № 12.

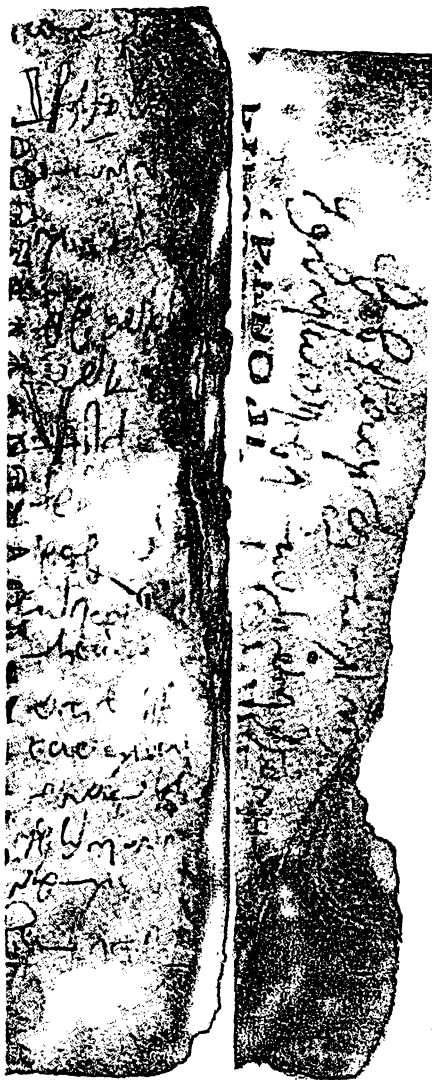
1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000

Handwritten text in a cursive script, possibly a list or account. The text is written on a dark, textured background and is oriented vertically. The characters are dense and difficult to decipher, but appear to be a form of shorthand or a specific dialect of a cursive script. The text is arranged in several columns, with some lines starting with larger, possibly initial letters.

Handwritten text in a cursive script, similar to the first image. The text is written on a dark, textured background and is oriented vertically. The characters are dense and difficult to decipher, but appear to be a form of shorthand or a specific dialect of a cursive script. The text is arranged in several columns, with some lines starting with larger, possibly initial letters.

Handwritten text in a cursive script, possibly a historical document or manuscript. The text is arranged in two columns, with the right column being more legible than the left. The script is dense and appears to be from a historical period, possibly the 17th or 18th century. The right column contains several lines of text, including what appears to be a date or a specific reference: "1701". The left column contains more text, but it is significantly obscured by a dark, irregular stain or shadow, making it difficult to read. The overall appearance is that of an old, possibly damaged, manuscript page.

Handwritten text in a cursive script, possibly a historical document or manuscript, written on a dark, textured surface. The text is arranged in two vertical columns. The left column contains approximately 15 lines of text, while the right column contains approximately 10 lines. The script is highly stylized and difficult to decipher, but appears to be a form of shorthand or a specific dialect. The text is written in black ink on a dark, possibly leather or parchment, background.

— 814 —
PONTIACUM
MAY 18 1864

1864
The ...
of ...

...

IN THE NAME OF THE LORD AMEN
:c2: voicy

IN THE NAME OF THE LORD AMEN
:c2: voicy

Handwritten notes on the left side of the page, including the word "ΕΠΙΣΤΟΛΗ" and other illegible scribbles.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΚΑ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΝΙ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΜΙ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΔΙ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΙΓ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΕΛ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	Η
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΙΗ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΕΙ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΙΩ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΜΖ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΛΕ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΣΙ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΙΟ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΙΨ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΙΩ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΕΛ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΜΛ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΜΛ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΜΛ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΝΔ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΔΕ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΙΕ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΩΙ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΒΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ	ΤΟΥ	ΣΑ

1 The
 2 Along
 3 Along
 4 Along
 5 Along
 6 Along
 7 Along
 8 Along
 9 Along
 10 Along
 11 Along
 12 Along
 13 Along
 14 Along
 15 Along
 16 Along
 17 Along
 18 Along
 19 Along
 20 Along

1 Along
 2 Along
 3 Along
 4 Along
 5 Along
 6 Along
 7 Along
 8 Along
 9 Along
 10 Along
 11 Along
 12 Along
 13 Along
 14 Along
 15 Along
 16 Along
 17 Along
 18 Along
 19 Along
 20 Along

~1000 years ago

~1000 years ago

~1000 years ago

1. Die ...
 2. Die ...
 3. Die ...
 4. Die ...
 5. Die ...

6. Die ...
 7. Die ...
 8. Die ...
 9. Die ...
 10. Die ...

2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
 LIBRARY

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Handwritten text, possibly a signature or name, appearing as a series of connected loops and curves.

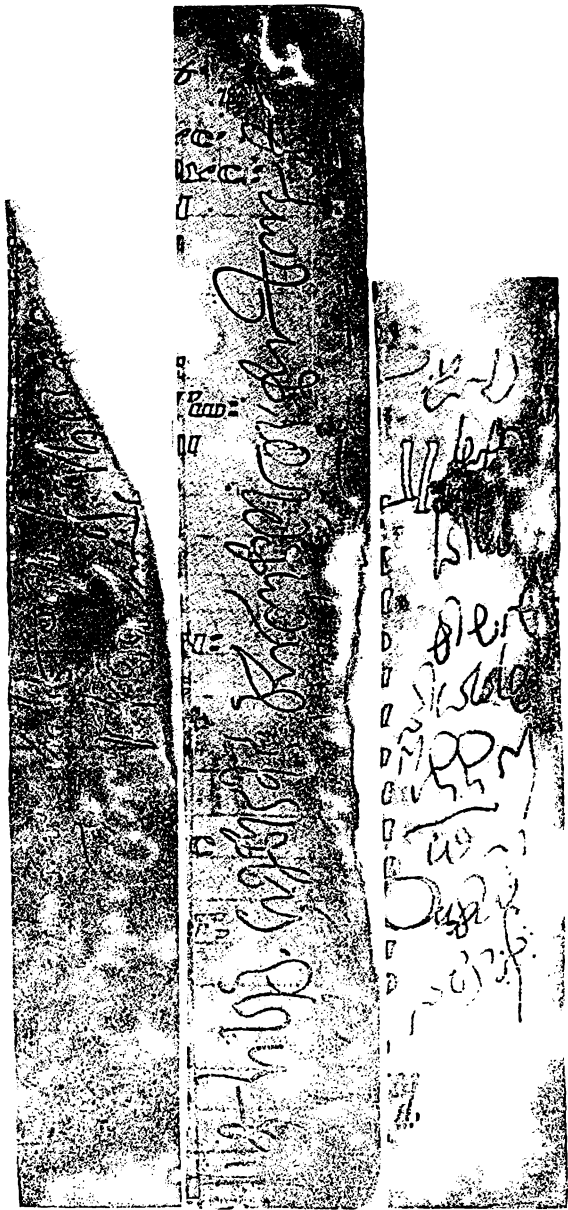
Handwritten text, appearing as a series of connected loops and curves, possibly a signature or name.

Handwritten text, appearing as a series of connected loops and curves, possibly a signature or name.

... qm ... in ...
... in ...

...
...
...
...
...

...
...
...
...
...

Handwritten text at the top left, possibly a date or header: "1880" and "11" are visible.

Handwritten text on the left side of the page: "CIVILIZATION"

Handwritten text on the left side of the page: "CIVILIZATION"

Main handwritten text in the center, appearing to be a list or index of names and titles, including "CIVILIZATION" and "CIVILIZATION".

Main handwritten text on the right side, including "CIVILIZATION" and "CIVILIZATION".

18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

ОГЛАВЛЕНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ	5
РУКОПИСЬ КОРИДЕТСКОГО ЧЕТВЕРОГЛАВА И ЕЕ ПРИПИСКИ	8
1. Краткая история приобретения и изучения рукописи	8
2. Датировка документов приписанных на страницах рукописи	13
3. Некоторые вопросы соотношения грузинских и греческих приписанных документов	19
ТЕКСТЫ	25
Указатели библиографических сокращений	37
Сокращения	38
Условные обозначения	39
Указатель изданий документов	39
Приложение I—Грузинские исторические документы, приписанные на страницах коридетского четвероглава	40
Приложение II—Г. Ф. Церетели, Коридетская рукопись и ее греческие приписки	45
УКАЗАТЕЛИ	53
а. Личные имена	53
б. Географические названия	54
в. Термины и предметы	54
КОРИДЕТСКИЕ ДОКУМЕНТЫ (X—XIII вв.) — резюме	58
THE KORIDETI DOCUMENTS (10th-13th cent.)—summary	59
ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ	60
ТАБЛИЦЫ	1—24

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	5
კორიდეთის ოთხთავის ხელნაწერი და მისი მინაწერები	8
1. ხელნაწერის მოპოვებისა და შესწავლის მოკლე ისტორია	8
2. ხელნაწერის მინაწერი საბუთების დათარიღება	13
3. ქართული და ბერძნული მინაწერი საბუთების ურთიერთმიმართების ზოგიერთი საკითხი	19
ტექსტები	25
ბიბლიოგრაფიულ შემოკლებათა განმარტება	37
შემოკლებები	38
პირობითი ნიშნები	39
საბუთების გამოცემათა სათანხმებელი	39
დამატება I — კორიდეთის ოთხთავის მინაწერი ქართული ისტორიული საბუთები	40
დამატება II — გრ. წერეთელი, კორიდეთის ხელნაწერი და მისი ბერძნული მინაწერები	45
სამიხილავები	53
ა. პირთა სახელები	53
ბ. გეოგრაფიული სახელები	54
გ. ტერმინები და საგნები	54
КОРИДЕТСКИЕ ДОКУМЕНТЫ (X—XIII вв.) — резюме	58
THE KORIDETI DOCUMENTS (10th-13th cent.)—summary	59
ОПИСАНИЕ ТАБЛИЦ	60
ტაბულაგის აღწერილობა	62
ტ ა ბ უ ლ ე ბ ი	1—24

ЭПИГРАФИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ
И ПРИПИСКИ РУКОПИСЕЙ
VIII

КОРИДЕТСКИЕ ДОКУМЕНТЫ
(X—XIII вв.)

К изданию подготовил
Валерий Ивлианович Силогва

(на грузинском языке)

ТБИЛИСИ
«МЕЦНИЕРЕБА»
1989

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-სამეცნიერო საბჭოს დადგენილებით

სბ 4273

გამომცემლობის რედაქტორი დ. ლევაჯა
მხატვრული რედაქტორი ი. სიხარულიძე
ტექნორედაქტორი ნ. ოკუჯაჯა
გამომწვევი ელ. შაისურაძე

გადაეცა წარმოებას 13.7.89; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 17.9.1989;
ქალაქის ზომა 70×108¹/₁₆; ქალაქი № 1; ბეჭედი მაღალი
გარნიტურა ვენური; ნაბეჭდი თაბახი 7.7; პირ. საღ. გატ. 8,05;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 5.4;

უე 02411; ტირაჟი 1000 შეკვეთა № 1939

ფასი 1 მან. 10 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19.
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19